

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ALTIN ORDA HANLIĞI'NDA BATU DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serdar GÜL

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALTIN ORDA HANLIĞI'NDA BATU DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serdar GÜL

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

“Bu tez 29/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Başarılı	
Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Seda YILMAZ	Başarılı	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

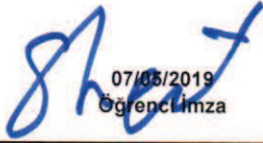
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Serdar GÜL
Öğrenci Numarası	:	Y136012021
Enstitü Anabilim Dalı	:	TARİH
Enstitü Bilim Dalı	:	YENİÇAĞ TARİHİ
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ALTIN ORDA HANLIĞI'NDA BATU DÖNEMİ
Benzerlik Oranı	:	% 5

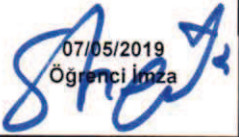
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

07/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbe@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

07/05/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK

Tarih: 21.06.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Tez konumun belirlenmesi ve çalışmalarında bana yol gösteren, yaptığım çalışmaları titizlikle takip eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK'e şahsıma verdiği emeklerden dolayı teşekkür eder ve saygılarımı sunarım. Tezimin son halini almasında katkıları bulunan değerli Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK, Prof. Dr. Mehmet ALPARGU ve Dr. Öğr. Üyesi Seda YILMAZ hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmam sırasında değerli görüş ve önerilerini benimle paylaşan Doç. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN hocama teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında hep yanımda bulunan ve her zaman şahsıma destek olan kıymetli arkadaşlarım Dilek KAHRAMAN ve Şehrinur KAYIHAN'a şükranlarımı sunarım. Haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim değerli aileme teşekkür ederim. Son olarak özellikle bu günlere gelmemde büyük emeği olan canım babama minnettarım.

Serdar GÜL
29.05.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: BATU HAN ÖNCESİ	4
1.1. Cuçi Ulusu.....	4
1.2. Deşt-i Kıpçak Bölgesine Yapılan İlk Sefer.....	7
1.3. Kalka Muharebesi	9
1.4. 1229 Kurultayı	12
1.5. 1235 Kurultayı	14
BÖLÜM II: II. DEŞT-İ KIPÇAK SEFERİ	16
2.1. Kıpçak ve Bulgarlar ile Mücadele.....	16
2.2. Moğolların Rus topraklarına Saldırmaları	19
2.3. Avrupa Seferi	27
BÖLÜM III: BATU HAN DÖNEMİ ALTIN ORDA DEVLETİ	32
3.1. Altın Orda Devleti'nin Kuruluşu	32
3.2. Batu Han'ın Anadolu Politikası	35
3.3. Batu Han'ın Kafkasya Politikası.....	39
3.4. Batu Han'ın Rusya Politikası.....	41
BÖLÜM IV: ÖGEDEY SONRASI KARAKURUM İLE İLİŞKİLER	46
4.1. Töregene Hatun'un Naibeliği.....	46
4.2. Güyük Kağan Dönemi	47
4.3. Güyük Kağan'ın Sonu.....	53
BÖLÜM V: BATU DARBESİ	58
BÖLÜM VI: BATU HAN DÖNEMİNDE İKTİSADİ VE SOSYAL HAYAT	67
6.1. İktisadi Hayat	67
6.2. Sosyal Hayat	70
6.3. Saray Batu	72
6.4 Nüfus Sayımı.....	73
BÖLÜM VII: BATU HAN'IN ÖLÜMÜ VE KİŞİLİĞİ	75
7.1. Batu Han'ın Son Yılları ve Ölümü.....	75
7.2. Batu Han'ın Kimliği ve Kişiliği.....	76

7.3. Rusların Gözüyle Batu Han	78
7.4. Batu Han ile İlgili Efsaneler.....	83
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	88
EKLER.....	96
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

Çev : Çeviren

Yay : Yayınlayan

Hızl : Hazırlayan

Ed : Editör

Bkz : Bakınız

S: Sayı

ss : Sayfa Sayısı

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Altın Orda Hanlığı'nda Batu Han Dönemi			
Tezin Yazarı: Serdar GÜL		Danışman: Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK	
Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2019		Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 95 (tez) + 12 (ek)	
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı: Yeniçağ Tarihi	
<p>Cuçi'nin ölmesinden sonra Cengiz Kağan Cuçi ulusuna verdiği toprakları ikili devlet teşkilatı geleneğine göre düzenlemiştir. Batu Han'ı ulusun başına geçirerek kardeşi Orda'yı da ona tabii kılmıştır. Birinci bölümde I.Deşt-i Kıpçak Seferinde gerçekleşen olaylar ile II. Deşti Kıpçak Seferi öncesinde Karakurum'da yapılan kurultaylara değinilmiştir. İkinci bölümde II. Deşt-Kıpçak Seferi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Batu Han öncülüğünde kurulan Altın Orda Devleti ve Batu Han'ın Anadolu, Kafkasya ve Rusya politikası üzerine durulmuştur. Dördüncü bölümde Ögedey Kağan'ın ölmesi üzerine Batu'nun Karakurum ile ilgili olan ilişkisi incelenmiştir. Beşinci bölümde Batu Han'ın Kağanlığı kabul etmeyip, istediği kişiyi Kağan olarak başa geçirmesi ve bu süreçte izlediği siyaset üzerine durulmuştur. Altıncı bölümde Batu Han öncülüğünde kurulan Altın Orda Devleti'nin iktisadi ve sosyal yaşantısı yer almaktadır. Yedinci bölümde Batu Han'ın son yılları ile ölümü anlatılmıştır. Burada Rusların gözüyle Batu Han incelenmiştir. Aynı zamanda Batu sonrasında Batu Han ile ilgili ortaya çıkan efsanelere yer verilmiştir.</p> <p>Çalışmamızda genel olarak, Batu Han döneminde Altın Orda Devleti'nin siyasi, sosyal ve kültürel yönleri incelenerek, Deşt-i Kıpçak üzerinde ortaya koydukları mücadele anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Batu Han'ın Rusya'da, Avrupa'da verdiği mücadele işlenmiştir. Dönemin önemli seyyahları P. Carpini ve W.Rubruk'un Tatarlar hakkında verdiği bilgilere dayanarak o dönemle ilgili bilgiler hakkında fikir sahibi olmamız sağlanmıştır. Ayrıca Altın Orda Devlet'i dönemi ana kaynakları ve yerli, yabancı araştırma eserlerinde ortaya çıkardığımız bilgiler doğrultusunda Batu Han'ın olumlu veya olumsuz yönleri incelenmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Deşt-i Kıpçak, Batu Han, Altın Orda, Rusya			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree Ph.D. 	
Title of Thesis: Batu Khan Period in the Golden Horde	
Author: Serdar GÜL	Supervisor: Assoc. Prof. M. Bilal ÇELİK
Date: 29 May 2019	Nu of Pages: v (pre text) + 95 (main body) + 12 (app)
Department: History	Subfield: Early Modern History
<p>After the death of Jochi, Cenghis Khan arranged the lands which given the Jochi nation according to the tradition of dual state organization. Cenghis Khan appointed Batu Khan to rule the state by stimulating him to take the control of the nation. The events which are mentioned in the first part are 1st Dasht-i Qipchak Campaing and 2nd quriltai held in Karakurum before Dasht-i Qipchak Expedition. Beside these events, in the second part, 2nd Dasht-i Qipchak expedition is discussed. The third section focused on the state of Golden Horde and the politics of Batu Khan in Anatolia, Caucasus and Russia. Additionally, in fourth section, after the death of Ögedei Khan, the relationship between Batu and Karakurum is examined. In the fifth section, Batu Khan's refusal to accept Khaganate and his reign as Khan and his politics during this period are discussed. In the sixth section, the economic and social life of the Golden State is explained in a detailed way. In the seventh chapter, Batu Khan's twilight years and his death are reported. On the other hand Batu Khan is also examined by the perspectives of the Russians and the legends are suggested which emerged after the death of Batu Khan.</p> <p>As a general, in this inquiry the political, social and cultural aspects of the Golden Horde State in Batu Khan period and their struggle against Dasht-i Qipchak are approved to explain in a particulae way. In this context, the struggle of Batu Khan in Russia and in Europe is studied. Based on the information provided by the important travelers of the period, P. Carpini and W. Rubruk offer an insight into about that period. In conclusion, in accordance with the main sources of the Golden Horde State period and the knowledge which have been uncovered in domestic and foreign investigations, the positive and negative aspects of Batu Han have been analyzed.</p>	
Keywords: Dasht-i Qipchak, Batu Khan, Golden Horde, Russia	

GİRİŞ

Cengiz Kağan bütün Moğol klanlarını bir araya getirerek Büyük Moğol İmparatorluğunu kurmuştur. Karakurum'da temelleri atılan bu imparatorluk zamanla gelişmiş ve dünya üzerindeki birçok milleti etkilemiştir. Cengiz Kağan 1225 yılında Harzemşahlar üzerine yaptığı sefer sonrasında yurduna dönmüştür. Büyük oğlu Cuçi'ye İrtiş Nehri'nden İtil Nehri'ne kadar bulunan doğu Deşt-i Kıpçak bölgesini yurt olarak vermiştir. Harezmi de askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Cuçi'ye bırakmıştır. Ayrıca yapılmış olan I. Deşt-i Kıpçak Seferi bu kurulmuş olan yeni Cuçi ulusunun büyüme ve gelişme alanı olmuştur. Cengiz Kağan, Cuçi'den batıda Moğol atlarının basabildiği yere kadar olan bölgeleri yönetmesini istemiştir.

1227 yılında Cuçi'nin ölümünden sonra büyük oğlu Orda ile kardeşi Batu babalarının yerine kimin geçeceği yönünde anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Orda babalarının yerine kardeşi Batu'nun geçmesini istemiştir. Batu ise büyük olduğu için abisinin babasının yerine geçmesini istemiştir. Bu anlaşmazlığı gidermek için dedeleri Cengiz Kağan'a başvurmuşlardır. Cengiz Kağan huzuruna gelen torunlarından Batu'ya "Altın Busagalı Ak-Orda'yı (Altın Aksamlı Ak Otağ), abisi Orda için ise, "Gümüş Busagalı Gök-Orda'yı (Gümüş Aksamlı Gök Otağ) kurdurtmuştur. Ayrıca huzurundaki torunu Batu'ya "Sayın Han", Orda'ya "İçen Han" isimlerini vermiştir. Doğu Deşt-i Kıpçak Orda-İçen Han'a, Batı Deşt-i Kıpçak ise Batu Han'a yurtlarını kurmaları için verilmiştir. Bu kurulan hanlıklar iki farklı hanlık olmayıp, Türklerde görülen ikili idare mekanizmasının bir şeklidir. Orda-İçen kardeşi Batu Han'ın egemenliğine bırakılmıştır.

Cengiz Kağan'ın ölümü ile beraber 1229 yılında yapılan kurultayda Ögedey Kağan seçilmiştir. Aynı kurultayda askeri harekâtların devam etmesi yönünde karar alınmıştır. Kıpçak, Bulgar ve Ruslar üzerine yapılacak olan II. Deşt-i Kıpçak Seferi için Batu başkumandanlığa getirilmiştir. I. Deşt-i Kıpçak seferinin önemli komutanlarından Subutay'da Batu'ya yardımcı olarak görevlendirilmiştir. Bu sefere Çağatay'ın önerisi ile Cengiz Kağan'ın bütün çocuklarının en büyük olanları askeri birlikleri ile katılmıştır. Sefer sırasında yaşanacak olan prenslerin arasındaki problem gelecekteki Moğol idaresini etkileyecektir.

Deşt-i Kıpçak, tarihin her döneminde farklı milletlerin yaşadığı büyük bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirinden farklı milletlerin kendi kültürlerini yaşayabildiği bu bölgede Moğol medeniyeti de kendisine yaşam alanı bulmuştur.

Çalışmamızın konusu olan Batu Han, Deşt-i Kıpçak bölgesinde oluşturulan Moğol-Türk medeniyetinin temellerini atması açısından önemlidir. Batu Han liderliğinde gerçekleşen seferler ve kurulan yeni devlet teşkilatı dünya tarihinin seyrini değiştirmiştir. Batu Han'ı tanıtmak ve onun liderliğinde kurulan Altın Orda Devleti'nin tarihindeki önemini belirtmek üzere çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı

Altın Orda Devleti, Deşt-i Kıpçak coğrafyasında ve Ruslar üzerinde önemli tarihi etkilerin oluşmasına neden olmuştur. Bu konunun seçilme nedeni Altın Orda Devleti ile ilgili Batu Han döneminin ayrıntılı bir şekilde incelenip araştırma yapılmamış olmasıdır. Altın Orda ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır; fakat Batu Han müstakil olarak ayrıntılı bir biçimde incelenmemiştir. Bu eksikliği gidermek adına Batu Han ve kurmuş olduğu Altın Orda Devlet'i hakkında bilgiler verilmiştir. Altın Orda tarihi ile ilgili birçok çalışma yapılmasına rağmen birçok kaynak ve araştırma eseri dilimize çevrilmemiştir.

Çalışmada, Batu Han hakkında bilgi veren kaynakların üzerinde durmadıkları, bazı konular araştırılıp ayrıntılı bir şekilde incelenmesi sağlanmıştır. Özellikle II. Deşt-i Kıpçak Seferi ve bu sefer sonrasında gelişen hadiseler titizlikle ele alınmıştır.

Bu çalışma ile birlikte Batu Han döneminde Ruslar, Kıpçaklar, Türkler ve bölgedeki diğer unsurlar hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu dönemle ilgili sosyal ve kültürel olaylar incelenmiştir.

Çalışmanın Önemi

Deşt-i Kıpçak coğrafyasında devlet kurmuş olan Moğollar, bölgeye Moğol-Türk kültürünün yerleşmesini sağlamışlardır. Bu açıdan Altın Orda Devleti önemli çalışma alanlarından biridir. Bölge Asya ve Avrupa kıtalarının geçiş güzergâhında olması nedeniyle dünya tarihi açısından her dönem önemli bir konumdadır. Bu nedenle çalışmamız çeşitli kültürel unsurların oluştuğu Deşt-i Kıpçak coğrafyasında Türk-Moğol kültürünün nasıl oluşmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmamız, Ruslar üzerinde oluşan Moğol hâkimiyeti ve bu hâkimiyet sonrasında Rusların gösterdiği tepkileri öğrenmemiz açısından kıymetlidir. Araştırmamızda, Büyük Moğol İmparatorluğu ile Batu Han arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Batu Han'ın farklı özelliklerini kaynakları incelenerek derlemeye çalıştık.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda anonim *Moğolların Gizli Tarihi*, Reşidüddin Fazullah, *Camiü't-Tevarih*, Alaeddin Ata Melik b. Muhammed Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, Minhac Sirac El-Cüzcani, *Tabakat-ı Nasiri (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)* gibi ana kaynaklara başvurulmuştur. Bu kaynaklar ve araştırma eserler ile birlikte araştırma konusu hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız yapılırken yerli ve yabancı kaynaklara başvurulmuştur. Altay Tayfun Özcan'ın *Moğol-Rus ilişkileri (1223-1341)* çalışmamızın yerli kaynaklarının başında gelmektedir. Ayrıca Nimet Akdes Kurat'ın *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, İlyas Kemaloğlu'nun Altın Orda ile ilgili yaptığı çalışmalar önemli yer tutmaktadır. Plano Carpini ve Wilhem Rubruk'un seyahatnameleri çalışmamızda önemli yer tutmaktadır. Roman Y. Poçekaev'in *Han Olmayan Han Batu Han* adlı Rusça eseri bizim için önemli bir yabancı kaynak olmuştur. Henry H.Howorth, *History of the Mongols*, James Chambers, *The Devil's Horsmen The Mongol Invasion Of Europe*, Jeremiah Curtin, *The Mongols in Russia*, Michael Prawdin, *The Mongol Empire the Rise and Legacy* gibi birçok yabancı kaynak incelenmiştir. Ayrıca konunun daha iyi kavranabilmesi için dönem ile ilgili bazı görsellere de yer verilmiştir.

BÖLÜM I: BATU HAN ÖNCESİ

1.1. Cuçi Ulusu

1162 yılında doğan Temuçin'in babası Yesügey Bahadır annesi Höelün Hatun'dur. Küçük yaşta babasını kaybetmesi üzerine kabilesi onu terk etmiş bu yüzden o gençliğinde zorlu bir süreç geçirmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen yılmamış, cesareti, ileri görüşlülüğü ve kurduğu ittifaklar sayesinde günden güne etrafındaki insan sayısı artmıştır. Kurduğu bu ittifaklardan biri de Keraitlerin reisi Tuğrul (Wang, Ong) Han ile dir. Özellikle çocuklarının annesi Börte'nin Merkitlerden kurtulması hadisesinde Tuğrul Han ona büyük yardımlarda bulunmuştur.¹

Cuçi,² Cengiz'in Börte Fujin'den olma en büyük oğludur. Börte Fujin ise Kongirat Kabilesi'nden Dey Seçen'in kızıdır.³ Cengiz'in ilk dönemlerinde Merkitler çadırına ani bir saldırı yapıp hamile olan⁴ karısı Börte'yi kaçırmışlardır. Temuçin, Keraitlerin reisi olan Tuğrul Han'dan eşini Merkitlerden kurtarması için yardım isteğinde bulunmuştur.⁵ Temuçin yakın arkadaşı olan Camuha ve Tuğrul Han ile birlikte Selenge Nehri boyunca Merkitleri takip etmiş ve yaptıkları bir baskın sonucunda Börte'yi kurtarmışlardır.⁶ Börte Merkitlerden kurtulduktan kısa bir süre sonra oğlu Cuçi'yi dünyaya getirmiştir. Çocuğun Merkitlerden olduğuna dair söylentileri durdurmak için Temuçin çocuğu kabul etmiş ve hamile olduğu için eşinin kaçırıldığını dile getirmiştir.⁷ Yıllar sonra Cengiz Kağan yerine kimin geçeceğini belirlerken en büyük oğlu Cuçi'ye dönerek ilk sözü ona vermek istemiştir. Bu sırada Cuçi söze başlamadan Çağatay ortaya çıkarak "ilk sözü Cuçi'ye vererek onu mu yerine bırakmak istiyorsun? O Merkit soyundan gelmektedir, nasıl onu yerine bırakırsın?" dedi. Bu sözler üzerine Cuçi, Çağatay'ın yakasını tutarak şunları söylemiştir "Han babamız beni hiçbir zaman ayırmamış, sizlerden farklı görmemiştir. Sen nasıl bu şekilde beni ayırt edebilirsin? Ben bütün meziyetlerde senden üstün gelirim belki sen inatçılıkta benden üstün gelebilirsin. Eğer ata binmede beni

¹ Jack Weatherford, **Cengiz Han**, Sermin Karakale (çev.), 2.Baskı, İstanbul: Kronik Yayınevi, 2018, s.45-162.

² Ekrem Kalan, "Tarihi Kaynaklara Göre Cüçi Adının Kökeni ve Cengiz Kağan'a oğul olma Sorunsalı" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXVII/S.I,2012,s.120-121.

³ Reşidüddin Fazullah, **Camit'ül Tevarih**, W.M. Thackston (çev.), Harvard Üniversitesi, 1999, s.347.

⁴ Bazı kaynaklarda hamileliği ile ilgili farklılıklar vardır. Hamile olmadığı yönünde bilgiler bulunmaktadır. Örnek:James Chambers, **The Devil's Horsmen The Mongol Invasion Of Europe**, Book Club Associates, s.30.

⁵ Henry H.Howorth, **History of the Mongols**, Bölüm II, Newyork, 1880, s.25.

⁶ Ahmet Temir, **Moğolların Gizli Tarihi**, 5.Baskı, Ankara:TTK Yayınevi, 2016, s.49.

⁷ Roman Y. Poçekaev, **Han Olmayan Han Batu Han**, Moskova, 2007, s.32.

geçersen başparmağımı keserim, eğer güreşte sen beni yenersen yattığım yerden kalkmak bana nasip olmasın. Babamızı dinlememiz gerekmektedir” demiştir. Birbirlerinin yakasını tutmuş halde dururlarken Borçu Cuçi'nin, Muhali'de Çağatay'ın kollarından çekerek ayırmaya çalışmıştır. Cengiz Kağan Cuçi hakkında bu şekilde konuşmalarını istemiştir. Bu durum üzerine Çağatay Cuçi'nin kuvvetinden bahsederek en büyük oğulları olarak kendisinin ve Cuçi'nin babasına hizmet etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Sakin bir yapıya sahip olan Ögedey'in babasının yanında kalarak veliaht olması gerektiğini söylemiştir. Bu teklifi Cengiz Kağan değerlendirmesi için Cuçi ve diğer oğullarına sormuş ve onlar da bu teklifi kabul etmişlerdir.⁸

Moğol yazarlarının aksine Fars ve Türk tarihçileri Cuçi'nin kökeni üzerinde çok fazla durmuşlardır.⁹ Reşidüddin Cuçi'nin doğumu ile ilgili konuyu şu şekilde anlatmıştır: Cengiz Kağan'ın henüz dünya fatihi durumuna gelmeden önce hamile olan eşini bir kabileye mensup kişiler kaçırmışlardır. Börte Fujin'i kaçıran kişiler barış halinde buldukları Keraitlerin reisi Tuğrul Han'a götürmüşlerdir. Tuğrul Han, Temuçin'in babasının yakın dostuydu ve Temuçin'i oğlu olarak görüyor ve oğlum diye hitap ediyordu. Bu yüzden Börte Fujin'e saygılı davranıp ona gelini unvanını vererek kişilerin meraklı, kötü bakışlarından onu korumaya çalışmıştır. Börte Fujin o kadar çekici ve yetenekli idi ki Tuğrul Han'ın emirleri neden Tuğrul Han, Börte Fujin'i kendine eş olarak almıyor diye meraklanıyorlardı. Tuğrul Han bu sorulara “O benim öz kızım gibidir ve benim korumam altındadır; ona bu şekilde haince bakmak mertliğe yakışmaz” diyerek cevap veriyordu. Temuçin olanları öğrendiğinde Tuğrul Han'a Saba isminde bir emirle haber yollayarak Börte Fujin'in kendisine geri gönderilmesini istemiştir. Tuğrul Han Börte Fujin'i Saba ile geri yollamıştır. Yolda Börte Fujin beklenmedik bir şekilde doğum yapmış ve erkek oğlu olmuştur. Bu yüzden bu erkek çocuğa misafir, beklenmeyen anlamlarına gelen Cuçi ismi verilmiştir. Cuçi büyürken iyi ve kötü zamanlarda her zaman babasına yardımda bulunmuştur. Bununla birlikte kardeşleri Çağatay ve Ögedey ile aralarında sürekli bir anlaşmazlık ve fikir ayrılığı vardı. Diğer yandan Tuluy ve ailesi ile her zaman iyi geçinmiştir. Sebebi ise Tuluy her zaman Cuçi'yi meşru görmüş ve onunla hiçbir zaman alay etmemiştir.¹⁰

⁸ Temir, s.175.

⁹ Poçekaev, s.33.

¹⁰ Reşidüddin, s.347-348.

Cengiz Kağan'ın emri ile Cuçi seferler yapmış ve birçok toprak ve bölgeyi istila etmiştir. Cengiz Kağan, Harezmi topraklarına sefere koyulmuştur. Otrar bölgesine vardığında Cuçi'yi Otrar'ı almak üzere görevlendirmiştir. Cuçi görevi yerine getirerek Otrar'ı almıştır. Semerkand'a babası ile buluşmaya giderken yolu üzerindeki kaleleri muhasara ederek bölgeyi ele geçirmiştir. Cengiz Kağan Cuçi'ye bu sefer kardeşleri Çağatay ve Ögedey ile birlikte Harezmi bölgesini ele geçirmesi için görevlendirmiştir. Cuçi ve Çağatay arasındaki anlaşmazlıktan dolayı bölge alınamamıştır. Bunun üzerine Cengiz Kağan harekâta liderlik etmesi için Ögedey'i görevlendirmiştir. Ögedey zekice iki kardeşi arasında barışı sağlamış ve birlikte Harezmi'yi ele geçirmişlerdir.¹¹

Cengiz Kağan, 1225 senesinde Harzemşahlar üzerine yaptığı sefer sonrasında yaz ayını İrtiş Nehri civarında geçirmiş, sonbaharda ise yurduna dönmüştür. 1222 senesinden beri doğu Deşt-i Kıpçak bölgesinde bulunan oğlu Cuçi Han'ı yerinde bırakmıştır. Cengiz Kağan, İrtiş Nehri'nden İtil Nehri'ne kadar uzanan doğu Deşt-i Kıpçak bölgesini ve Harezmi'nin yönetimini oğlu Cuçi Han'a yurt olarak vermişti. Böylece kurulacak olan dört ulus içerisinde ilk kurulanı Cuçi Ulusu olmuştur. Ötemiş Hacı'nın aktardığına göre Cengiz Kağan, İrtiş Nehri'nden İtil Nehri'ne kadar uzanan geniş sahayı “yurt” olarak, Harezmi'yi ise askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Cuçi Han'a vermiştir.¹²

Cengiz Kağan ayrıca Cuçi'ye Başkurd, Rus, Çerkesya, ve diğer kuzey bölgelerini fethetme emrini vermişti. Cuçi bu görevden alınmasını istemiş ve çadırına gitmiştir. Bu duruma Cengiz Kağan çok sinirlenmiş ve “Aklından ne geçtiğini öğrenmeden onu yasaya göndereceğim” demiştir. Cuçi hasta olduğu için babası Harzem topraklarından dönüp geldiğinde onun yanına gitmemiştir. Cuçi birkaç sefer affını isteyerek babasından özür dilemiştir. Bir süre sonra Cengiz Kağan yanına gelmesini ve onu görmesini emretmiştir; fakat çok hasta olduğunu ileterek bu davete karşılık vermemiştir. Mankut kabilesinden biri Cuçi'nin yurdundan geçerken Cuçi'nin avlanan emirlerini görmüş hatta birini Cuçi zannetmiştir. Cengiz Kağan'ın yanına gittiğinde Cuçi'nin sağlığını soran Cengiz Kağan'a hastalığı hakkında bir bilgim yok ama ben onu avlanırken gördüm dedi. Bu sözler üzerine Cengiz Kağan Cuçi'nin asilik ettiğini düşünerek çok sinirlenmiştir “Cuçi çıldırması olmalı böyle bir şey yaptığı için” demiştir. Ordusuna toparlanıp Cuçi'nin olduğu yöne doğru ilerleme emrini vermiştir. Ordunun başında

¹¹ Reşidüddin, s.359.

¹² Mustafa Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbası, İstanbul, 1976, s.17.

Çağatay ve Ögedey vardı ve kendisi de arkadan takip ediyordu. Tam bu sırada Cuçi'nin ölüm haberi geldi ve Cengiz Kağan kahrolmuştur. Olay araştırıldığında verilen bilginin yanlış olduğu Cuçi'nin o dönemde hasta olduğu ve avda bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Haberi veren kişi idam edilmek üzere aranmış fakat yeri tespit edilememiştir.¹³

Cuçi Han, 1227 yılında ölünce büyük oğlu Orda ile kardeşi Batu babalarının mirasının paylaşımı için dedeleri Cengiz Kağan'ın yanına gitmişlerdir. Torunlarını huzuruna kabul eden Cengiz Kağan Batu'ya "Altın Busagalı Ak-Orda"yı (Altın Aksamlı Ak Otağ), Orda'ya ise "Gümüş Busagalı Gök-Orda"yı (Gümüş Aksamlı Gök Otağ), kurmaları için izin vermiştir. Cengiz Kağan torunlarına güzel sözler söyleyip iyi dileklerde bulunduktan sonra Batu'ya "Sayın", Orda'ya ise "İçen" lakablarını vermiştir. Cengiz Kağan Cuçi ulusunu iki ayrı idareye göre tanzim etmiştir. Bu iki ayrı hanlık değildir, Türk devlet teşkilatlanmasındaki gibi sağ ve sol kol olarak düzenlenmiştir.¹⁴

Bu durumda Cuçi Ulusu'nun iki ayrı idareye ayrılması ile renk sorununu daha da karmaşık hale gelmiştir. Bazı tarihçiler batıyı Gök Orda, doğuyu ise Ak Orda olarak belirtmektedirler.¹⁵ Bu düşüncenin yanlış olduğunu kanıtlamak zor değildir. İlk olarak Rus kroniklerine baktığımızda ülkenin batı tarafı Büyük Orda doğu tarafı ise Gök Orda olarak adlandırılmıştır. Renk olarak mavinin doğu rengi olduğu da bilinmektedir. Madenlerin kıymetine göre renklerin değerini anlayabiliriz. Bu doğrultuda altın ak rengiyle, gümüşten yani gök renginden üstün tutulmuştur. Türkler batıyı "ak" doğuyu "gök" renkleri ile isimlendirmişlerdir. Sonuç olarak Cuçi Ulusu'nun batı tarafı Ak Orda olarak bilinmektedir, modern tarih biliminde ise "Altın Orda" ismi kullanılmaktadır.¹⁶

1.2. Deşt-i Kıpçak Bölgesine Yapılan İlk Sefer

Cengiz Kağan Harzemşahlar üzerine yaptığı seferde başarı sağlamış Harzemşah sultanı Muhammed ülkesinin doğusundan batıya doğru kaçmıştır. Kendisine itaat etmeyen herkesi yok etme fikrini benimsemiş olan Cengiz Kağan bu düşünce doğrultusunda Harzemşah Muhammed'in peşinden ünlü komutanlarından Cebe, Subutay ve damadı Tuğaçar-ı göndermiştir. Bu komutanların görevi Harzemşah Muhammed'i diri olarak

¹³ Reşidüddin, s.359-360.

¹⁴ Kafalı, s.19.

¹⁵ A.Yakubovsskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, Hasan Eren (çev.), Ankara: TTK Yayınevi,1992, s.31.

¹⁶ İlyas Kemaloğlu, **Altın Orda ve Rusya. Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2015, s.74-75.

yakalayıp Cengiz Kağan'a getirmektir.¹⁷ Komutanlar hızlıca hareket edip yola çıkmışlardır. Ceyhun Nehri'ni köprüsüz ve sandalsız geçmişlerdir. Hayvan derilerinden tulum yapıp bu tulumlara silahlarını ve yanlarındaki eşyaları koymuşlardır. Ataların kuyruklarına bağladıkları tulumların üzerlerine oturarak atları yüzdürmüşlerdir. Bu şekilde bütün askerler Ceyhun Nehri'nin diğer yakasına geçmişlerdir. Cebe ve Subutay'ın emrindeki askerler vakit kaybetmeden hızlı bir şekilde Horasan'a girmişlerdir. Horasan eyaleti o dönemde çok gelişmiş olup önemli dört vilayetten meydana gelmektedir. Bu vilayet merkezleri Belh, Merv, Nişabur ve Herat'tır.¹⁸

İlk olarak Moğol ordusu Belh'e girmiştir. Belh'e gelen Moğol ordusunu şehrin önemli şahısları karşılamış, hediyeler ve ikramlarda bulunmuşlardır. Bu güzel karşılama Moğolların hoşuna gitmiştir. Bu nedenle şehirde bulunanlara zarar vermemişlerdir. Şehre bir görevli bırakıp yanlarına bölgeyi bilen kişiler alıp yollarına devam etmişlerdir. Zave şehrine geldiklerinde şehirdekilerden erzak istemişler; fakat Zaveliler bu isteği kabul etmeyip şehrin kapılarını kapatmışlardır. Moğol askerlerinin acelesi olduğundan durmayıp yollarına devam edeceklerdi; fakat Zaveliler kale duvarlarının üzerinden küfürler ederek oyunlar oynamaya başlayınca harekate başlamışlardır. Üç gün sürecek olan savaşın ardından şehre giren Moğol ordusu herkesi katletmiş şehirde canlı bırakmamıştır. Bu durum çevredeki halk tarafından duyulunca büyük bir panik havasına ve korku duygusuna kapılmalarına yol açmıştır.

Cebe ve Subutay'ın komutasındaki ordular 1220 yılının Mayıs ayında Nişabur'a varmışlardır. Zave'de olduğu gibi halktan erzak istemişlerdir. Boyun eğmelerini için elçi göndermişlerdir. Nişabur halkı kendi içlerinden seçtikleri üç kişiyi hediyeler ve armağanlarla beraber Moğollara elçi olarak göndermişlerdir. Boyun eğme konusunu kabul etmemişlerdir. Bu durum üzerine Cebe yeniden bir elçi göndererek savaştan uzak durmaları gerektiğini, askerlerine ve kalelerinin sağlam olmasına güvenmemesi gerektiğini içeren bir Uygur yazısı göndermiştir. İlave olarak Cengiz Kağan'ın buyruğundan yazı eklemiştir.¹⁹ Bu buyruğun içeriği şu şekildedir: “ Emirler, Kumandanlar, halk hepiniz şunu biliniz ki Tanrı doğunun batının bütün yeryüzünün hükümdarlığını bana verdi. Bana itaat eden herkes kurtulur, boyun eğmeyenler ise

¹⁷ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi -I- Kuruluş Devri**, Erciyes Üniversitesi Yay. Kayseri,1994, s.22.

¹⁸ A. Constantin D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Ekrem Kalan (çev.),İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2014, s.109.

¹⁹ Alaeddin Ata Melik b. Muhammed Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yayınları, Cilt I, 2013, ,s.160-161.

çocukları ve kadınları ile birlikte yok edilecektir.”²⁰ Nişabur’da bulunan halk Moğollara karşı direniş içerisinde girmeyince bir saldırı düzenlemeden yola devam etme kararı almışlardır. Cebe komutasındaki ordu Nişabur’dan Cüveyn üzerinden Tus şehrine varmıştır. Subutay komutasındaki ordu ise Cam yolundan Tus şehrine gelmiştir. Yol güzergâhları boyunca boyun eğenleri bağışlayıp karşı koyanları ise katletmişlerdir. Tus şehrinin doğusundaki bütün merkezleri itaatleri altına almışlardır. Tus şehrine yaklaşınca elçi göndererek boyun eğmeleri istenmiştir. Bu istekleri Tus halkı tarafından olumsuz karşılanınca şehri kuşatarak katliamlarda bulunmuşlardır.²¹ Sultan Muhammed’i takip eden Moğol ordusu onun izini kaybedince Hazar Denizi’nin güneyinden batı yönünde ilerlemişlerdir. Harzemşah topraklarının en batıdaki eyaleti olan Azerbaycan’a ulaşmışlardır. Cebe ve Subutay batıdaki bölgeleri keşif için Kafkaslar üzerinden kuzey yönünde ilerlemek için Cengiz Kağan’dan müsaade istemişlerdir. Cengiz Kağan bu iki komutanın yaptığı planı onaylayarak izin vermiştir. Güney Rusya üzerine yapılacak olan 1221-1223 yıllarındaki bu seferler korkusuzca olmuştur.²²

1.3. Kalka Muharebesi

Moğol ordusu Şirvan Geçidi’ni geçtikten sonra yollarına kuzey yönünde devam etmişlerdir. Bu bölgede Türk, Lezgi, Alan gibi değişik millerler bulunmaktaydı. Moğol birlikleri ilk olarak bölgedeki Lezgiler ile mücadele içerisinde girmişlerdir. Lezgilerin bir kısmı Müslüman bir kısmı ise değildi. Moğol birlikleri, bölgede egemenliklerini tanımayan milletler ile sert mücadeleler yaşamışlardır. Alanlar, Moğolların topraklarına geldiklerini görünce Kıpçakların desteğiyle şiddetli bir şekilde karşılık vermişlerdir. Moğollar, Kıpçaklara haber yollayarak aynı ırktan olduklarını, şayet Alanlara yardım etmezlerse onlara saldırmayacakları yönünde söz vermişlerdir. Bu durum üzerine belirli ganimetler karşılığında Kıpçaklar ile Moğollar anlaşmışlardır. Zayıflayan Alanlara karşı Moğollar harekâta geçmişler ve onları yenmişlerdir.²³ Alanları yenen Moğollar yollarına devam etmişlerdir. Bu ilerleyiş karşısında Kıpçaklar tedirgin olmuşlar ve Azak kıyılarına doğru kaçmışlardır. Bazı Kıpçak boyları Kuban Nehri boyunca geri çekilerek

²⁰ D’ohsson, s.111.

²¹ Cüveyni, s.161.

²² George Vernadsky, **Moğollar ve Ruslar**, Eşref Bengi Özbilen (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2007,s.58.

²³ İbnü’l Esir, **İslam Tarihi-el Kamil Fi’t-Tarih**, Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın (çev.), C.X, İstanbul: Hikmet Yayınevi, 2008, s.237-238.

Ruslardan yardım istemişlerdir.²⁴ Kafkasya bölgesinden uzakta bulunan Kıpçak nüfuzu da bu ani baskın sonucunda bir direniş göstermeden çevredeki ormanlık alanlara kaçmışlardır.²⁵ Kıpçakların, savaş araç gereçleri bakımından Moğollara benzeyen hatta onların kullandıklarından daha kaliteli silahlarının olmasına rağmen bir direnç gösteremediğini görmekteyiz.²⁶ Moğol ordularının önünden giden Kıpçak hanları Kotan ile Bastı, başlarına gelen olayları Ruslara anlatarak düşman Moğollara karşı birlikte hareket etmek istediklerini iletmışlerdir. Bu yardım çağrılarına olumsuz yanıt vermeleri karşılığında Rus topraklarını da büyük bir tehlikenin beklediği bildirilmiştir.²⁷

Galiç prensi Mistilav, Kıpçak hanı Kotan'ın damadı idi. Moğollara karşı, Kiev, Çenikov, Smolensk prenslerini ortak bir sefer için Galiç prensi Mistilav ikna etmiştir.²⁸ Savaşmak için kurulan bu birliktelik yıllarca sürecektir olan Rus-Moğol mücadelesinin bir habercisi olmuştur.²⁹ Rusya'da o dönemde bulunan güçlü Suzdal knezliği ile Vladimir knezliği oluşturulan bu ittifakta yer almamışlardır.³⁰ Kıpçaklar ile Rus birlikteliğini haber alan Cebe ve Subutay noyanlar Rus prenslerine elçi ile haber yollamışlardır. Gönderdikleri haberde, Ruslar ile bir problemlerinin olmadığını, Kıpçaklar'ın üzerlerine yürüdüklerini bildirmişlerdir. Bu isteğe Rusların cevabı sert olmuş ve Moğol elçisini öldürmüşlerdir.³¹ Kıpçak kuvvetlerinin katılımı ile oluşturulan büyük Rus ordusu 80.000 civarında askerden oluşmuştur.³²

Cebe ve Subutay savaşmak için kendileri adına olumlu şartların oluşmadığını düşündükleri için geriye doğru çekilmeye karar vermişlerdir. Bu geri çekiliş on üç gün

²⁴ Akdes Nimet Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara: TTK, 1972, s.92.

²⁵ Mehmet Berk Yaltırık, "Moğolların Deşt-i Kıpçak Seferleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, S.B.E., Edirne, 2014), s.48.

²⁶ Altay Tayfun Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", **Tarih Okulu Dergisi**, S. 16, İzmir 2013, s. 38.

²⁷ Ahmet Gökbek, **Kıpçak Türkleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s.70-71.

²⁸ Mustafa Kafalı, **Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusu'nun Tarihi**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2009 s.40.

²⁹ Jean Paul Roux, **Türklerin Tarihi: Pasifikten Akdenize 2000 Yıl**, Aykut Kazancıgil-Lale Arslan (çev.), III.Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007, s.280

³⁰ Jean Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s.207.

³¹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, VI. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, Ank, 2014, s.77.

³² M.Bilal Çelik, "The Battle of Kalka and its Consequences", **Shodoznavstvo**, C.57, S.204, s.211.

boyunca devam etmiştir. Moğol ordusu geri çekilirken Rus-Kıpçak kuvvetleri onları takip etmiştir.³³

Bu takip sırasında Moğollar, Ruslara bir elçilik heyeti daha göndermişlerdir. Elçi, “Kıpçaklara karşı geldiğimizi sizlere ilettik ama sizler bu dediklerimizi dikkate almadınız. Elçimizi öldürdünüz ve üzerimize doğru geliyorsunuz. Bizim bir günah işlemediğimiz Tanrı görüyor.” diye haber iletmıştır. Ruslar, Moğolların yine elçi göndermesini korktukları yönünde algılamışlardır. Uzlaşmayı kabul etmeyerek elçiyi geri göndermişlerdir. Ruslar arasında harekâtın seyri ile ilgili bir fikir birliği bulunmuyordu.³⁴ Bu duruma karşılık Moğol komutanları geri çekiliş esnasında Rus-Kıpçak birliklerinin yorgun düşeceğini ve onlara beklemedikleri bir anda saldıracakları yönünde plan yapmışlardı. 31 Mayıs 1223 tarihinde Kalka Nehri boyunda saldırmak için uygun koşulların oluştuğunu düşünen Moğollar saldırıya geçmişlerdir.³⁵ Kendilerinden sayıca oldukça fazla olan 20.000 civarındaki Moğol birliği Rus-Kıpçak kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Savaşta, birçok Rus prensi öldürülmüş ve Kiev kuvvetlerinin tamamına yakını ortadan kaldırılmıştır.³⁶ Kıpçaklar, Ruslar ile işbirliği yapmasına rağmen mağlup olup³⁷ savaşın başında Moğol saldırılarına dayanamayıp kaçmışlardır. Bu nedenle çok fazla kayıp vermemişlerdir.³⁸

Moğolların kazandıkları bu sefer ile Rus topraklarına çökmüş bir karabulut gibidir. Bölgede bulunan Kıpçaklar bu savaşla birlikte büyük bir sarsıntı yaşamışlardır. Yaşadıkları bu saldırıyı Kıpçaklar, Ruslar gibi geçici görmemişler ve batıya doğru hareket etmişlerdir.³⁹ Bu batıya doğru gidişin Macaristan’a kadar olduğunu görmekteyiz, hatta bazı Kıpçak boyları Bizans İmparatorluğu’na sığınmıştır. Kıpçakların bu göçleri Rusların üzerindeki Kıpçak baskısının kalkmasını sağlamıştır.⁴⁰

Kalka Muharebesi’nde yaşanan ağır mağlubiyet Ruslar üzerinde büyük bir korku oluşmasına yol açmıştır. Ruslar, bu savaşla birlikte Moğol ordularını yenmelerinin imkânsız olduğunu düşünmüşlerdir. I. Novgorod kroniğinde savaş şu şekilde

³³ James Chambers, *The Devil’s Horsmen The Mongol Invasion Of Europe*, Book Club Associates, 1979, s.28.

³⁴ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.207-208.

³⁵ Kurat, *IV-XVIII Karadeniz...*, s.94.

³⁶ Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Karacan Yayınları, 1981, s.257.

³⁷ Mualla Uydu Yücel, “Kıpçaklar”, *DİA*. C.25, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s.421.

³⁸ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Tarihi*, s. 94.

³⁹ Kurat, *IV-XVIII Karadeniz...*, s.95.

⁴⁰ Çelik, s.217.

anlatılmıştır: “1223 yılında işlediğimiz günahlardan dolayı bilmediğimiz bir millet geldi. Bu gelenlerin kimliği ile ilgili kimse bir şey bilmiyordu. Bazıları, bunlara Tatar, kimileri Türkmen kimileri de Peçenek diyorlardı. Bir kesim de onların piskopos Patmoslu Mefodiy’in doğu ile batı arasındaki Etrian bölgesindeki çöllerden çıkıp geldiklerini söylerler. Mefodiy’in anlattığına göre bunlar dünya yok olacağı zaman Gedon’dan başlayarak direk olarak Efrades’e kadar uzanan Tigris’den Pontus Denizi’ni içine alan Etyopya bölgesinin içinde bulunduğu yerleri işgal edeceklerdi. Bu gelenlerin kimler olduğu ve nereden ortaya çıktıklarını sadece Tanrı bilebilir. Bir de kitapları anlayanlar onların kim olduğunu öğrenebilir.”⁴¹

Yaşanan savaş Ruslar üzerinde psikolojik sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Özellikle Batu Han komutasında gerçekleşecek olan II. Deşt-i Kıpçak Seferi sırasında Rusların daha çok savunma yapacağını göreceğiz.⁴²

Savaşın ardından Moğol ordusu 1223 yılının sonbaharında İdil Bulgarları üzerine doğru hareket etmiştir. Niyetleri kışı orta İdil havzasında geçirmektir. Yaptıkları savaşlar neticesinde vücutları adeta çeliğe dönen Moğol askerleri burada ummadıkları bir anda Bulgarlar tarafından pusuya düşürülmüşlerdir. Bu şekilde ilk kez Moğol ordusu yenilgi yaşamıştır.⁴³

1.4. 1229 Kurultayı

Tangutlar üzerine yapılan sefer esnasında 1227 (Domuz Yılı) yılına tekabül eden zamanda Cengiz Kağan ölmüştür. Cenazesi anayurdu olan Kerulen’e getirilmiştir. Prenslar ve emirler bir araya gelerek başa kimin geçeceği yönünde toplantı yapıp yurtlarına geri dönmüşlerdir. İki yıl boyunca taht boşta kalmıştır. Moğollar başlarında kağan olmadığı zaman devletin geleceği ile ilgili endişeye düşmüşlerdir. Bu nedenle kağan seçmek için kurultay toplamaya karar verdiler. Kurultay için birbirlerine elçiler gönderip hazırlıklara başlamışlardır. Kış aylarının şiddeti geçtiğinde baharın geleceği belli olduğunda bütün yönlerden gelen prensler ve emirler anayurtlarında birleşmişlerdir.⁴⁴ Çağatay ve Batu’nun başlarında bulunduğu sağ taraftaki prensler, Otçığın Noyan, Yegu ve Yegsungge’nin başlarında bulunduğu sol taraftaki prensler,

⁴¹ Altay Tayfun Özcan, **Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)**, Ankara: TTK Yayınevi, 2017, s.50.

⁴² Çelik, s.216.

⁴³ Dinçer Koç, “Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti”,(**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi, S.B.E. İstanbul, 2010), s.165.

⁴⁴ Reşidüddin, s.311-312.

Tuluy'un başında bulunduğu merkez prensler, Tümen komutanları Keluren Nehri yakınlarında Kode'u adasında toplanmışlardır.⁴⁵

Üç gün boyunca cümbüş ve neşe içerisinde eğlenip vakit geçirmişlerdir. Başa kimin geçeceğini tartışmışlar, Cengiz Kağan'ın vasiyetine uygun olarak Ögedey'i başa geçirmek istemişlerdir. Prensler ve oğullar önce Ögedey'e: "Cengiz Kağan'ın vasiyetine uyarak Tanrı'nın da yardımıyla seni han olarak atamalıyız" demişlerdir. "Böylece liderler, komutanlar, bütün uzak yakın Türk, Tacik herkes senin komutana boyun eğeceklerdir." diye devam etmişlerdir. Ögedey cevap olarak "Bu babam Cengiz Kağan'ın kararı olmasına rağmen benden yaşlı amcalarım var. Özellikle benden küçük kardeşim Tuluy Han bu görevi üstlenmeye benden daha layık, Moğol geleneklerine göre en genç olan oğlun babasının yerine geçerek anayurdu yönetmesi gerekir. Tuluy her zaman babamızın yanında ona eşlik etmiş yasayı görmüş duymuş ve öğrenmiştir. O burada iken ben nasıl başa geçerim?" demiştir. Orada bulunanlar aynı düşünce içerisinde bütün oğulları ve kardeşleri arasında Cengiz Kağan'ın Ögedey'i Kağan olarak varis gösterdiğini bunu kendilerinin değiştiremeyeceğini dillendirmişlerdir. Bütün bu ısrarlar üzerine Ögedey babasının emrine, amcaları ile kardeşlerinin isteğine uyması gerektiğini düşünerek kağan olmayı kabul etmiştir. Hep birlikte şapkalarını çıkarıp kemerlerini omuzlarına atmışlardır.⁴⁶ Ögedey'in sol elini amcası Temüğe, sağ elini Çağatay kemerini Tuluy tutmuş hep birlikte onu imparatorluk koltuğuna oturtmuşlardır.⁴⁷ Böylece 1229 yılında Ögedey Kağan olmuştur. Orada bulunan herkes birer birer çadırın içinde dışında diz çökmüşlerdir. Kabul ettiği için onu onurlandırdılar ve "Kağan" unvanını vermişlerdir. Ögedey Kağan bütün hazinenin ve mücevherlerin getirilmesini emretmiştir. Sayılamayacak kadar çok olan bu hazinenin eşyalarını akrabalarına, askerlerine ve boylara dağıtılmasını söylemiştir. Ziyafet ve armağan dağıtımını bittikten sonra eski gelenek ve göreneklerine göre Cengiz Kağan'ın ruhu için üç gün yemek verilmesini emretmiştir. Orada bulunan komutanların kırk güzel kızı seçilmiştir. Bu kızlar güzel kıyafetler giydirilerek, pahalı mücevherlerle süslenerek değerli atlarla birlikte Cengiz Kağan'ın ruhuna gönderilmiştir.⁴⁸

⁴⁵ Temir, s.191.

⁴⁶ Reşidüddin, s.312.

⁴⁷ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.253.

⁴⁸ Reşidüddin, s.312.

Bu olaylardan sonra kağan devlet meselelerine değinmiş ve ilk olarak yasa olarak Cengiz Kağan'ın yasalarının yürürlükte olduğuna değinmiştir. Tahta geçişine kadar işlenmiş olan suçları af ettiğine bundan sonra örf ve adetlere karşı gelenlerin suçlarının karşılığında cezalandırılacağını bildirmiştir.⁴⁹ Kurultay'da askeri harekâtlara devam edilmesi uygun bulunmuştur. İlk olarak Kin Çini'ne son verilmesi, Harezmşah Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılması, İdil Bulgarları, Ruslar ile Kıpçaklar üzerine harekât düzenlenmesi yönünde kararlar alınmıştır.⁵⁰ Ögedey Kağan, Deşt-i Kıpçak üzerine yapılacak olan seferin başkomutanlığına Batu Han'ı atamıştır. Merkez ulustan sefere katılacak olan askerleri yönetmesi için Güyük'ü görevlendirmiştir. Ögedey Kağan abisi Çağatay'ın uluslarını yöneten hanlar en büyük oğullarını bu sefere göndersinler yönündeki teklifini kabul etmiştir. Böylece asker sayısının daha çok olacağını düşünmüşlerdir. Sefere çıkılacak olan bölgede kalabalık ve birçok yabancı ulusun olduğunu, bu nedenle seferin zor geçebileceği vurgulanmıştır. Asker sayısı ne kadar fazla olursa göstereceği başarının da o yönde artacağı yönünde konuşmalar olmuştur. Bu nedenle Batu Han komutanlığında Buri, Güyük ve Mengü'yü askerleri ile beraber sefere gönderme kararı çıkmıştır.⁵¹

1.5. 1235 Kurultayı

Ögedey Kağan 1235 yılında bir kez daha bütün oğulların, akrabaların ve emirlerin toplanmasını yasa ve emirlerin dinlenmesini istemiştir. Bunun üzerine Ögedey Kağan huzuruna her yönden gelenlere çeşitli ödüller vererek onlara iyilik gösterisinde bulunmuştur. Bütün bir ay geleneklere uygun olarak herkes eğlenmiş ve Kağan hazinedeki her şeyi dağıtmıştır. Eğlenceleri bittikten sonra ordu ve yurtlarıyla ilgili ciddi meseleleri görüşmeye başlamışlardır. Bazı yerlerin fethedilmediğinden ve asiliğin süre gelmesinden dolayı Kağan bu meseleleri çözmek için akrabalarından her birini belirlediği bölgeleri fetih etmeleri için görevlendirecektir.⁵² Bir ordunun Song İmparatorluğu'na gitmesinin kararı alınmıştır. Başka bir ordunun da Kore üzerine gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü Koreliler Moğollara itaatsizlik yapmaya başlamışlar ve onları tanımayan davranışlar sergiliyorlardı. Görevlendirilecek her iki ordunun sayısı aynı olup Moğol ve Çinli askerlerden oluşacaktı. Ögedey Kağan

⁴⁹ Cüveyni, s.191.

⁵⁰ İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu (ed.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016, s.39.

⁵¹ Mehmet Levent Kaya, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, II.Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018, 217.

⁵² Reşidüddin, s.324.

kurultayda Çin askerlerinin batıya Müslüman askerlerin ise Çin'e gönderilmesini teklif etmiştir. Vezir Yelu Çu-tsay "İklim koşullarına alışkın olmayan bu askerler bu durumda mahvolurlar." diye görüşünü bildirmiştir.⁵³

Ögedey Kağan'da Kıpçak Bozkırı'na yapılacak olan sefere katılacaktı. Mengü genç olmasına rağmen zekice bir gözlem yaparak "Hepimiz kardeşler ve oğullarız her birimiz verilen her emri yerine getirmeye ve istendiğinde canımızı vermeye hazırız. Kağan seferin zorluklarına katlanmayıp dinlensin. Aksi takdirde akrabalarının, memurlarının ve sayılamayacak kadar çok askerlerinin olmasının ne anlamı var" demiştir.⁵⁴ Mengü Kağan'ın bu sözleri orada bulunanlar tarafından duyulunca destek bulmuş ve onun bu düşüncesi desteklenmiştir. Ögedey Kağan bu görüşü benimsemesiyle görevlendirmeler yapılmıştır.⁵⁵ Kağan Batu, Mengü ve Güyük'ün Kıpçak, Rus, Bulgar, Başkurd, As ve Suğdak ve çevrelerini fetih etmesine karar vermiştir.⁵⁶ Yapılacak olan bu sefer için ordunun komutanlığına Cuçi'nin ikinci oğlu Batu'yu getirmiştir.⁵⁷ Aynı zaman da bu yıl hayvanlar üzerinden alınan vergi belirlenmiştir. Her yüz hayvandan biri vergi olarak verilecekti. Kağan her on ölçü tahılın birinin fakirlere verilmesini emretmiştir. Prensler ve emirler arasındaki elçi gidiş gelişindeki yoğunluk nedeniyle ülke çapında nöbetleşe istasyonlar kurulmuş ve bunlar tayan (yam) olarak adlandırılmışlardır. Yamın kurulması için Kağan adına Bitighi Koriday, Çağatay'ın adına Emalachin Tayici, Batu adına Sugu Muktai, Tuluy Adına Alhiga görevlendirilmiştir. Bu emirler ülke çapında yamı kurmak için gitmişlerdir. Kağan ülkenin dört bir yanına gönderdiği elçiler vasıtasıyla şu emirleri duyurmuştur:

- Hiçbir canlı diğerini taciz etmeyecek
- Güçlüler zayıflara karşı kuvvet kullanmayacak ve baskı oluşturmayacak

Konulan bu kurallar neticesinde adaletin yaygınlaşması Moğol egemenliği altındaki halkı memnun etmiştir.⁵⁸

⁵³ D'ohsson, s.183.

⁵⁴ Reşidüddin, s.324.

⁵⁵ Cüveyni, s.197.

⁵⁶ Reşidüddin, s.324.

⁵⁷ D'ohsson, s.183.

⁵⁸ Reşidüddin, s.324.

BÖLÜM II: II. DEŞT-İ KIPÇAK SEFERİ

2.1. Kıpçak ve Bulgarlar ile Mücadele

Cengiz Kağan'ın ölümünden sonra 1229 senesinde toplanan Kurultayda vasiyetine uygun olarak üçüncü oğlu Ögedey Kağan olarak seçilmiştir. Cengiz Kağan'ın ölümü ile yarım kalan işlerin tamamlanması açısından Ögedey Kağan'ın dönemi önemlidir. 1229 Kurultayı'nda Curmagun Noyan'ın 30.000 kişilik orduyla İran seferine gitmesi, Cengiz Kağan'ın ölümü ile yarım kalan Kuzey Çin seferinin kaldığı yerden devam etmesi kararı alınmıştır. Aynı zamanda bu Kurultayda Deşt-i Kıpçak üzerine yapılacak seferde gündeme gelmiştir, önemli kararlar alınmıştır.⁵⁹ Ögedey Kağan tarafından sefere çıkacak olan bütün prenslerin Batu'nun komutasında olacağı emri verilmiştir. Subutay da Batu Han'a yardımcı olmak üzere görevlendirilmiştir.⁶⁰ O zamanlarda yetmişli yaşlara yakın olan Subutay yaşlı Moğol savaş kahramanlarından biridir. Cebe ile birlikte daha önceden Hazar Denizi çevresine yaptığı olağanüstü akınlar sayesinde o bölge hakkında bilgi sahibiydi. Subutay deneyimleri, coğrafyaya hakimiyeti ve bölgedeki uluslar hakkındaki bilgisi ile seferde önemli rol oynamıştır.⁶¹ Çağatay'ın ortaya attığı fikir üzerine devletin idaresinde hak sahibi olan bütün prenslerin büyük oğulları bu seferde görevlendirilmiştir. Merkezden görevlendirilen ordunun başına Ögedey'in oğlu Güyük verilmiştir, Batu'nun emri altında hareket etmesi söylenmiştir.⁶² Seferde ayrıca Batu'nun abisi Orda İçen, kardeşleri Berke ve Şiban, Ögedey Kağanın oğlu ve torunları Güyük, Kadan ve Kaydu Tuluy'un oğlu Mengü Çağatay'ın oğlu Baydar ve torunu Buri'ye görev verilmiştir.⁶³ On üçüncü yüzyılda oluşturulan bu Moğol ordusuna dünyanın en iyi ordusu diyebiliriz. Orduyu teşkilatlanma, eğitim, taktiksel yapı ve komuta kademesi olarak incelendiğinde çok güçlü olduğu görülmektedir. Buna karşılık Rusya ve Avrupa'nın feodal orduları birkaç yüzyıldır aynı çizgide büyümüş ve gelişmiştir.⁶⁴ Sefere çıkan Moğol ordusunun 600.000 kişiden oluştuğunu kaynaklarda görmekteyiz.⁶⁵ Curtin ise bu Moğol ordusunun 500.000 kişiden fazla olduğunu

⁵⁹ Özcan, s.55.

⁶⁰ Temir, s.191-192.

⁶¹ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.278.

⁶² Temir, s.191-192.

⁶³ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.278.

⁶⁴ Chambers, s.51.

⁶⁵ Robert L. Worden, "Subetei and the European Expedition", *Mongolia a Country Study*, Washington, 1991 s.20.

belirtmektedir.⁶⁶ Grousset ordunun 150.000 kişilik olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁷ Saldırıyı düzenleyecek olan bu ordunun asker sayısının 50.000 civarında olduğunu bildiren kaynaklarda mevcuttur. ⁶⁸ Moğol ordusu Latin kaynaklarında 80.000 olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda incelediğimizde ordunun sayısının tamamının 50.000 ile 80.000 arasında olduğunu söylemek daha uygun olacaktır.⁶⁹ II. Deşt-i Kıpçak Seferi, 1229 yılında karar alındığı için 1229-1242 tarihleri olarak gösterilmektedir; fakat sefer fiziki olarak ancak 1236 yılında başlamıştır.⁷⁰ Kıpçak bozkırlarına sefer için görevlendirilen prensler ve önemli emirler Subutay ve diğerleri 1236 yılında hep beraber yola çıkmışlardır. O kışı yolda geçirerek baharda Çaman Irmağı'nın çevresinde Batu ile buluşmuşlardır. Bulgarlar üzerine yapılan hareket önemli olmasına karşın kaynaklarda Moğolların kenti ne zaman kuşattığı ve ne kadar sürede kenti ele geçirdiği ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bilinen bilgiler kentin ele geçirilmesidir.⁷¹ Rus kaynaklarında konuyla ilgili şu şekilde bilgi verilmektedir: “*Kafir Moğolların Bulgar'a gelerek şehri ele geçirip ateşe verdikleri, küçük büyük demeden herkesi esir ettikleri ve çok sayıda ganimet aldıkları*” hakkında bilgiler bulunmaktadır.⁷²

Cüveyni, Bulgarlar ile yapılan bu savaşı şu şekilde anlatmıştır: “ Batu'nun emrindeki prensler kuvvetlerini yönetmek için ordularının başına geçmişlerdir. İlbaharda her biri kendi topraklarından çıkarak harekât için hızlı bir şekilde Bulgar topraklarında bir araya gelmişlerdir. Moğol askerlerinin çokluğundan yeryüzü yankılanıyor ve inliyordu. Orduları öyle çok ses çıkarıyordu ki çıkan gürültüden bölgedeki yabancı hayvanlar bile şaşkına dönmüştü. İlk olarak fırtına gibi hücumla Bulgar bölgesini almışlardır. Bulgar şehrinin konumunu ve bol kaynaklarını biliyorlardı. Bölgedeki diğer insanlara uyarı olması amacıyla buradaki insanların bazılarını esir almışlar, bir kısmını da katlederek yakmışlardır”.⁷³

⁶⁶ Jeremiah Curtin, **The Mongols in Russia**, Boston, 1908, s.241.

⁶⁷ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu Atilla/Cengiz Han/Timur**, M. Reşat Uzmen (çev), İstanbul: Ötügen Yayınevi,1980, s.257.

⁶⁸ Dmitry V. Vasil'ev, “Altın Orda: Tarih, Ekonomi ve Kültür”, Mehmet Alpargu, M. Bilal Çelik (Ed.) **Kuruluş ve Çöküş Sürecinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2008, s.153.

⁶⁹ Özcan, s.62.

⁷⁰ Kemaloğlu, “*Büyük Moğol İmparatorluğu*”, s.40.

⁷¹ Özcan, s.62-63.

⁷² İlyas Miftakhov, XX. Yüzyılda Kazan Bölgesinde Tarih Yazıcılığı, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, S.B.E, Ankara, 2011), s.14.

⁷³ Cüveyni, s.247.

1236 yılında gerçekleşen bu olayla ilgili Lavrentevskaya Kroniği, Cüveyni'nin anlattıklarına benzer şu bilgileri içermektedir:

“1236 yılının ilkbaharında doğu tarafından ortaya çıkan inançsız Tatarlar (Moğollar) şanlı Bulgar şehrini ele geçirdiler ve orayı ateşe verdiler. Büyük küçük tanımadan yaşlı genç bakmadan önlerine çıkan herkesi katlederek çok sayıda ganimet elde etmişlerdir. Bütün toprakları da kendi egemenliklerine aldılar.”⁷⁴

Macar Papaz Julian 1237 tarihli Moğol raporunda konuyla ilgili olarak herkesin acıyacağı bir şekilde Pagan durumundaki Macar, Bulgar ve bölgedeki birçok hükümdarlığın Moğollar tarafından yok edildiğini aktarmaktadır.⁷⁵ Seferde bulunan diğer komutanlar da emrindeki ordularla farklı bölgelere harekât düzenlemiştir. Bu komutanlardan biri olan Mengü emrindeki birliklerle Kıpçakların başbuğu Olbirlik beyi Baçman'ın üzerine gitmiştir. Moğollara karşı direnemeyen Baçman yurdunu terk ederek eşkıyalar gibi etrafa saldırarak kaçmıştır. Sabit bir yerde durmayan Baçman sürekli hareket halindeydi bu durumda Moğol ordusu onu yakalayamıyordu. Baçman İdil Nehri'nin kıyısındaki bir ormana saklandığı bir gün Mengü onu yakalaması için askerlerini yönlendirmişti. İdil Nehri kıyısında acele ile terk edilmiş kamp eşyaları bulunmuştur. Bunun üzerine orada bulunan yaşlı bir kadından Baçman'ın bir adada yaşadığı öğrendiler. Nehrin sularının çekilmesi ile Moğol askerleri adaya ulaşmış Kıpçak birliklerini bir saat içerisinde bazılarını nehirde boğarak bazılarını da kılıçtan geçirerek yok etmiş ve Baçman'ı esir almıştır. Baçman Mengü'nün karşısına getirildiğinde Mengü'nün ellerinde öldürülmek için yalvarsa da Mengü kardeşi Böçök'e Baçman'ı ikiye bölmesini emretmiştir. Bir takım sorgunun ardından Böçök Baçman'ı ikiye bölerek öldürmüştür. As emirlerinden Kaçhir Ogola'da öldürülmüştür.⁷⁶

Kıpçak başbuğu Baçman'ın öldürülmesinden sonra Moğollar 1237 yılının yazına kadar seferlerine ara vermişlerdir. Moğollar, Hazar Denizi'nin kuzey bölgesinde Bulgar kentinin yakınında konaklamışlardır. 1237 yılının sonbahar mevsiminin başlarında Moğollar Bulgar Hanlığı'nın batı sınırlarında boylar halinde bulunan Mordvin ile Burtas kabilelerini hakimiyetleri altına almışlardır. Batu, Kölgen, Buri, Orda, Berke ve Kadaan ayrı kollar halinde yürüttükleri seferler ile bölgeyi Moğol hakimiyetine

⁷⁴Koç, s.174.

⁷⁵Altay Tayfun Özcan, “Macar Papaz Julian 1237 Tarihli Moğol Raporu”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXIX, S.48, Ankara, 2010, s.95.

⁷⁶Reşüdidin, s.326.

almışlardır. Yapılan arkeolojik araştırmalarda Moğol yıkımına ait bilgilere ulaşılmış Yulov ve Zolotorevsk başta olmak üzere birçok yerleşim yerinin yıkıma uğradığı anlaşılmıştır.⁷⁷ Mordvin prenslerinin bazıları Moğollara karşı direnmeye çalışmış; fakat kısa sürede baskı altına alınmışlardır.⁷⁸ Mordvin kabilelerine hakimiyet sağlandıktan sonra 1237 yılının sonbaharının sonlarına doğru henüz yeri tespit edilememiş olan Nuzle veya Onuz adı verilen yere gelmişler ve buraya askeri üstlerini kurmuşlardır. Moğollar Ryazan sınırlarına gelmekle Rusya'ya düzenleyecekleri saldırıyı kuzeydeki bölgeye çekmişlerdir. Kıpçaklar ile uzun yıllar mücadele eden Kiev ve Çernigov gibi kale şehirler Kıpçakların Rusya'ya girmesine engel olmuşlardır. Kuzey Rusya şimdi ise doğrudan doğruya bu kadar açık bir şekilde saldırı ile yüz yüze kalmıştır. Rus kaynaklarında Moğol ordusunun tek bir ordu olarak gösterilmesine rağmen, Macar papaz Julian'ın kayıtlarında saldırı öncesinde ordunun dört parçaya ayrıldığı belirtilmektedir. Bu durumda birinci ordu Suzdal Knezliği doğrultusunda İdil Nehri'ne, ikinci ordu İdil Nehri akışı yönünde Ryazan sınırlarına, üçüncü ordu Voronej kıyılarına ve dördüncü ordu ise Kıpçaklara doğru konumlanmıştır. Macar papaz Julian orduların yerleri ile ilgili bilgi vermekte fakat orduların başındaki komutanlar hakkında bilgi vermemektedir. Buna karşılık Ryazan sınırlarında bulunan ordunun başında Batu ile beraber Orda, Kadaan, Buri, ve Kölgen'dir. Voronej kıyısına yakın bulunan ordunun içerisinde ise Güyük ve Mengü bulunmaktadır.⁷⁹ Moğol ordusu bir araya gelince toplantı düzenlediler ve Ruslar üzerine gitmek için karar almışlardır.⁸⁰

2.2. Moğolların Rus topraklarına Saldırmaları

1237 yılının sonbaharında İdil Bulgarlarının bulunduğu bölgeleri tahrip ettikten sonra Batu'nun başkomutanlığındaki Moğol ordusu Rus yurduna karşı sefere başlamıştır. Burada ilk darbe Ryazan Knezliğine vurulmuştur. Elçi olarak bir sihirbaz kadın (kam) ile iki erkek göndermişlerdir.⁸¹ Sihirbaz kadının varlığı Ryazan halkını alarma geçirmiş ve rahatsız etmiştir. Elçiler; “ Her şeyinizin onda birini verin, on prensten birini, halkın on kişisinden birini, siyah, beyaz veya kahverengi on attan birini, ürünlerinizin her çeşidinden onda birini, paralarınızın ve mücevherlerinizin onda birini bize verin.”

⁷⁷ Özcan, s.66-67.

⁷⁸ Özcan, *Macar Papaz Julian ...*, s.96.

⁷⁹ Özcan, s.68.

⁸⁰ Reşidüddin, s.327.

⁸¹ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.78.

mesajını iletmişlerdir.⁸² Moğollar bir yere saldırmadan önce oraya elçi gönderip kendilerine itaat etmelerini istemektedir.⁸³ Ryazan Knezi Yuri elçilere hemen cevap vermeyip, akrabaları ile bir araya gelerek meseleyi görüşmüşlerdir. Elçilere “ Ancak birimiz hayatta kalmazsak bütün her şey sizin olur” diyerek tekliflerini kabul etmemişlerdir. Ryazan knezliğinde yaşayan bazı kişiler Moğollarla hemen savaşma teklifinde bulunmuş fakat bu teklif kabul görmemiştir. Komşu knezlerden yardım alma teklifi kabul görmüştür. Bu doğrultuda Ryazan knezliği ailesinden Roman İgoreviç’in liderliğindeki bir elçilik heyeti Vladimir Knezi Yuri Vsevolodoviç’e gönderilmiştir. Vsevolodoviç Moğollarla kendi başına savaşmak istediğini söyleyerek Ryazan Knezliğinden gelen teklifi kabul etmemiştir. Gerçekte Vsevolodoviç Moğollar ile iyi ilişkiler kurmak düşüncesindeydi. Bu nedenden dolayı Moğollarla mücadele etmek istememiştir. Çernigov Knezi Mihail Vsevolodoviç’de kendisine gelen yardım talebini kabul etmemiştir.⁸⁴ İsteddiği yardımı alamayan Ryazan Knezi Moğollara karşı siyasetini değiştirmiştir. Moğolların Ryazan şehrine saldırmaması için yakarış ve hediyeler ile oğullarından Fedor ve başka knezleri Voronej Irmağı’na göndermiştir. Fedor Batu Han’ın yanına geldi ve ona hediyeler vererek Ryazan topraklarına saldırmaması için yalvarmıştır. Batu Han hediyeleri kabul ederek Ryazan şehrine saldırmayacağı yönünde söz vermiştir. Ryazan prenslerinden biri Batu Han’a Fedor’un Bizans soyundan gelen ve çok çekici güzelliği bulunan bir eşinin olduğunu söylemiştir. Batu Han şehvete kapılarak prens Fedor’dan eşini istemiştir. Bu teklif karşısında Fedor gülümseyerek Batu Han’a şu şekilde cevap vermiştir: “ Biz Hıristiyanlar’ın zina için karılarımızı senin gibi günahkâr birine verdiğimiz görülmemiştir. Ancak bizi yendiğin zaman bizim üzerimizde hâkimiyet kurabilir ve eşlerimize sahip olabilirsin.” Batu Han bu cevap neticesinde sinirlenmişti ve onuru kırılmıştı. Fedor’un öldürülmesini, vücudunun ise yırtıcı hayvanlara ve kuşlara atılmasını emretmiştir. Diğer knez ve elçilerin de öldürülmesini söylemiştir. Knez Yuri oğlu Fedor’un ve diğer knezlerin Batu Han tarafından öldürüldüğünü öğrenince ağlamaya başlamıştır. Bütün şehir yas tutmuştur. Yuri gözyaşlarının biraz dinmesi ile askerlerini toplamaya başlamıştır.⁸⁵ Şehir halkına seslenerek etkileyici bir konuşma yapmıştır. Halkını büyük acı yaşamalarına neden olan

⁸² Curtin, s.231.

⁸³ Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350**, Cemal Köprülü (çev.), III.Baskı, Ankara: TTK Yayinevi, 2011, s.450.

⁸⁴ Özcan, s.71-72.

⁸⁵ Altan Aykut, Batu Han’ın Rusya Seferi ile ilgili “Ryazan’ın Batu Han Tarafından Yakılıp Yıkılması Hikayesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.XXXI, Ankara, 2018, s.16.

Moğollara karşı mücadeleye davet etmişti: ⁸⁶ “*Yüce Tanrım, bizi kötü gaddar düşmanlarımızdan koru, üzerimize doğru şeytanca saldıran bu canavar sürüsünden bizi kurtar. Tanrı'nın isteklerine boyun eğmeyen bu şeytani topluluğun yolu karanlık bastıkları yer kaygan olsun... Ey prenslerim ve kıymetli kardeşlerim! Bizler Tanrı'nın verdiği iyi şeyleri kabul gördüğümüze göre kötü olan hiçbir şeyi istemeyeceğiz. Ölüm ile sonsuz bir hayata ulaşmak dinsilerin egemenliğinde bulunmaktan daha iyidir. Ben sizlerin kardeşi olarak Tanrı'nın bize bahsettiği kutsal kiliseler, dinimiz ve büyük prensimiz İgor Svyatoslaviç'in memleketi için ölüme sizlerden önce atılacağım.*”⁸⁷ Bu etkileyici sözlerden sonra knez Batu Han'a karşı ordusu ile yola çıkmıştır. Moğol ordusu Ryazan ordusundan daha kalabalıktır.⁸⁸ Moğol ordusu Ryazan şehrine doğru yola çıkmış ve yol üzerindeki diğer şehirlere de saldırmıştır.⁸⁹ Reşidüddin'e göre 16 Aralık 1237 tarihinde Moğol ordusu Ryazan şehrine ulaşmıştır. Ordunun başında Batu vardı, Orda, Güyük, Mengü, Büri, Kadaan ve Kölgen ona eşlik etmiştir.⁹⁰ 9 ile 10 metre yüksekliğinde büyük ağaçlardan oluşturulmuş surlarla, 7-20 metre derinliğindeki çukurlardan oluşturulmuş olan güçlü bir kale Ryazan beş günlük kuşatma ardından 21 Aralık 1237'de Moğollar tarafından ele geçirilmiştir. Kentin önde gelenleriyle birlikte birçok kişi Moğol askerleri tarafından katledilmiştir.⁹¹ Aynı zamanda Ryazan civarındaki tüm köyler ve manastırlarda gasplar ve katliamlar yapılmıştır. Moğollar için şehirleri ve kasabaları ele geçirmek yeterli değildir. Büyük küçük tüm insanları yok etmişlerdir. Kendilerine ait çeşitli zalimane ölüm yöntemleri ile eğlenip, insanları toplu halde öldürmeyi sevdikleri için bu yöntemi de uygulamışlardır. Sarhoş olup bolca kan dökerek vahşice eğlenmişlerdir. Birkaç gün bu sevinç ve katliamlarına devam etmişlerdir. Mahvolmuş şehir ve çevresi içinde inilti ve çığlıklar sona erdiğinde ağlayacak kimse kalmamış herkes öldürülmüştür. Moğollar Ryazan'dan gittikten sonra arkalarında kararmış taşlar ve yanmış cesetler bırakmışlardır.⁹² Kaynaklarda bu durum şehirde ağıt yakacak ve ölenlerin ardından ağlayacak bir çift açığöz kalmamıştır, ifadeleriyle anlatılmıştır.⁹³ Ryazan şehrinin ancak başka yere taşınmak suretiyle tekrardan kurulması şehirde yaşanan yıkımın oldukça şiddetli olduğunu göstermesi

⁸⁶ N.K. Gudzy, **History of Early Russian Literature**, New York, 1949, s.203.

⁸⁷ Özcan, s.73-74.

⁸⁸ Aykut, *Batu Han'ın Rusya Seferi...*, s.17.

⁸⁹ Özcan, s.74.

⁹⁰ Reşidüddin, s.327.

⁹¹ Özcan, s.75.

⁹² Curtin, s.232.

⁹³ Gudzy, s.204.

açısından önemlidir. Moğollar şehri ele geçirdikten kısa bir süre sonra oradan ayrılmışlardır.⁹⁴

Moğollar Ryazan'dan ayrıldıktan sonra Çernigov'a (Chernigoff) gönderilen Kolovrat (Çernigov'a savaştan önce yollanmıştı) bazı adamları ile doğduğu şehrin yıkıntılarını görmek için Ryazan'a geri dönmüştü. Şehirdeki kalıntıları görünce şaşkınlıkla ve delirmişçesine Moğolların arkasından saldırmak için yola çıkmıştır. Moğolları Ryazan topraklarını terk ederken yakalamışlardır. Moğollar onları gördüklerinde dehşete düşmüşler ve onları Ryazan'ın ölüleri sanmışlardır. Ruslar çılgın gibi savaşmış, kendi silahlarını bırakıp öldürdükleri Moğol askerlerinin kılıçlarıyla öfkeli bir şekilde saldırılarına devam etmişlerdir. Tüm Moğol ordusu karışıklık yaşamış; fakat mücadeleyi kazanmıştır.⁹⁵ Batu Kolovrat'ın cesedine bakarak şöyle dedi: “ Sen, Kolovrat küçük grubunla bana çok kötü anlar yaşattın. Güçlü ordumun birçok iyi askerini öldürdün. Birçok bölük askerlerini esir düşürdün. Hizmetimde senin gibi adam olsaydı, onu kalbime sarardım.” Bu cümleleri ile Batu Kolovrat'ın yaptığı cesur davranışa saygı duymuştur.⁹⁶

Moğollar Vladimir üzerine giderken Vladimir büyük Knezi Yuri Vsevolodoviç nasıl bir önlem alacağını düşünmüştür. Moğolların yolları üzerinde iki tane stratejik şehir bulunuyordu. Bu şehirlerden ilki Kolomna diğeri ise Moskova'dır.⁹⁷ Bu şehirler zengin ve iyi bir yerleşime sahiptir. Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç her iki şehre asker yollamıştır. Kolomna'ya oğlu Vsevolod'u Moskova'ya diğeri oğlu Vladimir'i yollamıştır.⁹⁸ Rus ordusu Kolomna'da savaş için hazırlıklarını yaptıktan kısa bir süre sonra Batu ordusuyla beraber şehre gelmiştir. İki ordu arasında çok kanlı bir mücadele yaşanmıştır. Moğollar tarafından Rus ordusu çevrilmiş ve tamamına yakını yok edilmiştir. Vsevolod ise çok küçük bir birlikle Vladimir'e dönmüştür. Kolomna Savaşı'nda Cengiz Kağan'ın Kulan Hatun'dan olma ve diğeri oğullarından ayırmadığı Kölgen'in öldüğü bilinmektedir. Batı seferinde ölen tek Cengizli olan Kölgen'in Kolomna Savaşı'nda ölmesi Moğollar açısından bu savaşın çok şiddetli ve zor geçtiğini bize göstermektedir. Bu bakımdan Kolomna zaferi Moğollar açısından Rusya'da kazandıkları en önemli zaferdir. Kolomna'dan Vladimir'e giden Knez Vsevolod

⁹⁴ Özcan, s.76.

⁹⁵ Curtin, s.232.

⁹⁶ Gudzy, s.205.

⁹⁷ Özcan, s.78.

⁹⁸ Curtin, s.233.

yaşananlarla ilgili babasına bilgi vermiştir. Dinledikleri karşısında etkilenen büyük Knez Yuri Vsevolodoviç kuzeye⁹⁹ ormanlık alana doğru kaçmıştır.¹⁰⁰

Moğollar Kolomna Zaferi'nden sonra buz tutmuş olan Oka ve Moskva nehirlerine gelmişlerdir. Moğollar'ın Vladimir şehrine ulaşmalarının önünde tek engel olarak Moskva Nehri kıyısında kurulu küçük bir kasaba olan Moskova'dır. Moskova'da yaşayan halkın büyük bir kısmı Moğollar gelmeden önce şehirden ayrılarak çevredeki ormanlık alanlara kaçmışlardır. Şehrin savunması için büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in oğlu Knez Vladimir Yur'eviç bulunuyordu.¹⁰¹ Moğollar şehri beş gün süren kuşatmanın ardından ele geçirmişlerdir.¹⁰² Moğollar, Moskova'yı yakıp yıktıktan sonra Knez Vladimir Yur'eviç'i esir olarak ele geçirmişlerdir.¹⁰³

3 Şubat 1238 yılında Moğollar Vladimir şehrinde ortaya çıkmışlardır. Şehri kuşatıp, teslim olmaları yönünde teklifte bulunmuşlardır. Vladimir ahalisi teklifi kabul etmeyerek umutsuzluk ve üzüntü içerisinde Moğolların saldırıya hazırlanmasını izlemişlerdir. Moğol komutanları şehrin etrafında at sürerek şehrin korunması ile ilgili bilgi topluyorlardı.¹⁰⁴ Moğol ordusunun başında Batu Han bulunuyordu. Moğollar saldırıya geçmeden önce "Altın Kapı" adı verilen şehrin ana girişine gelerek büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in şehirde olup olmadığını sormuşlardır.¹⁰⁵ Ruslar mızrak ve ok atarak sorulan bu soruya karşılık vermişlerdir. Bunun üzerine Moğol komutanları da kaleye doğru ok fırlatmışlar, Moskova'da esir alınan büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in oğlu Knez Vladimir Yur'eviç'i göstererek tanıyıp tanımadıklarını sormuşlardır. Bu manzara karşısında şehirden hıçkırık sesleri yükselmiştir. Vsevolod ve Mstislav kardeşlerini görünce ileri atılarak onu kurtarmak istemişlerdi; fakat halk onları tutarak kaleden çıkmalarına engel olmuştur.¹⁰⁶ Vladimir şehrinde bunlar yaşanırken bir miktar Moğol kuvveti Suzdal üzerine gitmiş ve şehri ele geçirmiştir.¹⁰⁷ Vladimir şehrinin savunması ve direnişin başında bulunan Petr Oslyadyukoviç, Nikon kroniğinde verilen bilgiye göre şehirdeki halka şu şekilde seslenmiştir: "Kardeşlerim! Onların istedikleri yapmaktansa, Altın kapı önünde Hıristiyanlık için ölmek daha iyi ve güzeldir. Bu

⁹⁹ Özcan, s.80.

¹⁰⁰ Reşidüddin,s.327.

¹⁰¹ Özcan, s.81.

¹⁰² Reşidüddin, s.327.

¹⁰³ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.80.

¹⁰⁴ Curtin, s.234.

¹⁰⁵ Özcan, s.84.

¹⁰⁶ Curtin, s.234.

¹⁰⁷ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.80.

yaşadıklarımızın hepsi günahlarımız yüzünden başımıza geldi. Tanrı'nın kararına kim karşı gelebilir ki... Hiç kimse, hiçbir düşünce Tanrı'ya karşı gelemmez. Kim onlara karşı koyabilir ve bu kadar kalabalıkla mücadele edebilir. Şehrin içerisinde durmak ve saldırılara karşı koymak daha doğrudur".¹⁰⁸ Bu etkili konuşma karşısında herkes sağ kaldığı müddetçe savaşmaya yemin etmiştir. Tanrı ve kiliseleri için ölmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Piskoposlar insanlarla konuşarak İsa'nın dinleri için ölenleri unutmayacağına dair dini içerikli bilgiler vermişlerdir.¹⁰⁹ 8 Şubat 1238 tarihinde Moğollar şehre hücum etmeye başlamışlardır. Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in ailesi ve halktan birçoğu teslim olmamak için kiliseye sığınmıştır.¹¹⁰ Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in oğulları Vsevolod ile kardeşi Mstislav bağışlanmayı istemek için Batu'nun yanına gitmeye karar vermişlerdi. Yanlarına aldıkları küçük birlik ve oldukça fazla hediyeler ile Batu'nun yanına giderek af edilmeyi dilemişlerdir. Batu şehrin ele geçirilmesinin kısa zamanda gerçekleşeceğini düşündüğünden hediyelere el koyarak knezlerin öldürülmelerini emretmiştir. Şehre giren Moğol askerleri şehri yağmalamış, direnenleri öldürmüşler ve kiliseyi yakarak knezlik ailesini öldürmüşlerdir.¹¹¹ Rusya'nın en büyük şehirlerinden olan Vladimir bu saldırıdan sonra bir daha eski haline gelememiştir. Vladimir şehrini aldıktan sonra Moğol ordusu birkaç kola ayrılarak farklı yönlerde doğru ilerlemiştir. Ordunun bir bölümü Volga Nehri'nin kuzeyindeki Kostroma ve Galiç'e doğru ilerlemiştir. Nehir donmuş olduğu için geçişleri kolay olmuştur. Moğol ordusunun farklı yönlerde ilerlemesi Ruslar arasında telaşa sebep olmuştur. Bu nedenle Rus kuvvetleri bir yerde toplanma imkanı bulamamıştır. Moğol ordusunun bir bölümü ise Rostov ve Yaroslavl kentlerinin üzerine doğru hareket etmiştir. 1238 yılının Şubat ayında on dört Rus şehri ve kasabaları Moğollar tarafından alınmıştır. Volga Irmağı'nın kuzeyine kaçan Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'i yakalamak için mücadele içerisine girmişlerdir. Moğol kumandanları hiç bilmedikleri coğrafyada bile mükemmel bir iz sürmüşlerdir. Volga Nehri'nin kuzeyindeki ormanlara saklanan Rus kuvvetlerini bulup ansızın baskın düzenlemişlerdir. Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç Mologa Irmak'ına dökülen Sit Irmak'ı çevresinde bulunuyordu. 4 Mart 1238 tarihinde gerçekleşen savaşta Rus ordusu perişan edildi ve Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç öldürüldü.¹¹² Sit dolaylarında yapılan savaş askeri açıdan çok önemli olmasa da Kuzey Rusya'nın

¹⁰⁸ Özcan, s.85.

¹⁰⁹ Curtin, s.234.

¹¹⁰ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.80.

¹¹¹ Özcan, s.88.

¹¹² Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.80.-81.

bertaraf edilmesi ile Rusya’da Moğollara karşı oluşabilecek güçlü bir direniş ihtimalinin ortadan kaldırılması açısından önemlidir.¹¹³ Büyük Knez Vsevolodoviç’in ordusu yok edildikten sonra Batu Han komutasındaki Moğol ordusu Volga Nehri’nin kuzeyinden ilerleyerek, Tver (bugünkü Kalinin) kentini aldılar, sonra Torjok şehrini kuşatmışlardı.¹¹⁴ Ruslar bu istila hareketlerine tanrının öfkesinin bir ifadesi, sel ya da deprem gibi bir kötülük olarak bakmışlardır. Küçük köylerde Moğollar ortaya çıktığında Ruslar uygulanan terör karşısında çaresiz kalmışlardır. Moğollar çim keser gibi insanları kesmişlerdir. Bir yere girdiklerinde duygusal olmamak için her yere haber yollamışlardır ve her şeyi hunharca yok etmişlerdir. Manastır ve köylerde değerli olan her şeyi alıp geriye kalanları yakmışlardır.¹¹⁵ Moğol ordusu Novgorod şehrine 200 km yaklaştığı halde, karların erimeye başlaması ile oluşan bataklıklar yüzünden Novgorod şehrini almaktan vazgeçmişlerdir. Bunun neticesinde Novgorod şehri yağmalanmaktan kurtulmuştur. Kış seferi son bulduğundan Batu Han askerlerini güneye doğru hareket etme emri vermiştir. Moğol ordusu yolu üzerinde bulunan Rus şehirlerini kolaylıkla zapt ediyordu; fakat Kozelsk şehrine gelince yaklaşık yedi hafta sürecek olan mücadelenin ardından başarı sağlanacaktır. Moğol ordusu burada gerçekleşen mücadele sonucunda çok fazla sayıda asker kaybına uğramışlardır. Moğollar bu nedenle Kozelsk şehrine “fena şehir” adını vermişlerdir. İlkbahar mevsimine doğru Moğollar, Kıpçakların göç ettikleri Don Nehri boyuna gelmişlerdir. Moğol ordusu dinlendikten sonra Batu Han komutasında Burtas ve Kuman boylarını itaat altına almak üzere harekete geçmiştir.¹¹⁶

Don Nehri kuzeyi boyunca hareket eden Moğol ordusu Burtas kentini ele geçirmek üzere yaptığı sefer esnasında Rusların Murom ve Goročovets şehirlerini de ele geçirmiştir. İdil Nehri boyunca hareket eden Moğol ordusu nehrin sol tarafına yani Bulgar sahasına geçerek Başkurtlar üzerine de hâkimiyet kurmuşlardır. Farklı bir Moğol birliği de Kırım yönünde ilerlemiş 26 Aralık 1238 tarihinde Sudak kentini yağmalamıştır. 1238 yılı yaz ve sonbahar mevsimlerinde İdil ve Özü (Dinyeper) Nehir’leri arasında bulunan Kıpçak boyları Moğollar tarafından dağıtılmıştır. Dinyeper Nehri’nin batı tarafına kaçan Kıpçak boyları kitleler halinde Macaristan’a doğru gitmişlerdir. Dinyeper Nehri’nin batısına sefer düzenlemeden önce arkalarında düşman

¹¹³ Özcan s.95.

¹¹⁴ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.81.

¹¹⁵ Curtin, s.238.

¹¹⁶ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.81.

ordusu bırakmak istemeyen Moğollar Pereyaslavl ve Çernigov knezliklerine sefer düzenlemişler ve bu şehirleri zapt etmişlerdir.¹¹⁷

Çin İmparatorluk Kroniği'nde, Batu tarafından Ögedey Kağan'a yazılan mektup ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu gelecekteki yirmi yıl için Moğol politikasının en önemli gelişmelerinin kökeni hakkında sonuçlar çıkarmamıza olanak tanımıştır. Bu mektupta Batu “ Cennet ve iyiliğin tarafında olan İmparator amcam, on bir ulusa boyun eğdirdik, ordular bir araya geldiğinde şenlik düzenledik, tüm prenslerimiz hazır bulundular. En büyükleri olarak diğerlerinden önce bir veya iki kadeh şarap içtim.¹¹⁸ Güyük ve Buri bu duruma bozulup toyumuzu terk ettirler. Giderken Buri: “Batu sen bizimle aynı seviyede birisi iken nasıl önce sen şarap içersin. Şu an aklımdan senin gibi yaşlı sakallı bir kocakarıyı ayaklarımın altında alıp ezmek geldi.”, Güyük ise gülererek “onun bir sopa ile dövülmesi gerekir” demiştir. Argasun ise, “Batu'ya tahta bir kuyruk bağlamak yakışır” dedi ve beni utandırıp askerleri ile beraber şenlikten ayrıldılar.” diye amcasına bilgi vermiştir.¹¹⁹ Bu durum üzerine Ögedey Kağan sinirlenip oğlu Güyük'e hakaretler edip abisi için nasıl böyle konuşur diye sitem etmiştir. Argasun içinde Cengiz Han soyundan birisi için nasıl böyle konuşur, onun öldürülmesini söyleyeceğim fakat siz bunu ayrımcılık yaptım diye düşünürsünüz. Bu nedenle Güyük ile Argasun beraber Karakurum'a dönsünler demiştir. Buri için de Batu Han'a haber yollayın durumu ağabeyim Çağatay'a iletin diye emir vermiştir.¹²⁰

1240 yılının başlarında Batu, Mengü komutasında bir grup Moğol birliğini Kiev'e doğru keşif amaçlı göndermiştir. Mengü Kiev'e elçiler göndererek Moğol hâkimiyeti tanımalarını istemiştir. Bu istek knez Mihail tarafından kabul edilmemiş ve Moğol elçileri öldürülmüştür. Mengü yanında bulunan birliğin az olmasından dolayı şehre saldırmakta aceleci davranmayıp geri dönmüştür.¹²¹ Mihail Mengü'nün bölgeden ayrılmasının ardından Macar Kralından yardım istemek bahanesiyle Kiev'den Macaristan'a kaçmıştır. Kiev şehrinden uzak bölgelere kaçanlar olduğu gibi yakın bölgelere ormanlara gizlenmek üzere gidenlerin olduğu bilinmektedir.¹²² Kiev knezinin

¹¹⁷ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.82.

¹¹⁸ Michael Prawdin, *The Mongol Empire the Rise and Legacy*, George Allen and Unin LTD, London, 1940, s.251-252.

¹¹⁹ Kaya, s.219.

¹²⁰ Mehmet Levent Kaya, *Moğolların Gizli Tarihçesi (Moğolların Kırmızı Kitabı)*, İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2011, s.245.

¹²¹ Poçakev, s.132.

¹²² Özcan s.112

Macaristan'a kaçmasını fırsata çeviren Galiç knezi Daniil Kiev'i işgal etmiştir. Galiç Knezi Daniil Moğol saldırılarının gecikmeyeceğini bildiği için Kiev'e Dimitri isminde bir komutan tayin ettikten sonra Macaristan'a yardım istemek üzere gitmiştir.¹²³ Batu komutasındaki Moğol ordusu Dinyeper Nehri donar donmaz batıya doğru geçmiştir. Moğol askerleri o kadar çoktu ki ayak sesleri, atların kişnemesi, develerin bağırması şehir içindeki insanların birbirlerinin söylediklerini duyamayacak kadar sağır edici ses çıkardığı kaynaklarda belirtilmektedir.¹²⁴ Moğollar şehri kuşatıp, ağaçtan duvar örmüşlerdir. Mancınıkları ile devasa taşlar atmak üzere şehrin duvarlarını durmaksızın dövmüşlerdir. Şehir halkı şehrin savunmasını için cesurca savaşmış fakat ellerinde çok az savaşçı bulunmaktaydı. Birkaç gün süren direnişin ardından Moğol ordusu şehre girerek herkesi öldürmüştür. Elçilerinin öldürülmesi, şehrin direnmesi Moğolların şiddetini arttırmış kiliseler yakılmış neticede şehirde hiç kimse esir edilmemiştir. Şehrin savunması için Daniil tarafından bırakılan Dimitri yaralı bir şekilde Batu'nun karşısına getirilmiştir. Batu "Ruslar ölüm kadehini nasıl içeceklerini iyi bilirler" diyerek kahramanlığından dolayı Dimitri'nin hayatını bağışlamıştır.¹²⁵ Kuzey ve güney Rusya'da önemli yerleşim birimlerini ele geçiren ve yağmalayan Moğollar için Rusya'daki harekâtlar sona ermiştir. Artık orta Avrupa ve Balkanlar üzerine yıllarca etki bırakacak olan seferlere girişmişlerdir. Bu seferler esnasında Dimitri'de Moğol ordusuna iştirak etmiştir.¹²⁶

2.3. Avrupa Seferi

Avrupa Moğollar hakkında hiçbir bilgi sahibi değilken, Moğollar onların aile bağları dâhil her ayrıntıya kadar Avrupa koşullarını öğrenmişlerdir. Hedefleri Karpatlar'dan, Adriyatik Denizi'ne uzanan zengin ve güçlü bir krallık olan Macaristan'dı.¹²⁷ Bu hedef doğrultusunda, Rus topraklarını yağmalayan Moğollar, Batu komutasında Macaristan'a doğru yola çıkmışlardır. Batu ilk olarak yol üzerindeki Ladyjin kasabasını almıştır. Kasabada bulunanlara teslim olurlarsa kendilerine ve kasabalarına zarar vermeyeceği yönünde söz vermiştir. Uzun uğraşlar sonunda Batu'nun sözüne güvenip teslim olmuşlardır fakat tek bir tane erkek kalmayacak şekilde bütün erkekler öldürülmüştür. Kamenyets'i zapt edilmesi zor ve uzun süreceği için dokunmadan geçmiştir.

¹²³ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.82.

¹²⁴ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.284

¹²⁵ Curtin s.242.

¹²⁶ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.284

¹²⁷ Prawdin, s.254.

Volynia'nın başkenti Vladimir'i ve Galitch'i kimseyi sağ bırakmayacak şekilde saldırmıştı. Litvanya kıyılarına doğru Batu durdu, bataklıklar ve ormanlık arazi askerlerini zorlamıştı. Brest'i yok ettiler ve güneye doğru hareket etmişlerdir. Batu'nun ordusunun bir bölümü 1240 yılında Polonya'ya girmiştir. Lublin bölgesini harap ettikten sonra, büyük bir ganimetle Galitch'e dönmüşlerdir. Kışın tekrar ortaya çıkmışlar, Vistula Nehri buzla kaplı iken karşıya geçmişlerdir. Ancak Cracow'da biraz ilerledikten sonra yanlarına aldıkları esirler ve yağmaladıkları ganimetler ile Galitch'e doğru dönmüşlerdir. Esirler arasında Polonya'nın ileri gelenleri de bulunuyordu. Palanietz yakınlarında onları takip eden Volodmir, kayıplar vermelerine neden olmuştur. Saldırı yapanların çok az askerden oluştuğunu fark edince Moğollar öfkeyle saldırıp onları yok etmişlerdir. Sandomir ve Cracow soyluları, savaşçılarını bir araya getirerek yaklaşmakta olan Moğolları durdurmak için ilerlemişlerdir. Ancak yaşadıkları anlaşmazlıklar sonucunda büyük kayıplar vermişlerdir.¹²⁸ Cracow tahtında bu sırada kral IV. Boleslas bulunuyordu. Moğollarla karşılaşmaktan korkan kral ailesini de yanına alarak sığınmak için Moravya'ya kaçmıştır. O dönemde bu coğrafyada küçük şehirler bulunmaktadır. 24 Mart 1241 yılında Moğollar bu küçük şehirlerden biri olan Cracow şehrini yağmalayıp, Silezya'ya doğru hareket etmişlerdir. Oder'i ve Breslav'ı (Wroclav) ele geçirerek yakıp yıkmışlardır. Silezya o zamanlarda Almanya'ya ait değildir, Polonya sınırları içerisinde kalabalık ve zengin bir bölgedir. Burada yaşananlar Almanların panik olmasına neden olmuştur. Polonyalılara yardım etmek ve kendileri üzerine gelebilecek olan bu Moğol vahşetini durdurabilmek için Silezya Dükü Henry'nin komutasına Almanlardan ve Töton şövalyelerinden oluşan yaklaşık 40.000 kişilik bir kuvvet gönderilmiştir.¹²⁹ Liegnitz civarında Wahlstadt'ta iki ordunun karşılaşması Moğolların zaferi ile sonuçlanmıştır. Silezya Dükü Henry'nin başı kesilerek bir mızrak ucuna takılarak gezdirilmiştir. Moğol askerleri savaşta öldürdükleri kişilerin bir kulağı kesilerek çuvalayıp Batu'ya gönderilmiştir.¹³⁰

Moğollar Macaristan'a üç ana koldan geniş bir cephede ilerlemişlerdir. Kuzeyde Cuçi soyundan Şiban yönetiminde ilerleyerek Polonya ve Litvanya üzerinden geçen sağ kanat, diğeri Batu komutasında Karpat sıra dağlarını geçerek güneybatıya yönünde

¹²⁸ Curtin, s.243.

¹²⁹ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.289-290.

¹³⁰ Prawdin, s. 259.

ilerleyen merkez ordudur. Üçüncüsü ise Ögedey'in oğlu Kadan komutasında Moldavya üzerinden batıya doğru hareket eden sol kanattır.¹³¹

Macaristan üzerine yürümeden önce Batu Han, Kral IV. Bela'ya halkının hayatını kurtarmak istiyorsa Moğol egemenliğine itaat etmesini talep eden bir mektup yollamıştır. Kral IV. Bela bu talebi hiç umursamadı ve savunma yapmak için tek aldığı önlem Karpatların geçişlerini tutmak için küçük birlikler göndermekti.¹³² Kral IV. Bela krallık başkenti olan Buda'da (bugünkü Budapeşte) yaklaşık 100.000 kadar asker toplamıştır. Moğolların şehri kuşatmasına müsaade etmemek için saldırıya geçmiştir. Moğollar dört gün boyunca düzenli bir şekilde 150 km kadar Sayo ve Tisza civarına kadar geriye çekilmişlerdir.¹³³ Moğollar sayıca Macar ordusundan azdır fakat genellikle uyguladıkları ve başarılı oldukları harp taktiklerini bu savaşta da uygulayacaklardır. Macar ordusunu yanıltmak için askeri birliklerinden bazılarını pusuya yatırmışlardır.¹³⁴

Batu Han ileri harekâta başlamadan önce bir tepeye çekilerek bir gün boyunca ilahi yardım için Gök'e yalvarmıştır. Ayrıca ordusundaki tüm Müslümanlara da dua etmesi için emretmiştir.¹³⁵ Karizmatik, güçlü ve doğru kelimeleri yerinde söyleme yeteneği bulunan Batu askerlerine moral sağlamak adına konuşma yapmıştır. Macar askerlerini vurabilecek mesafeye yedi tane mancı kuvvetinin getirilmesini emretmiştir.¹³⁶ 11 Nisan 1241 tarihinde¹³⁷ Batu ve Şiban'ın komutasındaki birlik saldırıya geçmiştir, fakat sayıca az oldukları için başarısız olmuşlardır. Batu nehri sığ ve köprüsü bulunan kısımdan geçerken Subutay daha derin kısımdan geçmek ve geçici köprü yaptırmak zorunda kalmıştır. Batu savaşmaktaydı ve önemli askeri Bahatu'yu bu savaş esnasında kaybetmiştir. Cesaretini kaybetmeye başlayan Batu geri çekilmeyi düşünmüştür. Fakat Subutay devam etmeleri konusunda ısrar etmiştir. Batu, Subutay'ın teklifini kabul ederek savaşa devam etme kararı almıştır. İki taraftan çember altına alınan Macar ordusunun büyük çoğunluğu Moğollar tarafından yok edilmiştir.¹³⁸

¹³¹ Worden, s.20-21.

¹³² Curtin, s.244.

¹³³ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.292.

¹³⁴ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, **İslam Tarihi 2 Türkler ve İslam (Selçuklular, Haçlı Seferleri, Moğollar ve Sonrası)**, Zıyanur Aksun (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınevi, s.130.

¹³⁵ Howorth, s.51.

¹³⁶ Poçekaev, s. 142.

¹³⁷ Bertold Spuler, **Die Goldene Horde in Russland**, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965, s.21.

¹³⁸ Howorth, s.52.

Kadan'ın peşinden gittiği IV. Bela geçmişte Moğol birliklerinden Hazar Denizi'ne kaçan Harezmsah Muhammed gibi Dalmaçya kıyılarına kaçmış ve Adriyatik Denizi'nde bir adaya sığınmıştır. Batu 25 Aralık 1241'de buz tutmuş olan Tuna Nehri'ni geçerek Hırvatistan'ı istila etmiştir.¹³⁹ Moğol ordusu 1241 yılında Liegnitz yakınlarında karşılarına çıkan Alman kuvvetlerini yenmiştir. Fakat daha ileriye gitmeyerek Macaristan'a geri dönmüşlerdir.¹⁴⁰

Moğolların Avrupa'da yaptığı seferler Fransızlar, Almanlar gibi Avrupalı milletler tarafından panik ve korku duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle çoğu kilisede Moğolların saldırılarından korunmak için dualar edilmiştir.¹⁴¹ 11 Aralık 1241 tarihinde Ögedey Kağan vefat etmiştir.¹⁴² 1242 yılının ilkbaharında bu haber Batu Han'a ulaşmıştır.¹⁴³ Ögedey Kağan'ın ölüm haberinin gelmesi üzerine Avrupa içlerine düzenledikleri seferlere son vermişlerdir. Bu vefat haberi Avrupa'nın bir kısmının Moğol istilasından kurtulmasına neden olmuştur.¹⁴⁴

Batu komutasında gerçekleştirilen bu büyük sefer arkasında korkunç hikayeler, yıkımlar ve sessizlik bırakmıştır. Moğollar tarafından Macaristan'ın başına gelenler Nagyvarad (günümüzde Oradea) piskoposu Roger'in *Carmen Miserabile* adlı eserinde hüznü bir şekilde anlatılmıştır.¹⁴⁵ Alman sınırlarından Volga Nehri'ne kadar kopan bu Moğol fırtınasından neredeyse bütün kasabalar etkilenmişlerdir. Gözleri ile sürekli olarak etrafi keşfeden Moğol askerleri için o dönemde üretim yapan, ekip-biçen, ören-diken yerli halkların varlığı, bir anlam ifade etmemektedir. Bu askerler toprağın işlenmesini gerek görmüyorlar onlar için zenginlik hayvan sürüleriydi. Moğolların Avrupa Seferi'nin sonucunu tarımcı toplum ile göçebe toplum arasındaki bir savaş olarak ele alabiliriz. Avrupa'da Moğollar tarafından çiğnenmemiş topraklar kalmasının en iyi açıklaması Ögedey Kağan'ın ölümüdür. Moğolların batı seferinin bu kadar başarılı geçmesinin birçok nedeni vardır. Bunlardan birisi ve en önemli nedeni göçebe toplumların sivil veya asker gibi bir ayırım olmadan topluluğun hepsinin yaşam şartlarından dolayı asker gibi yetişmesidir. Buna karşılık olarak Rusya ve Avrupa'da silah bulundurmak sadece

¹³⁹ Roux, Moğol İmparatorluğu Tarihi, s.293.

¹⁴⁰ Akdes Nimet Kurat, *IV ve XVIII Yüzyıllarda Karadeniz...*, s.123.

¹⁴¹ Prawdin, s.266.

¹⁴² George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Doğukan Mızrak, Egemen Mızrak (çev.), III.Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015, s.87.

¹⁴³ Kurat, *Rusya Tarihi...*, s.83.

¹⁴⁴ D'ohsson, s.216.

¹⁴⁵ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.293.

soylular ve özgür insanlar için geçerliydi. Rusya'daki sürekli savaşlar din adamlarının, hizmetkârların ve kölelerin sayısının artmasına yol açmıştır. Rus prensleri Türkleri paralı olarak hizmetlerine almıştı fakat bunlarda sayıca çok azdır. Bu şekilde zayıf olan bir askeri yapı Moğol saldırıları karşısında samanın alevde kaybolması gibi yok olmuştur.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Howorth, s.59-60.

BÖLÜM III: BATU HAN DÖNEMİ ALTIN ORDA DEVLETİ

3.1. Altın Orda Devleti'nin Kuruluşu

Rusya'nın alınmasından sonra Batu komutasındaki Moğol orduları Avrupa içlerine kadar girmişlerdir. Avrupa Seferi sırasında (1241-1242) Moğol birlikleri Polonya, Macaristan, Hırvatistan, Avusturya ve Bulgaristan'ı ele geçirmişlerdir. Moğollar Adriyatik Denizi sahillerine ulaşınca Batu Han ansızın geri çekilme kararı alarak İdil (Volga) Nehri boyuna gelmiştir. Bu ani kararı almasının büyük sebebi muhtemelen Ögedey Kağan'ın ölüm haberini almasıydı.¹⁴⁷ Batu Han'ın bu şekilde karar alması siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Başkent Karakurum'da yapılacak olan kağanlık seçimini etkilemek istemiştir. Batu Han ile Ögedey Kağan'ın oğlu Güyük ile Çağatay'ın torunu Buri arasında Batı Seferi sırasında anlaşmazlık çıkmış ve bunlar Karakurum'a dönmüşlerdir. Batu Han, Ögedey Kağan'a her ikisinin de yaptıklarını anlatan bir şikayet mektubu göndermiştir. Neticesinde her ikisi de Kağan tarafından azarlanmıştır. Bu nedenle Güyük ve Buri'nin intikam almasından çekinen Batu Han geri çekilme kararı almış olması muhtemeldir.¹⁴⁸ Farklı bir neden olarak Batu'nun büyük ordusunun ihtiyaçlarının Orta Avrupa'nın karşılayamayacak olmasıdır. Bu nedenle kişisel veya lojistik ihtiyaçlardan dolayı Batu, karargâhını daha doğuda yani Volga Nehri boyunca kurmuş gibi gözükmektedir.¹⁴⁹ Bununla birlikte Avrupa Moğol ordularının ana hedefi durumunda değildi. Çünkü o dönemde zenginlik daha çok Müslümanların yaşadığı coğrafyadaydı. Batu'nun bir sonraki dış politikası Kafkasya ve İran'a hâkim olup Yakındoğu siyasetinde daha etkin bir konuma gelmektir.¹⁵⁰ Batu Han İdil Nehri civarına gelince Moğolların Başkenti Karakurum'a benzeyen Saray şehrini inşa ettirmiştir.¹⁵¹ Batu tarafından kurulan Saray şehri günümüzdeki Selitrennoe Köyü etrafında bulunan harabelerin olduğu yerdir.¹⁵² Nehrin aşağı mecrasının sol sahilinde kurulan bu şehrin Cuçi Ulusu'nun tam ortasında ve büyük bir ticaret yolu üzerinde kurulması önemli bir merkez haline gelmesini sağlamıştır. Devletin merkezi bilinçli olarak Moğolların

¹⁴⁷ Vasil'ev, s.154.

¹⁴⁸ Kemalöglü, *Altın Orda ve Rusya*, s.71.

¹⁴⁹ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, Zülal Kılıç (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.33.

¹⁵⁰ Vasil'ev, s.154.

¹⁵¹ Rızaeddin Fahreddin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, İlyas Kamalov (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2003, s.39.

¹⁵² Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Ders Notları*, Hüseyin Dağ (çev.) Ankara: Çağlar Yayınevi, 2004, s.149.

yaşayış tarzına uygun olarak seçilmiştir.¹⁵³ Batu Han'ın Avrupa seferinden vazgeçerek İdil Nehri boyunca ordasını kurmasının bir nedeni de göçebe bir şekilde sürekli düzenlediği seferler ile işgal ettiği bölgelerde hâkimiyet sağlayamayacak olmasıdır. Cengiz Kağan'ın da belirttiği gibi “*At üzerinde birçok ülke fethedilebilir, ama bu ülkeler at üzerinden yönetilemez.*” Sonuç olarak istila hareketine ara verilerek Deşt-i Kıpçak, Kırım, Kuzey Kafkaslar, Harezm ve İdil-Bulgar Devleti'nin topraklarında Altın Orda Devleti kurulmuştur.¹⁵⁴

II. Deşt-i Kıpçak Seferi'nin (1235-1242) en önemli sonucu Altın Orda Hanlığı'nın görkemli bir şekilde tarih sahnesine çıkmasıdır.¹⁵⁵ Altın Orda Devleti'nin kurucusu hakkında tarihçiler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Barthold, Grousset gibi tarihçiler pek çok bakımdan Batu'nun Altın Orda Devleti'nin kurucusu olduğunu belirtmektedirler. Batu'nun uyguladığı iç politika ve oluşturduğu kurumlar ile devletin kurucusu olduğu görüşündedirler. Rus tarihçi G. Sablukov ise Ulus'un kuruluşunu kesinlikle Cengiz Kağan'ın oğlu Cuçi ile ilişkilendirmektedir. Batu yönetiminde ve hatta Berke idaresinde Moğol iktidarının etkisinin çok olduğunu bu nedenle bağımsız bir devlet olmadığını belirtmektedir.¹⁵⁶ Bu şekilde o zamana kadar babasının ismiyle anılan Cuçi Ulusu'nun batı kanadı Altın Orda Devleti olarak varlık göstermeye başlamıştır. Böylece Altın Orda Devleti'nin gerçek kurucusu Batu Han diyebiliriz. 1241 yılında Ögedey Kağan ve ardından Çağatay'ın ölmesi üzerine Cengiz Kağan'dan sonra ortaya çıkan dört ulus içerisinde en itibarlı torun Batu Han olmuştur.¹⁵⁷ Batu Han'ın Moğol İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması amacıyla Karakorum'daki Kağanı tanıdığını ve ona görünüşte itaat ettiğini söyleyebiliriz. Batu Han kendi topraklarında istediği gibi faaliyetler sürdürmüştür.¹⁵⁸

Dünya tarihi açısından önemli bir konuma sahip olan Altın Orda Devleti'nin kesinlikle resmi bir ismi olmamıştır. Eski Arap kaynaklarında devletin adı yönetici hanın ismi ile etnik olarak verilmiştir. Örnek verecek olursak “Berke, Tatarların büyük hükümdarı” veya “Tokta Tatar Çarı” gibi adlandırmalar kullanılmıştır. Coğrafi ifadelerle hanların isimlerinin eklenmesi ile “Kuzey ülkelerinin hükümdarı Özbek” veya “Kuzey

¹⁵³ Kurat, *IV ve XVIII Yüzyıllarda Karadeniz...*, s.124.

¹⁵⁴ Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, s.71.

¹⁵⁵ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının...*, s.51.

¹⁵⁶ Poçekaev, s.162.

¹⁵⁷ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının...*, s.51.

¹⁵⁸ Kurat, *IV ve XVIII. Yüzyıldaki Karadeniz...*, s.124-125.

ülkelerinin sahibi Mengü-Timur” gibi adlandırmalar yapılmıştır. Bazı kaynaklarda yönetici kişinin ismine başkentin adının eklenmesi ile “Saray Batu” veya “Saray şehrinin ve Deşt-i Kıpçak’ın sahibi Tokta Han” gibi isimlendirmelerin yapıldığını görmekteyiz. Avrupalı seyyah olan Plano Carpini ve Willem Rubruck Batu Han’ın devleti için “Kuman Ülkesi”, “Kumanya” veya “Tatar Ülkesi” gibi genel terimleri kullanmışlardır.¹⁵⁹ Arap tarihçi el-Ömeri Deşt-i Kıpçak’ın yönetiminin Moğolların elinde olduğu dönemde Kıpçak nüfusunun daha fazla olduğunu bu nedenle Moğolların Kıpçaklaştığını belirtmektedir.¹⁶⁰ Bu sebeple olsa gerek Fars kaynaklarında Cuçi Ulusu’ndan söz ederken “Deşt-i Kıpçak” tabiri kullanılmıştır. “Orda” veya “ordu” kelimeleri Moğol ve Türk dillerinde aynı anlamda kullanılmaktadır. Başlangıçta “yurt”, “han yurdu” anlamına gelen sözcükler daha sonraları “ordugâh”, “saray” gibi anlamlar kazanmıştır. Türk dilinden “orda” kelimesi Rusçaya, Rusçadan da Avrupa’daki dillere geçmiştir. Rusça da bu kelime “hanın çadırı”, “hanın konağı” anlamına gelmektedir.

Batu Han’ın kurduğu Altın Orda Devleti’nin isminin devletin yıkılmasından çok sonra kullanıldığını görmekteyiz. Bu isme ilk defa 1564 yılı civarında yazılmış olan Kazan Kroniği’nde rastlamaktayız. Altın Orda Rus kaynaklarında “Zolotaya Orda” olarak geçmektedir. Bu isim altın ve kıymetli kumaşlarla süslü olan hanın otağı ile ilgilidir.¹⁶¹ Batu Han’ın otağının üst kısmı parlak ve altın yaldızlı olduğundan bu devlete “Altın Orda” denildiği anlaşılmaktadır.¹⁶² Avrupalı seyyah Rubruk Batu Han’ın çadırını ve karargâhını şu şekilde anlatmaktadır:

*“Batu Han büyüleyici bir görüntüye sahip olan divana benzeyen içi geniş ve derin olan tamamı altın kaplama üç basamaktan oluşan bir tahta oturmaktaydı. Yanında zaman zaman eşlerinden biri bulunuyordu. Tahtın aşağı kısmının sağ tarafında erkekler, sol tarafta ise kadınlar bulunmaktaydı. Çadırın hemen her yeri değerli taşlar ile örülmüş altın ve gümüşlendi.”*¹⁶³

Orda İçen’in başında bulunduğu sol kol Gök Orda ile ilgili kaynaklar yeterince bilgi vermemektedir.¹⁶⁴ Konu ile ilgili Reşidüddin: “İlk dönemlerden beri Orda’nın soyundan

¹⁵⁹ Vasil’ev, s.155.

¹⁶⁰ Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömeri, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü’l Ebsâr**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınevi, 2014, s.121.

¹⁶¹ Kemalöglü, *Altın Orda ve Rusya*, s.73.

¹⁶² Kurat, *IV ve XVIII. Yüzyıldaki Karadeniz...*, s.125.

¹⁶³ Ruysbroeckli, s.144.

¹⁶⁴ Özcan, s.140.

gelen kimse Batu'nun ailesine girmemiştir. Onlar çok uzakta yer almakla beraber kendi uluslarını kendileri yönetmişlerdir. Fakat hükümdarları Batu'nun soyundan gelenleri tanımışlar ve onları isimlerini fermanlarının üzerlerine yazmayı adet etmişlerdir” diye bilgi vermektedir.¹⁶⁵ Orda İçen'in yöneteceği bölge Cengiz Kağan tarafından belirlenmiş olsa bile net olarak sınırlar Batı Seferi sonucunda belirlenmiştir. Moğol miras geleneğine göre baba topraklarının batı kısmını büyük kardeş yönetmesi gerekiyor iken tam tersi bir karar alınarak Orda İçen'e doğuda Batu Han'a ise batıda miras verilmiştir. Bu duruma kardeşler arasındaki geçimsizlik de yol açmış olabilir. Nitekim Batu Han Cuçi mirasının başına geçmiş Orda İçen ise ona bağlı olarak Gök Orda'yı yönetmiştir.¹⁶⁶

Altın Orda Devleti'nin kurulmasından sonra Batu Han'ın çözmesi gereken birçok sorunu bulunmaktaydı. Deşt-i Kıpçak bölgesindeki yönetimini güçlendirmek, bölgedeki topraklarda hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve Büyük Hanlık ile kurduğu ilişkileri belirli bir seviyede sürdürmekti. Güyük Kağan'ın seçilmesinden sonra Batu Han ordusunu daha fazla güçlendirmesi gerektiğini düşünmüştür.¹⁶⁷ Batu Han'ın ordusunu güçlendirmesindeki bir başka zorunlulukta civardaki halklar üzerine hâkimiyetini sağlaması için gerekliydi. 1243 yıllarında Deşt-i Kıpçak bölgesinde 70.000 Moğol nüfusu bulunmaktaydı. Bu nüfusun 20-25.000 kişisinin orduyu oluşturduğunu düşünebiliriz. Bu durumda dahi ordunun asıl unsurunun Kıpçak veya diğer Türk boylarından oluştuğunu kabul etmek durumundayız.¹⁶⁸ Altın Orda Devleti'nin bir Türk devleti kimliği kazanmaya başlaması Batu Han'dan sonra olmuştur. Berke Han zamanında vezir Şerefeddin Kazvini'nin Türkçe bildiğini dile getirmesi bu seviyedeki bir kişinin ulaştığı konumu göstermesi açısından da önemlidir.¹⁶⁹

3.2. Batu Han'ın Anadolu Politikası

Ögedey Kağan döneminde Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Alaeddin Keykubad'a Moğollara bağlanması yönünde teklifte bulunulmuş; sultan da bu teklifi kabul ettiğini bildirmiştir.¹⁷⁰ Bu dönemde Azerbaycan topraklarında olduğu gibi Anadolu topraklarında da Altın Orda Devleti hak sahibiydi. Durumu daha açık bir şekilde

¹⁶⁵ Reşidüddin, s.348.

¹⁶⁶ Özcan, s.142.

¹⁶⁷ Reşidüddin, s.360.

¹⁶⁸ Özcan, s.151.

¹⁶⁹ Barthold, s.150.

¹⁷⁰ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, IV.Baskı, Ankara: TTK Yayınevi, 2014, s.151.

belirtecek olursak Türkiye Selçuklu devlet adamlarının Azerbaycan'da bulunan Moğol askeri valileri ile ilgili şikâyetlerini doğrudan Saray şehrine yani Batu Han'a ilettiklerini bilmekteyiz. Türkiye Selçuklu Devlet adamları Batu Han'ı kendilerine bir koruyucu olarak görmüşlerdir.¹⁷¹ Moğollara karşı yapılan Köseadağ Savaşı'nı kaybeden Türkiye Selçuklu Devleti barış anlaşması imzalamak zorunda kalmıştı. Curmagun'un emri doğrultusunda Baycu Noyan ile vezir Mühezzibüddin Ali barış yapmak üzere görüşmüşlerdir. Yapılan anlaşmaya göre Selçuklu Devleti Moğollara karşı yıllık vergi ve çeşitli hediyeler vermeyi kabul etmiştir.¹⁷² Baycu Noyan ile imzalanan anlaşma Anadolu'da bozulan devlet otoritesini tekrar sağlamıştır; fakat yapılan bu anlaşmanın bir Moğol komutanı ile imzalanmış olması güven ve geçerlilik açısından Türkiye Selçuklu Devleti'ni şüphede bırakmıştır.¹⁷³ Bu nedenle yapılan müzakereler sonucunda Türkiye Selçuklu Devlet adamları zekice bir politika ortaya koyarak batı Moğolların lideri konumunda bulunan Altın Orda hükümdarı Batu Han'a elçilik heyetinin gitmesine karar vermişlerdir.¹⁷⁴ Mühezzibüddin Ali, Baycu Noyan ile yaptığı barış görüşmeleri sonrasında bitap düştüğünden Batu Han'a gidecek olan elçilik heyetinde yer almamıştır. Naib Şemseddin İsfahani'nin öncülüğünde Amasya Kadısı olarak görev yapan Fahreddin ile tercüman olarak Mecdeddin Muhammed (İbn Bibi'nin babası) elçilik heyetinde görevlendirilmişlerdir. Elçilik heyeti yanlarına aldığı kıymetli hediyeler ile deniz yolu vasıtasıyla Kırım'a geçip ardından Saray şehrinde Batu Han'ın huzuruna çıkmışlardır. Elçilik heyeti, Batu Han'a sultan II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in bağlılığını ve dostluk dileklerini bildirmişlerdir. Batu Han tarafından getirilen hediyeler kabul edilmiş, tahtın sağında ve solunda bulunan şehzadelere hatunlara dağıtılmıştır. Batu Han Çin, Maçin, Hıta, Harezmi, Otrar, Saksın, Bulgar ve diğer ülkelerin meliklerinin huzurunda elçilik heyetine onur verici davranışlarda bulunmuştur. Her gün bu Selçuklu heyetinin huzuruna çıkmasına izin vermiştir. Elçilik heyeti orada kaldığı günlerde çok iyi muamele görmüş, bir süre sonra dönüş için izin almıştır. Batu Han, Selçukluların Baycu Noyan ile imzaladığı anlaşmayı kabul eden yarlığ¹⁷⁵ ile cömertliğinin anlaşılması ve sultanın rahatlatması mahiyetine ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan gibi hediyeler göndermiştir.¹⁷⁶ Elçilik heyetine başkanlık eden Naib Şemseddin İsfahani'ye "Nizamü'l

¹⁷¹ Abdulkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2017, s.213-214.

¹⁷² İbn Bibi, **El-Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye (Selçukname)**, Mürsel Öztürk (çev.), C.2, Ankara: Milli Kütüphane Basımevi, 1996, s.81-82.

¹⁷³ Yuvalı, s.214.

¹⁷⁴ Poçekaev, s.179.

¹⁷⁵ Yarlığ: Moğol hükümdarlarının buyruğuna (fermanına) verilen addır.

¹⁷⁶ İbn Bibi, s.82-83.

Mülk ve Salahu'l Alem" unvanı vererek onun adına Anadolu'yu yönetmesini emreden bir yarlğ çıkarmıştır.¹⁷⁷ Batu Han Sanksun Kurcu adında bir nökerini de emirlerini iletmesi için elçilik heyeti ile beraber Anadolu'ya yollamıştır. Görevlerini yerine getiren elçilik heyeti Kafkasya üzerinden Türkiye'ye gelmişlerdir. Konya Akşehir'e bağı Karahöyükte Şemseddin İsfahani ile sultan bir araya gelmişlerdir.¹⁷⁸ Batu Han'ın huzurundan başarı ile dönen Şemseddin İsfahani'ye II.Gıyaseddin Keyhüsrev vezirlik görevi ile birlikte sınırsız yetkiler vermiştir.¹⁷⁹ Hatta Şemseddin İsfahani devletin önemli kurumlarına kendi akrabalarını yerleştirmiş öyle ki sultanın annesi ile evlenmiş ve ondan çocuğı bile olmuştu.¹⁸⁰

Türkiye Selçuklu Devleti ile Baycu Noyan arasında yapılan anlaşmanın Batu Han tarafından tasdik edilmesi hukuken Selçukluların Moğollara bağılandığını göstermektedir.¹⁸¹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Baycu Noyan ile yapılan anlaşmanın yetersiz olduğunu düşünüp Batu Han'a onaylatmak istemesini de Moğolların batıdaki temsilcisinin Batu Han olduğunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁸² Güyük Kağan ile Batu Han'ın arasının açılmasındaki bir farklı etken de Güyük Kağan'ın geniş yetkiler ile ön Asya'ya göndermiş olduğu Elcigidey Noyan'dır. Bu durumla beraber Batu Han'ın yetki sahasına müdahale edilmiştir. Azerbaycan, Anadolu ve İran ödemesi gereken vergileri Batu Han vasıtasıyla değil de aracısız olarak Karakurum'a gönderebilecekti. Batu Han'ın bu yerleşim yerlerinde bulunan vergi memurları azledilerek yerlerine Elcigidey Noyan'ın emirleri ile yeni görevlendirmeler yapılmıştır. Bu olaylar sırasında Selçuklu veziri Şemseddin İsfahani Moğollara ödemekte olduğu yıllık vergiyi Elcigidey Noyan'a göndermiştir. Batu Han kendisinin isteğı ile vezirlik makamına getirilen Şemseddin İsfahani'nin öldürülmesini ve hatta mallarının devlet idaresine geçirilerek hesabının çıkartılması yönünde buyruk göndermiştir. Selçuklu yöneticileri bu buyruk karşısında telaşa kapılmışlardır fakat sonucunda öldürülen Şemseddin İsfahani'nin yakın arkadaşı Şemseddin Tuğrai kıymetli hediyeler ile Batu Han'a göndermişlerdir. Batu Han'ın yanına giden elçilik heyeti yanlarında Batu Han'ın yarlğı ile dönmüşlerdir.

¹⁷⁷ Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü**, Ankara: TTK Yayınevi, 2011, s.131.

¹⁷⁸ İbn Bibi, s.82-83.

¹⁷⁹ Ali Sevim, Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi I**, Ankara: TTK Yayınevi, 1995, s.127.

¹⁸⁰ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I,-1969'dan Ayrı Basım, Ankara, 1970, s.10.

¹⁸¹ Emel Kılıç, "Türkiye Selçuklu-Altın Orda İlişkileri Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel 1242-1308", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2005), s.40.

¹⁸² Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Erol Üyepazarcı (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s.236.

Şemseddin Tuğrai vezirlik görevine getirilmiştir.¹⁸³ Kaynaklarda verilen örneklere baktığımız zaman sonraki dönemde devlet kuracak olan Hülegü ile Batu Han'ın Anadolu'daki yetki ve münasebetlerinin aynı olduğu görülmektedir. Batu Han'ın Anadolu Selçuklu sultanları ve vezirleri üzerindeki yetki ve sorumluluğu Hülegü ile aynı düzeydedir. Büyük Kağanlık merkezine bağlı olarak Anadolu üzerinde yetki ve sorumluluk almışlardır.¹⁸⁴ Daha açıklayıcı olması açısından; Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'a Batu Han tarafından gönderilen elçi sultanın önce Batu Han'ın huzuruna çıkacağını daha sonra Mengü Kağan'a itaatini bildireceği haberini iletmiştir.¹⁸⁵ Anadolu Selçuklu Devlet hayatında önemli bir değeri olan Celaleddin Karatay'ın ölüm haberi bu planlanan seyahatin gerçekleşmemesine neden olmuştur. II. İzzeddin Keykavus kardeşi II. Alaaddin Keykubad'ı Batu'nun huzuruna çıkması için göndermiştir.¹⁸⁶ Fakat II. Alaaddin Keykubad'ın Batu'nun yanına vardığında devleti yönetmek için tek yetkili olarak görevlendirileceği kardeşleri tarafından düşünülmüştür. Bu nedenle II. Alaaddin Keykubad'ı lalası Müslîh'e zehirleterek öldürtmüşlerdir.¹⁸⁷

Batu Han hayatta olduğu süre zarfında Anadolu ile ilgili konularda karar veren kişi durumundadır. 1256 tarihinden sonra muhtemelen Batu Han öldüğü için kaynaklarda ismi geçmemektedir.¹⁸⁸ Bu tarihten sonra da Altın Orda Devleti yönetim konusunda sorunlar yaşadığı için Anadolu ile ilgilenememiştir. Hatta bazı devlet adamları Hülegü'yü Altın Orda tahtı için davet etmişlerdir.¹⁸⁹ Altın Orda Devleti ile Türkiye Selçuklu Devleti ilişkileri Batu Han zamanında düzenli bir şekilde devam etmiştir. Yani Hülegü'den önce Batu Han tarafından Anadolu kontrol altında tutulmuştur. Bu nedenle Moğolların Anadolu'daki ilk yetkilisi Batu Han diyebiliriz.¹⁹⁰

Batu Han'ın Anadolu ile kurduğu ilişkileri daha açık bir şekilde anlatmak için konuyu maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz;

¹⁸³ Yuvalı, s.214-215.

¹⁸⁴ Kerimuddin Mahmud-i Aksarayı, **Müsameretü'l-Ahbar**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 2000, s.45.

¹⁸⁵ Cahen, s.247.

¹⁸⁶ Kaymaz, s.138-139.

¹⁸⁷ Aksarayı, s.30.

¹⁸⁸ Yuvalı, s.216.

¹⁸⁹ W. De Tiesenhausen, **Altınordu Hanlığına Ait Metinler**, İsmail Hakkı İzmirli (çev.), İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, s.245.

¹⁹⁰ Minhac Sirac El-Cüzcani, **Tabakat-ı Nasiri (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, Mustafa Uyar (çev.) İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2016, s.136.

a-) Baycu Noyan ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin imzaladığı anlaşma yeterli görülmemiştir. Türkiye Selçuklu Devleti sultanı kıymetli hediyeler ile elçiler göndererek Batu Han'dan anlaşmayı onaylamasını istemiştir. Batu Han verdiği yarlıklar ile Selçuklu devlet adamlarına çeşitli görevler vermiştir.

b-) Batu Han ile Güyük Kağan arasındaki anlaşmazlık her ne kadar şahsi problemlere dayanıyor olsa bile Anadolu'nun vergilerinin Kağanlık adına Elçidey Noyan tarafından toplatılmak istenmesi ve bu duruma Batu Han'ın karşı çıkması, hatta savaşı bile göze alması konunun önemini göstermektedir. Elçidey Noyan'ın yakalanması ve cezalandırılması, Güyük Kağan'ın ölümü ile görevden aldığı memurların tekrar Batu Han tarafından görevlendirilmeleri,

c-) Batu Han, Anadolu Selçuklu sultanına önce bağlılığını bildirmek için kendisini ziyaret etmesi gerektiğini daha sonra ise Mengü Kağan'a gidebileceğini bildiren buyruk göndermesinin ardından sultanın tehdit edilmesi,

d-) Batu Han büyük kağan adına Anadolu'da hakimiyet kurmakla beraber çoğu zaman büyük Kağan'a danışmadan kendi kararlarını uygulamıştır.¹⁹¹

3.3. Batu Han'ın Kafkasya Politikası

Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra II. Deşt-i Kıpçak Seferini sonlandıran Batu Han İdil (Volga) Nehri aşağı havzasında karargâhını kurmuştur. Oldukça kalabalık bir ordu ile Kapaçagan ve Isı Ovası'na yayılmıştır. Batu oldukça geniş bir alanda nüfuz kazanarak, herkes üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Kendi itaatini tanıyan bütün civar halkları vergiye bağlamıştır.¹⁹² Ermeni Kralı Hetum, Moğolları Hıristiyanlardan uzak tutmak ve onlara zarar gelmesini önlemek için kardeşler ve prensler ile bir araya gelmiştir. Yaptıkları toplantı sonucunda Moğollara itaat etmeyi ve vergi vermeyi kabul etmişlerdir. İlk olarak Moğol komutanı Baycu Noyan ile bir görüşme yaparak anlaşma imzalamışlardır.¹⁹³ Baycu Noyan bölgenin hâkimiyeti için oldukça acımasız ve kanlı bir

¹⁹¹ Yuvalı, s.218.

¹⁹² Müverrih Kiragos, **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, Gülsoy Solmaz (çev.), Ankara: Elips Yayınları, 2009, s.75.

¹⁹³ Aknerli Grigor, **Okçu Milletinin Tarihi**, Hrant D. Andreasyan (çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012, s.37.

mücadele vermiştir.¹⁹⁴ Bu bölgelerin kontrolünü Batu Han'a bırakmak istememiştir. Ancak Batu Han bölgenin yönetimi için sert bir duruş sergilemiş taviz vermemiştir.¹⁹⁵ Yapılan anlaşmayı onaylaması için Kral Hetum kardeşi Ermeni Başkomutanı Baron Sımbat'ı bölgenin sorumlusu olan Batu Han'a göndermiştir.¹⁹⁶ Batu bu durumdan memnun olmuş, Sımbat'ı hoş karşılamış yapılan anlaşmayı tasdik etmiştir.¹⁹⁷

Güyük Kağan tahta oturduktan sonra Batu Han'a bağlı Arran¹⁹⁸ ve Azerbaycan topraklarına kendi adına vergi toplaması yetkisiyle Elcigidey'i yollamıştır. Bu bölgede bulunan Batu Han'ın valilerini tutuklayıp kendisine gönderme görevi de vermiştir. Bu durumu öğrenen Batu Han'ın valileri durumu Batu Han'a iletmışlerdir. Elcigidey Batu Han'ın valilerini yakalamış ve tutsak etmiştir. Batu Han'ın valilere gönderdiği cevaba göre hareket eden valilerin taraftarları Elcigidey'i yakalayıp elleri bağlı bir şekilde Batu Han'ın huzuruna çıkarmışlardır. Batu Han, Elcigidey'i suda boğdurarak öldürtmüştür.¹⁹⁹

Batu Han büyük bir alanda nüfuz kazanmış ve çevre halklar üzerinde hakimiyet kazanmıştır. Kendisine bağladığı halkları vergiye bağlamıştır. Güyük Kağan vefat edince kendisine de teklif edilen Büyük Kağanlık makamını kabul etmemiş, Mengü'yü Kağan olarak seçirmiştir. Kafkasya bölgesinde Mengü Kağan'ın hâkimiyetini güçlendirmiştir.²⁰⁰ Azerbaycan ve bölgesindeki şehirlerde Batu Han'ın görevlendirdiği memurlar ve tahsildarlar vergi toplamışlardır.²⁰¹ Cuçioğulları'nın Hamedan, Tebriz, Meraga ve Arran bölgesinde elde edilen gelirlere pay sahibi olduğu görülmektedir.²⁰² İran tarihçisi Vassaf Altın Orda halkının kışı Derbend civarında geçirdiğini bazı zamanlarda ise Arran'a ani baskınlar yaptıklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda Arran ile Azerbaycan topraklarını kendi uluslarına ait olarak gördüklerini ifade etmiştir.²⁰³

¹⁹⁴ Müverrih Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi**, Hrant D. Andreasyan (çev.), İstanbul: Post Yayınları, 2017, s.100.

¹⁹⁵ Poçekaev, s.181.

¹⁹⁶ Bazı kaynaklarda Güyük Kağan'ın yanına gittiği belirtilmektedir. Bkz. A.G. Galstyan, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s.19.

¹⁹⁷ Aknerli Grigor, s.37.

¹⁹⁸ Arran, Ortaçağ'da Kafkasya'nın doğusunda kalan coğrafi bölgeye verilen isimdir. Daha geniş bilgi için bkz. Zeki Velidi Togan,"Arran", **İA**, C.I, s.596-598.

¹⁹⁹ El Ömeri, s.67.

²⁰⁰ Kiragos, s.66.

²⁰¹ Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın...*, s.52.

²⁰² Tiesenhausen, s.384.

²⁰³ İlyas Kamalov, **Moğolların Kafkasya Politikası**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003, s.36.

Azerbaycan ile Gürcistan'ın coğrafi durumu, iklim şartlarının elverişli olması bölge için Moğolların kendi aralarında mücadele etmelerine sebep olmuştur. Özellikle Hülagü Azerbaycan bölgesindeki sanatkarlara önem vermiş, Tebriz'deki otlakları değerli bulmuştur. Moğollar, Karabağ bölgesindeki otlakları yaylak, Kür Nehri'nin aşağı mecrasında bulunan bozkırları kışlak olarak kullanmışlardır.²⁰⁴

Batu Han ve diğer Altın Orda Han'ları Cengiz Kağan'ın vasiyetine dayanarak Kafkasya topraklarını kendi uluslarına ait sınırlar içerisinde görmektedirler. Altın Orda Devleti'nin sınırlarını gösteren yazılı bir belge yoktur. Günümüzde bulunan mevcut eserlerden bile bu devletin sınırlarını tam olarak belirlemek mümkün değildir. El-Ömeri, Cengiz Kağan'ın Cuçi'ye Deşt-i Kıpçak coğrafyasına ilaveten Kafkasya bölgesinin de verdiğini belirtmektedir.²⁰⁵

Görüldüğü gibi Cengiz Kağan'ın Cuçi'ye verdiği tüm toprakları kontrol altında tutmak için Batu Han sadece bölge halkları ile değil aynı zaman da Moğollarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu gibi durumlarda Batu Han kendi haklarını korumak için Karakurum'daki Kağan'ın iradesine karşı son derece ince bir direniş göstermiştir.²⁰⁶

3.4. Batu Han'ın Rusya Politikası

Rusya topraklarından kasırğa gibi gelip geçen Moğol ordularından sonra, Rus Knezleri atalarından kalan yerlere geri gelmişler ve Knez sıfatıyla tekrar halkı idare etmeye devam etmişlerdir. Tabi Knezlerin hâkimiyet durumlarına devam etmesi için Kağan'dan izin almaları gerekmektedir. Suzdal Rusya'sı "Büyük Knezi" Yaroslav Vsevolodoviç, Moğolların istedikleri gibi düzen sağlamakdan başka bir çare olmadığını birkaç Knez hariç diğer Rus Knezleri gibi anlamıştır. Batu Han 1242 yılının sonbaharında İdil Nehri'nin aşağı mecrasında ordugâhını kurduktan sonra yeni aldığı yerleri düzene sokmuştur. İdil Bulgarlarının olduğu saha ormanlık alanlarla kaplı olduğundan, doğu Avrupa'nın da coğrafi durumu ve etnik vaziyeti düşünüldüğünde Moğol askerleri ile göçebe Türklerin bu bölgelerde kalması mümkün olmamıştır. Kuzey ve orta Rusya göçebe yaşayan bir topluluk için hiç de müsait bölgeler değildir. Bu duruma karşılık

²⁰⁴ Yakubovskiy, s.41.

²⁰⁵ İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, s.34-35.

²⁰⁶ Poçekaev, s.182.

Moğol ve Türk askerlerinin barınmaları için Deşt-i Kıpçak bozkırı elverişli durumdadır.²⁰⁷

Batu Han, Rusya üzerinde kendisinin yönetim olarak müsaade etmediği hiç kimseyi barındırmak istememiştir. Ruslar ise Moğollarla iletişime geçmek için temas kurmamışlardır. Batu bu durumdan dolayı Kuzey Rusya'nın en güçlü Knezi olan Yaroslav Vsevolodoviç'e bir elçilik heyeti göndererek yanına çağırmıştır. Hazırlıklarını yapan knez Yaroslav Vsevolodoviç yanına oğlu Konstantin'i de alarak Batu'nun huzuruna çıkmıştır. Batu Han'ın ordasına gelen Knez büyük bir memnuniyetle karşılanmış, hediyelerin takdim edilmesinden sonra Batu Han'a bağlılığını dile getirmiştir. Kaynaklarda bu görüşmenin sonlarından bahsedilir. Batu Han'ın görüşme sonunda Yaroslav'a sen Rusya'nın en büyük Knezi olacaksın dediği belirtilmektedir. Bu bağlamda Kiev kentini de Yaroslav'a vermiştir. Bu kurulan temas Rusya'nın Moğollara bağlanması açısından önemlidir. Yaroslav Büyük Knezliğini onaylatmakla kendi hakimiyetini devam ettirmiş ve yeni Moğol saldırılarından korunmuştur. Böylece Batu ise yeni bir sefere gerek kalmadan Kuzey Rusya knezliklerini denetim altına almıştır.²⁰⁸

Güney Rusya Knezlerine de elçilik heyeti gönderilerek Batu'nun huzuruna çıkmaları belirtilmiştir. Bu amaçla yanına gelen elçileri Çernigov ve Kiev Knezi Mihail Vsevolodoviç öldürülme emrini vermiştir. Bu olaydan sonra ailesini yanına alarak Macaristan'a kaçmıştır. Halkının bazıları ormanlara veya uzak bölgelere kaçmış çok az bir kısmı topraklarında kalmıştır. Geride kalan halktan Moğollar vergi almaya başlamıştır. Bunu öğrenen knez Mihail dağılan halkını toplamış kendi topraklarına geri yerleştirmiştir.²⁰⁹ Bir süre Batu'nun huzuruna çıkıp tabii olmak için Orda'sına gitmiştir.²¹⁰ Batu'nun huzuruna çıkarılmadan önce Mihail iki ateşin arasından yürütülerek geçirilmiştir. Cengiz Kağan'a saygı belirtisi olması manasında ona eğilmesi emredilmiştir. Mihail, bu isteklerin Hıristiyan geleneğine uygun olmadığını gerekçe göstererek reddetmiştir.²¹¹ Ancak bazı kayıtlar bu durumu farklı dile getirmektedir. Mihail'in yanında bulunanların söylenenleri dinlemediği, istekler karşısında Moğol

²⁰⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s.84.

²⁰⁸ Özcan, s.153.

²⁰⁹ Robert Michell, Nevill Forbes, **The Chronicle Of Novgorod 1016-1471**, Camden Third Series Vol. XXV, Londra, 1914, s.88.

²¹⁰ George Vernadsky, **Moğollar ve Ruslar**, Eşref Bengi Özbilen (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2007, s.170.

²¹¹ Plano Carpini, **Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, Ergin Ayan (çev.), Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2015, s.46.

gelenekleri ile alay ederek küçümsediğini belirtilmektedir. Bu uygun olmayan tutum ve davranışlar karşısında eskiden Hıristiyan olan şimdi Moğol hizmetinde bulunan Doman, Mihail'i cezalandırmak için görevlendirilmiştir.²¹² O da topuğuyla knez Mihail'in ensesine, kalbine olmak suretiyle kendisinden geçinceye kadar vurmuştur. Mihail'in yanında bulunan şövalyelerinden Teodor, dayanması gerektiğini, bu yapılan zulmün çok fazla uzun sürmeyeceğini ve hemen ardından bitmeyecek bir mutluluğun onu beklediğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Mihail'in başı küçük bir kılıçla kesilmiştir. Ona bu telkinlerde bulunan Teodor'un sonu da Mihail gibi olmuştur.²¹³ Şüphesiz Knez Mihail'in öldürülmesi uymadığı Moğol merasimi ile açıklanamaz, ona karşı Vladimir Knezi Yaroslav'ın Batu Han'ı etkileyici entrika ve kumpaslar çevirdiği bilinmektedir.²¹⁴ Mihail'in ölümünden sonra boşalan Knezlik makamına yeğenlerinden Vsevolod Yarapoviç getirilmiştir. Moğolların bölgeye gelmesinden sonra önemli ölçüde gücünü yitirmiş olsa da Mihail Kalka Muharebesi'nden sonra oluşan yeni siyasi düzende etkin bir yere sahip olan birkaç knezden birisidir. Mihail'in ölümü özellikle Güney Rusya'da güç dengesinin değişmesine neden olmuştur. Galiçya Knezi Daniil Romanoviç, Güney Rusya'da tek başına kalan rakibi olmayan bir güç olmuştur. Bu durum da onun ileride Moğollara karşı isyana varacak şekilde tutum ve tavır sergilemesine neden olacaktır.²¹⁵

Galiçya Knezi Daniil Romanoviç Batu Han'a bağlılığını bildirmek için onun ordasına gitmeye karar vermiştir. Han'ın huzurunda eğilen Daniil iyi bir muamele ile karşılaşmıştır. Batu Han ona bizim içkilerimizden içiyor musun? Diye sormuştur. Daniil cevap olarak hiç içmedim ama emrederseniz içerim diye cevap vermiştir. Batu Han bu cevaptan memnun olmuş ve onunda artık kendilerinden biri olduğunu söylemiştir. Batu kımıza alışık olmayan Daniil'e şarap ikram edilmesini emretmiştir.²¹⁶ Batu tarafından hoş karşılanan knez Daniil bir süre sonra Galiçya'ya dönmüştür. Daniil, knezliğinin coğrafi konumundan yararlanarak Avrupa Devletleri'nin desteği ile Moğol hâkimiyetinden kurtulmayı düşünmüştür. Bu doğrultuda Papa IV. Innocent'e haber yollamıştır. Hıristiyan devletlerden yardım görmesi karşılığında papanın hâkimiyetini tanıyacağını iletmiştir. Papa, Daniil'e yardımda bulunacağına dair ümit vermişse de ona krallık tacı göndermiş fakat başka bir yardımda bulunamamıştır. 1246 yılında bir merasim ile tacı giyen Daniil Moğollara karşı Litav beylerinden Mindovg ile

²¹² Özcan, s.163.

²¹³ Carpini, s.46.

²¹⁴ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s.89.

²¹⁵ Özcan, s.164-165.

²¹⁶ Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, s.180.

anlaşmıştır. Moğollar bu durumu öğrenince Daniil üzerine bir ordu göndermişlerdir.²¹⁷ Papa'nın Moğollara karşı haçlı seferi çağrısı karşılık bulmayınca, Galiçya Knezi Daniil Moğollara karşı duramayacağını anlamış ve bütün isteklerini yapmıştır.²¹⁸

Rusya'yı oluşturan bütün knezlikler Batu Han tarafından idare edilmek suretiyle Cuçi Ulusu'nun bir parçasını oluşturmaktaydı. Rusya hâkimiyetinin tam anlamıyla nasıl oluşturulduğu hakkında açık bir bilgi yoktur. Hâkimiyetin bir gereği olarak knezlikler Batu Han'ın huzuruna gidip "yarlık" almışlardır. Moğollar Ruslardan vergi almakla beraber gerektiğinde askeri birlikler almışlardır. 1243 yılında Kiev'de nüfus sayımı yapılması bize istiladan hemen sonra vergi alındığını göstermektedir. Moğollar, Rusya'nın iç işlerine karışmak yerine onların eski nizamlarını korumalarını sağladığını görmekteyiz. Rusya'nın ormanlık ve bataklık arazisi Türk-Moğol göçebelerinin yaşaması için elverişli değildir. Bu nedenle Moğollar Rus yerleşik nüfusundan vergi alarak yaşayış tarzlarını değiştirmeden göçebelik yaşam tarzlarına devam etmişlerdir. Cuçi Ulusu'nun bulunduğu sınırlar İrtiş Nehri'nden Balkaş Gölü'ne, Aral Gölü'nden Kafkasya'ya dayandığı düşünüldüğünde, Rusya boyun eğdirilen birçok bölgeden biriydi. Zaten istila hareketi Moğollar açısından çok zor olmamış, Rusların büyütülecek bir düşman olmadığı anlaşılmıştır. Karadeniz'in kuzeyinde sürülerini beslemek ve göçebelik için oldukça elverişli bir Deşt-i Kıpçak bozkırı dururken Moğolların da Rusya'ya yerleşmeleri o dönem için beklenemezdi. Bu durumdan dolayı Rusya işgalden sonra kendi haline bırakılmıştır. Vergi ödenmesi ve bazı zorunlulukların yerine getirilmesi şartları konulmuştur. Rus kaynaklarında Moğol istilası zamanında Rusya'nın oldukça fazla tahribat edildiği abartılı bir şekilde ele alındığı muhakkaktır. Boş yere direnen şehirler, Moğolları arkadan vurma girişiminde bulunan Ruslar tabii olarak imha edilmiştir. Fakat orduların geçtiği güzergah dışında kalan yerler, şehirler ve köyler bu istilanın dışında kalmışlardır. Bu nedenden dolayı Moğol istilası, Rusya'da iddia edildiği kadar yıkıcı olmamıştır. İstiladan önce Rus knezlikleri birbirleri ile kanlı mücadele içerisinde bulunuyorlardı. Bu nedenle knezliklerde ticaret durmuş ve ziraat sekteye uğramıştır. İstiladan sonra ise Moğolların uyguladığı şiddetli disiplin ile asayiş sağlanmıştır.²¹⁹

²¹⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s.89.

²¹⁸ Prawdin, s.391.

²¹⁹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s.90-91.

Batu Han tarafından hâkimiyet sağlanan Rusya toprakları, 1480 yılına kadar resmen, 1450 yılına kadar da etkili bir şekilde Moğol hâkimiyetinde kalmıştır.²²⁰

²²⁰ Dmitry Petrovich Svyatopolk-Mirsky, **Russia A Social History**, Londra: The Cresset Press, 1942, 94.

BÖLÜM IV: ÖGEDEY SONRASI KARAKURUM İLE İLİŞKİLER

4.1. Töregene Hatun'un Naibeliği

Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra naiplik vazifesine dul eşi Töregene Hatun geçmiştir. Moğollarda belirli bir süre zarfında da olsa iktidar görevine bir kadın yükseliyordu. Bu olay eşlerin yaşamdan sonra da birbirleri ile olan bağı göstermesi açısından önemlidir. Töregene Hatun duldu ve o şekilde de kalmıştır, sonradan evlenmesi mümkün olmamıştır. Cengiz Kağan'ın ölümünden sonra ortaya çıkan veraset sorunu Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra da ortaya çıkmış hatta bu defa tartışmalar daha da sert geçmiştir. Ögedey Kağan kendisinden sonra oğlu Küçü'nün tahta geçmesini istemiştir. Küçü genç yaşta Çin'de yapılan bir savaş esnasında vefat etmişti. Bu durum üzerine Kağan torunu Şiremon'un tahta geçmesini istemiştir. Şiremon bütün prensler tarafından kabul edilmiyordu, naip Töregene oğlu Güyük'ü tahta geçirmek istiyordu. Cengiz Kağan'ın oğlu Çağatay Töregene hatuna destek veriyordu. Ögedey Kağan'ın ölümünden birkaç ay sonra da Çağatay vefat etmiştir. Bu ölüm Töregene Hatun'un iktidarının zayıflamasına yol açmıştır. Çağatay'ın ölümü Cuçi soyundan olanların güçlenmesine yol açmıştır.²²¹ Töregene Hatun'un naipliği döneminde Cengiz Kağan'ın en küçük kardeşi Temüge Odçigin'de ordusunu toplayıp Doğu Moğolistan taraflarından gelip yönetimi ele geçirmek istemiştir.²²² Bu durum üzerine bütün Moğol askerleri harekete geçmiştir. Töregene Hatun bir elçi yollayarak “ Neden bu şekilde hareket ediyorsun biz kardeş değil miyiz? Senin yaptığın bu davranıştan bütün ulus rahatsız ve üzgün...” haberini yollamıştır. Temüge Odçigin planından vazgeçmiş ve özür dilemiştir.²²³ Töregene Hatun güçlü bir yapıya sahipti. İsteklerine karşı oluşabilecek engelleri ortadan kaldırmak için çeşitli adımlar atmıştır. İran valisi konumunda bulunan Körgöz'ü idam ettirerek yerine Argun Aka'yı atamıştır. Vezir durumunda olan Çinkay kaçmak durumunda kalmıştır. Cengiz Kağan zamanında itibarlı olan bazı kişileri itibarsızlaştırmıştır.²²⁴ Bu kararları almasında İran asıllı Fatma adında bir kadının da

²²¹ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.298-299.

²²² Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur**, Halil İnalçık (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 2011, s.278.

²²³ Fazullah, s.391.

²²⁴ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.299.

etkisi olmuştur.²²⁵ O dönemde Maverâünnehir’de vali konumunda bulunan Mahmut Yalavaç gibi birçok kişi görevlerinden alınmıştır.²²⁶

4.2. Güyük Kağan Dönemi

Yeni hanı seçmek üzere toplanacak olan kurultaya şehzadeleri, noyanları ve davetlileri çağırarak için ülkenin dört bir yanına elçiler gönderilmiştir.²²⁷ İlk gelenler lüks ve şıklık içindeki Sorgatani Beki ve oğulları olmuştur. Doğudan Otchigin ve sekiz çocuğu, Elçitayi ve diğer amcaları, Çağatay’ın ordasından Kara Hülügü, Yesü Mengü, Buri, Baidar, Yesün Toğa ve oğulları, torunları ve yeğenleri gelmiştir. Batu Han kurultaya gelmemiş; kardeşleri Orda, Şiban, Berke, Barkachar, Tanggut ve Toga Temur’u yollamıştır.²²⁸ 1246 yılının ilkbaharında Orhon Irmağı’nın kaynaklarının bulunduğu yerde toplanan kurultaya imparatorluk ailesinin dışarısından komşu milletlerden de üst düzeyde gelenler olmuştur.²²⁹ Bunlar içerisinde İran valisi konumunda Argun Aka, Gürcü prensleri David Narin ve David Laşa, Rus knezi Yaroslav, Ermeni Kralı I.Hetum’in kardeşi Sempad, 1249 yılında Anadolu Selçuklu sultanı olacak IV. Kılıç Arslan, Suriye, Fars ve Musul atabekleri ile İslam halifesinin elçileri bulunuyordu.²³⁰ Bu töreni izleyen Plano Carpini Güyük’ün çadırından dışarıya çıktığında onun adına şarkıların söylendiğini, o çadırın dışında bulunduğu zaman süresince de ellerinde bulunan kızıl renkli tuğun kaldırılarak saygıdan eğildiklerini belirtmiştir.²³¹

Nitekim büyük kağanlık seçimine başlanmıştır. İlk günü Moğol ileri gelenleri beyaz renkli kıyafet giymişlerdi. İkinci gün giyilen elbise renkleri kırmızı, üçüncü gün de mavi renk olmuştur. Dördüncü gün kaliteli Bağdat kumaşlarından yapılmış elbiseler giyilmişti. Tahtın bulunduğu çadıra doğru iki kapı bulunmaktadır. Bu kapıların birinden yalnız kağan geçebilirdi. Kapıda nöbetçi bulunmasa bile hiç kimse buraya yaklaşmaya cesaret edemezdi. Moğol beyleri kurultaya savaşa gidecek gibi kıyafetle ve belirli sayıda askerleri ile geliyorlardı. Giydirdikleri atlarının takımları bile servet edecek kadar değerliydi. Atlar büyük çadırdan uzakta bir yere toplanmıştır. Moğol beylerinin

²²⁵ Spuler, *İran Moğolları*, s.49.

²²⁶ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.299.

²²⁷ Cüveyni, s.233.

²²⁸ Reşidüddin, s.392.

²²⁹ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.302.

²³⁰ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.262.

²³¹ Carpini, s.141.

hepsi bir çadıra toplanarak kimin kağan olacağı yönünde konuşmalar yapmışlardır.²³² Bu konuşmalardan sonra tahta Güyük Kağan'ın geçmesi yönünde karar alınmıştır. Gelenek gereği Güyük Kağan bu teklifi reddetti. Komutanların ısrarları üzerine “Bundan sonra imparatorluk benim soyumdan olanlarda kalırsa kabul ederim.” dedi. Komutanların hepsi kabul ederek bu konuda güvence vermişlerdir. Bundan sonra prensler şapkalarını çıkarmış, kemerlerini gevşetmiş ve Güyük'ü tahta oturtmuşlardır.²³³ Yüksek sesle ve coşkuyla Güyük Kağan'ın yanına hatununu da oturtmuşlardır. Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra kalan büyük servet niteliğindeki mirası Güyük Kağan'a teslim etmişlerdir. Tahta çıkma töreni bittikten sonra içkiler eşliğinde eğlence akşama kadar devam etmiştir.²³⁴ Eğlence son bulunca Güyük Kağan eski ve yeni hazinenin kapılarının açılması doğrultusunda emir vermiştir. Hazine bulunan altın, gümüş, kumaş ve mücevherleri ayırt etmesi için kurultayın saygın kişilerinden olan Sorgatani Beki'ye bu görev verilmiştir. İlk başta Cengiz Kağan'ın soyunu devam ettiren kadın ve erkeklere payları verilmiş, daha sonra bunların hizmetinde bulunanlara taksim edilmiştir. Ardından noyanlara, komutanlara, emirlere bunların hizmetkarlarına sonra da devlet görevlilerine uygun görülen paylar verilmiştir. Orada bulunan herkes makamı gereğince payına düşen hediye almıştır.²³⁵

Eğlence ve hediye dağıtımını bitince devlet meseleleri görüşülmeye başlanmıştır. Güyük Kağan tahta oturunca öncelikle annesi zamanında verilen kararlarda etkili olan Fatma Hatunun mahkemesi olmuştur. Falakaya yatırılıp işkence yapılan Fatma suçlarını itiraf etmiştir. Vücudundaki tüm delikler dikildikten sonra Fatma bir keçeye sarılarak nehre atılmıştır. İkinci olarak da Temüğe Odçigin'in mahkemesi görülmüştür. Soruşturma hassas olduğu için bu sürece kimsenin müdahale olması istenmemiştir. Mengü ve Orda araştırmayı yürütmüşler, ardından onu öldürmüşlerdir. Çağatay'ın halefi torunu Kara Hülagü'yü, Güyük Kağan oğulu sağ iken torununu nasıl halef seçebilir, diyerek bu duruma karşı çıkmıştır. Yesü Mengü ile iyi olan arkadaşlığından dolayı Çağatay'ın yerini ona vererek güçlendirmiştir. Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra bazı prensler önüne geçilemez şekilde davranışlar sergilemiş, imparatorluğa karşı belgeler yazıp dağıtmışlardı. Bunun için de bir soruşturma başlatılmış, bu davranışı sergileyenler yasa dışında davrandıkları için aşağılanmışlar ve utanç içerisinde başları eğik olarak

²³² L. Ligeti, **Bilinmeyen İç Asya**, Sadrettin Karatay (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 1986, s.97.

²³³ Reşidüddin, s.393.

²³⁴ Carpini, s.143.

²³⁵ Cüveyni, s.327.

gezmişlerdir. Sorgatani Beki ve oğulları bu utanç dışında kalmışlar ve yasayı ihlal etmedikleri için gururla başları yukarda gezmişlerdir. Güyük Kağan babası Ögedey Kağan'ın koyduğu tüm kanun ve tüzükleri tekrar onaylamıştır. Ögedey Kağan'ın kırmızı mührünü içeren bütün yarlıklar tekrar yenilenmiştir. Emrindeki askerlerini görevlendirip dört bir yana yollamıştır. Subutay Bahadur ve Çağan Noyan'ı Çin tarafına göndermişti. Elçidey'i bir ordu ile birlikte, İran'a yollamış, her on Tacik askerinden ikisini alması emrini vermiştir. İsyan edenlere boyun eğdirip batıya doğru ilerlemesini istemiştir. Güyük Kağan da onun arkasından batıya gitmeye kararlıydı. Genellikle askerleri Elçidey emrine veren Güyük Kağan onu Anadolu, Gürcistan, Musul ve Halep'in yönetimine göndermiştir. Buraların yönetimi ile ilgili ona kimse karışmayacak ve bu bölgelerin valileri aldıkları haraçları ona iletcekti. Töregene Hatun'un Çağatay'a vali olarak atadığı Abdurrahman öldürüldü ve onun yerine Yalavaç atanmıştır. Türkistan ve Maveraünnehir Emir Mesud'a verilmişti. Azerbaycan, Kirman, Hindistan'ın bir bölümü emir Argun Aka'ya emanet edilmiştir.²³⁶

Annesi Töregene Hatun zamanında merkezi yönetimin zayıfladığını düşünen Güyük Kağan sert önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemleri Cüveyni'nin ilettiklerine göre de bir liste şeklinde çıkarırsak aşağıdaki gibidir:

- 1- Babası Ögedey'in ölümünden sonra verilen bütün yarlıkları iptal ettirmiştir.
- 2- Merkezi ve yerel yönetimlere güven duyduğu yüksek memurlar atanmıştır.
- 3- Cengiz Kağan'ın en küçük erkek kardeşi Odçigin Noyan'ı birazda gözdağı maiyetinde idam ettirmiştir.
- 4- Çağatay ulusuna yeni bir yönetici aday göstererek mutlak hâkimin kendisinin olduğunu vurgulamıştır.
- 5- Çin ve Batı Asya'ya öncü birlikler göndermiştir.

Bu uygulanmaya çalışılan maddeler Güyük Kağan'ın, babası Ögedey Kağan'ın politikalarını devam ettirmesindeki kararlılığının bir göstergesidir. Güyük bu şekilde davranarak Moğol prenslerinin güçlerini azaltmak ve merkezi hükümeti güçlendirme politikasını devam ettirme kararlılığını sürdürmüştür. Fethedilen bölgelerdeki kontrolü güçlendirmek için buraları üç bölgeye bölünmüş ve hepsine birer vali atanmıştır. Kuzey Çin'e Yalavaç'ı, Türkistan'a Mesud'u, batı Asya'ya Argun'u atayarak üçlü sistemi

²³⁶ Reşidüddin, s.394.

kurmuştur. Bu üçlü sistem Ögedey Kağan zamanında yapılmaya çalışılmıştır. Bu sistemin Güyük Kağan'dan sonra Mengü Kağan zamanında mükemmelleştiğini görmekteyiz.²³⁷

Güyük Kağan'ın seçildiği kurultaya Abbasi halifesini temsilen Kadı'l Kudat Fahrüddin gönderilmişti. Halifeyi temsil etmek amacıyla gönderilen bu elçilik heyeti yaşadıkları Moğol saldırılarına dair olan şikayetlerini iletmışlerdir. Moğollar ise kurultaya gelen bütün elçilik heyetlerini Güyük Kağan'a olan bağlılığın bir göstergesi olarak algılamışlardır. Elçiler ile beraber gelen hediyeleri de verilecek verginin bir bölümü olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim Kağan'ın huzuruna hediyesiz gelmeyi savaş ilanı olarak görüyorlardı. Halifenin elçisi Fahrüddin'in hediyeler ile gelmesi Kağan'ın hoşuna gitmişti, gereken saygıyı kendisine göstermiş, Moğol topraklarında rahat dolaşabilmesi için ona buyruk verilmişti. Bir süre sonra Çormagan ile Şiramun'un halifeyi suçlayan sözleri üzerine verilen buyruk geri alınarak halifeye ağır sözlerinden oluşan tehditkâr mektup yollanmıştır. Alamut'tan gelen elçilik heyetine de sert bir şekilde cevap verilip Kağan'ın huzurundan kovmuşlardır.²³⁸

Güyük Kağan'ın çocukluğundan beri atabey olan Hristiyan Kadak ona hizmet etmişti. Çadırında hizmetini yapan Çinkay'da Hristiyan'dı. Bu sebeplerden dolayı Güyük Kağan Hristiyanları ve onların din adamlarını kayırmıştır. Bu duyulduğunda Suriye, Anadolu, Rusya'dan din adamları onun huzuruna gelmişlerdir. Kadak ve Çinkay'ın etkisiyle olacak ki Güyük Kağan İslam'a karşı ilgili değildi. Hristiyanlar onun yönetimi altında bolluk ve bereket içerisinde yaşarken Müslümanlar ise sıkıntılı bir süreç yaşamışlardır.²³⁹ Güyük Kağan, Hristiyan papazların isteği üzerine Müslüman bir din alimini münazara yaptırması için huzuruna çağırmıştır. Müslüman Alim, Güyük Kağan'ın huzuruna gelince "Muhammed kimdir? Onu anlat." dediler. Alim "Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu, insanların efendisi, kainatın sahibi, Rabb'imizin peygamberidir. Hz. İsa'nın benden sonra Ahmed adında bir peygamber gelecek sözüyle onun şanını haber veren müjdeleyicisidir." Hristiyan din adamları "Peygamber sadece dini olandır, Hz İsa gibi. Onun kadınlara karşı nefsanî bir duygusu yoktu. Muhammed'in dokuz kadını ve çocukları vardı. Bu nasıl olur?" dediler.

²³⁷ Hodong Kim, "A Reappraisal of Guyug Khan", **Mongols, Turks, and Others**, C.II, Boston, 2005, s.327.

²³⁸ H.Ahmet Özdemir, **Moğol İstilas ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı**, III.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık,2018, s.200-201.

²³⁹ Reşidüddin, s.394.

Müslüman Alim şu şekilde cevap verdi: "Hz. Davud Peygamberin doksan dokuz eşi vardı, Hz. Süleyman'ın üç yüz altmış kadını vardı." demiştir. Orada bulunan Hristiyanlar "Onlar peygamber değildi, hükümdardı." diye cevap vermişlerdir. Müslüman Alime karşı zayıf kalan Hristiyanlar tartışmadan sonra ona zulüm etme faslına geçtiler. Güyük Kağan'a Hristiyan papazlar Müslümanların ibadetleri sırasında hoş olmayan hareketlerinin bulunduğunu söylediler, bunu göstermesi için talepte bulundular. Güyük Kağan, Müslüman âlimden namaz kılmasını istedi. Alim çevresinde bulunan Müslümanlardan birini yanına alarak cemaat namazı kıldı. Namazı usulüne uygun olarak yerine getirdi. Başlarını secdeye koyduklarında Güyük Kağan onlara eziyet etmesi için emrindeki askerlerden birkaç kişi göndermiştir. Bütün yapılan eziyetlere rağmen Müslümanlar ibadeti kesmemişler ve namazlarını kılmışlardı, daha sonra izin alarak oradan ayrılmışlardır.²⁴⁰

Güyük Kağan'ın tahta geçtiği dönemde papa tarafından elçi olarak görevlendirilen Fransız rahip Plona Carpini'de orada bulunuyordu. Carpini Güyük Kağan'ın huzuruna çıkmayı beklerken Çinkay yanlarına gelerek oraya gitmelerindeki amacın ne olduğunu öğrenmek için yazılı bir açıklama yapmalarını istemiştir. Bu doğrultuda isteklerini yazıya dökerek bildirdikten birkaç gün sonra Güyük Kağan'ın huzuruna çıkmışlardır. Güyük Kağan'ın vezirleri Kadak ve Çinkay içlerinden ne geçiyorsa rahatlıkla söylemelerini istemiştir. Elçilik heyeti içlerinden geçenleri söylerken Rus knezi Yaroslav'ın askeri Temer söylenenleri tercüme etmiştir. Kadak Papa'nın çevresinde Rusça, Moğolca veya Arapça bilen adamının olup olmadığını sormuştur. Carpini, Rusça, Arapça ve Moğolca bilen birisinin olmadığını, ülkelerinde Arap olanların varlığını belirtmiş onların da papaya uzak olduğunu söylemiştir. Tercüme edilecek cevabın Moğolca olmasını isteyip, kendi dillerine çevireceklerini bildirmişlerdir. Birkaç gün sonra tekrar huzura çağırılmışlardır. Kadak ve Çinkay Güyük Kağan tarafından verilen cevabı kelimesi kelimesine Latinceye tercüme ettirmişlerdir. Konunun iyi ve doğru bir şekilde anlaşılması için ısrar ile Carpini'ye tasdik ettirmişlerdir. Güyük Kağan'ın cevabı ayrıca Arapça ve farklı dillerde de hazırlanıp, verilmiştir. Bu şekilde papa isterse Arapça bilen birisine tercüme yaptırabilirdi.²⁴¹

Plano Carpini'nin iletmiş ve günümüzde hala Vatikan arşivlerinde saklanan 11 Kasım 1246 tarihli Farsça mektup oldukça küçümseyici ifadeler ile doludur. IV. Innocent'in

²⁴⁰ Cüzcani, s.133-134.

²⁴¹ Carpini, s.150-151.

gururu bu mektup ile kırılmak istenmiştir. Bu mektup Papa'yı şaşırtmaktan daha çok farklı bir şekilde hayret içerisinde bırakmıştır. Dindar olan Hıristiyanlar için birisinin Tanrı gibi konuşması olağanüstü bir durumdu. Papazları gönderirken umulanın aksine durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Güyük Kağan'ın yolladığı mektup şu ifadeleri içermekteydi; *“Sonsuz Gök'ün kudreti ile, Büyük Milletin Kağanı sözümler... Bu Papa'ya iyi anlayıp kavraması için gönderilmiş bir emirdir... Bize yolladığınız elçiler ile boyun eğmek istediğinizi bildirdiniz. Eğer kendi cümleleriniz doğrultusunda davranış sergilerseniz, sen büyük Papa, emrindeki krallar ile birlikte egemenliğimi tanımaya gelin size orada yasak'ın emirlerini anlatırız... Tanrı'nın kudreti ile yeryüzündeki bütün topraklar bize hediye edilmiştir. Bu emre nasıl olurda insanlar karşı gelir, sizde Tanrı'nın karşısında yer almayıp gelin bize sizin kulunuz olacağız ve gücümüzü size vereceğiz diye söz verin. Hepinize ben hizmet etmeniz için çeşitli görevler vereceğim o emirler ile teslimiyetinizi kabul ederiz. Bu verilen Tanrı emrine uymazsanız, sizi düşman olarak görür ona göre davranırız.”* diye mektup yollanmıştır.²⁴²

Güyük Kağan, cömertlik konusunda babası Ögedey Kağan'ı geçmek için oldukça çaba sarf etmiştir. Ülkesine gelen tüccarların getirdiği ürünleri istedikleri değerden satın alıyor, hiçbir tüccarın elinde kalan ürünleri ile geri gitmesine müsaade etmiyordu. Kimin ne malı varsa getirsin, maiyetinde yazılan mektuplar çevre ülkelere gönderilmiş tüccarlardan yapılan alışveriş neticesinde dağ gibi mallar yığın haline üst üste istiflenmiştir. Bir gün devlet adamlarından ileri gelen birisi hazineye biriken malların oldukça arttığını artık taşınamaz bir hale geldiğini söylemiştir. Bu durum üzerine Güyük Kağan o malların korunmasının faydasız olduğunu söyleyerek askerlere ve orada bulunan halka dağıtılması emrini vermiştir. Bu hazinenin dağıtımı günlerce sürmüş, buradan pay almayan kimse kalmamıştır. Güyük Kağan hazinenin önünden geçerken çok fazla ürün görünce “Bunların halka dağıtılmasını emretmişim” deyince cevap olarak “Bunlar dağıtımdan sonra arta kalan ürünler” sözüne karşılık “O zaman bunları da dağıtın!” emrini vermiştir.²⁴³

Plona Carpini, Güyük Kağan'ı şu sözler ile anlatmıştır; “Güyük Kağan huzurunda geçerli olan protokole göre yabancı kimse ile karşılıklı konuşmaz, söylenenleri dinleyip bir başkası aracılığı ile cevabını iletirdi. Moğollardan birisi ile görüşecekse saygınlığı ne

²⁴² Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.308.

²⁴³ Cüveyni, s.240-241.

derecede yüksek olursa olsun bu görüşmede baş vezir makamındaki Kadak bulunurdu. Kağan cevabını bildirene kadar huzurundaki yere diz çökmüş bir vaziyette bekledi. Kağan'ın özel işlerini ve resmi devlet işlerini yerine getirmesinde baş veziri ve oldukça kalabalık memurları bulunmaktaydı. Güyük Kağan tahta çıktığı zaman muhtamelen 40-45 yaşlarındaydı belki biraz daha yaşlı olabilirdi. Boyu orta sayılacak kadar uzunlukta, oldukça zeki, çok kurnaz davranışları ciddi, ağırbaşlı ve onurluydu. Çevresinde bulunan Hıristiyanlarında bildirdiğine göre çok az güler ve herhangi bir fıkra anlattığı da nadiren görülürdü. Onun çadırında bulunan Hıristiyanlar onun da Hıristiyan olduğunu düşünürlerdi. Bu düşüncenin de en büyük nedeni büyük çadırın ön tarafında her zaman ayin yapmak için açık bulunan küçük bir kilisenin varlığı olmuştur.”²⁴⁴

4.3. Güyük Kağan'ın Sonu

Öncelikle daha sonraki tarihin akışını da büyük ölçüde etkilemiş olan ilk Güyük – Batu tartışmasını kısaca hatırlayalım. II. Deşt-i Kıpçak Seferi sırasında Ögedey Kağan tarafından başkomutan olarak görevlendirilen Batu, bu sefer sırasında Güyük ve Buri ile tartışma içerisine girmişti.²⁴⁵ Batu, bu tartışmayı amcası Ögedey Kağan'a şu şekilde haber yollayarak bildirmişti;” Ebedi cennetin gücüne ve amcamın iyi niyetine güvenerek, Rus halkını tahrip ettik. On bir ülke ve halkını usullerimize uygun bir şekilde boyun eğdirdim. Zaferimizden sonra büyük bir çadır kurup konaklarken şölen yapıp eğlenmeye karar verdik. Şölende başlarında orada bulunan prenslerin en büyük olanı ben olduğum için bir veya iki kase tören şarabı içen ilk kişi ben oldum. Bu davranışından dolayı Güyük ve Buri bana kızdılar, ziyafete katılmayı reddettiler. Bana hakaret edip gittiler.” demiştir.²⁴⁶ Bu haber üzerine Ögedey Kağan Güyük'ü Karakurum'a geri çağırıştır. İlk zamanlar Ögedey Kağan çok kızgın olduğu için huzuruna çıkmasına müsaade etmemiştir. Bir süre sonra huzuruna çağırıp ona “ Rus halkı senin öfken ve kızgınlığından dolayıyı teslim oldu zannediyorsun. Rus halkını tek başına boyun eğdirdiğini zannedip kalbinde ki o gururla senden daha kıdemli bir insana Batu'ya isyan ediyorsun.” diye azarlamıştır.²⁴⁷

²⁴⁴ Carpini, s.152.

²⁴⁵ Hodong Kim, s.313.

²⁴⁶ Michael Prawdin, s.251-252.

²⁴⁷Hodong Kim, s.311.

Bu tartışmadan kaynaklanan soğukluk nedeni ile Batu, Güyük Kağan'ın tahta geçmesini istememiştir. Yapılacak olan kurultayı elinden geldiği kadar erteletmiştir.²⁴⁸ Nihayet 1246 yılında yapılan kurultaya da rahatsızlığını bahane ederek katılmamıştır.²⁴⁹ Batu Han huzuruna gelen Suzdal knezi Yaroslav'ı kurultaya katılmak üzere Karakorum'a göndermişti. Kurultayda hazır bulunan ve katılan Yaroslav bir daha Rusya'ya geri dönememişti. Plona Carpini, Yaroslav'ın cesedinin mor bir renk aldığını söyleyerek bu ölüm nedeninin zehirlenme olduğunu bildirmiştir.²⁵⁰ Vernadsky bu ölümün Güyük ile Batu arasındaki gerginlikten dolayı olduğunu belirtmektedir. Güyük, Batu'nun atadığı bir knez olan Yaroslav'ı sesiz bir şekilde ortadan kaldırarak ona gözdağı vermek istemiş olabilir.²⁵¹

Güyük Kağan aslında Batu'nun etkisi altında bulunan yerlere stratejik hamleler yaparak Batu'nun hâkimiyet sahasını daraltmak istemiştir. Nitekim Batu'nun karşısında bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Bu amaçla Gürcistan tahtına Batu'nun destek verdiği David Narin yerine Ulu David'i getirmiştir. Anadolu'da ise Batu tarafında yönetim süren Sultan İzzeddin Keykavus'u tahttan indirerek yerine IV. Kılıç Arslan'ı getirmiştir.²⁵² Güyük Kağan aynı zamanda Anadolu, Azerbaycan ve İran'da Batu tarafından vergi toplamakla görevli bulunan memurları görevden alarak bölgede tek yetkili olarak Elcidey Noyan'ı görevlendirmiştir.²⁵³ Batu'da bu duruma karşılık kendi adamları yerine atanan Güyük Kağan'ın adamlarını öldürmüştür. Bunun gibi olaylar Batu ve Güyük arasındaki sorunu daha da derin bir hale gelmesine yol açmıştır.²⁵⁴

Batu, büyük hanlık ile ilişkilerini doğal bir çerçevede tutmak istemiştir. Anadolu ve Kafkasya'da kendisine karşı yürütülen siyasete açıktan bir karşılık vermemiştir. Yaroslav'ın öldürülmesine de bir tepki göstermemiştir. Güyük Kağan'a karşı net bir şekilde muhalefet davranışı sergilememiştir.²⁵⁵

Hiç şüphe yok ki annesi Töregene Hatun'dan sonra merkezi yönetimi güçlendirmek için çalışmalar yapan Güyük Kağan'ın en fazla otoritesini sarsan Batu Han'dı. Güyük Kağan'ın hâkimiyetini sağlamlaştırması ve Batu ile mücadele etmesi için birçok nedeni

²⁴⁸ Grousset, *Stepler İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur*, s.278.

²⁴⁹ Reşidüddin, s.392.

²⁵⁰ Carpini, s.148.

²⁵¹ Vernadsky, *Moğollar ve Rusya*, s.178.

²⁵² Gosset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur*, s.265.

²⁵³ Yuvalı, s.214.

²⁵⁴ Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş...*, s.52.

²⁵⁵ Özcan, s.183.

vardı. Geçmişte yaşadıkları tartışma, kurultaya Batu Han'ın gitmemesi ve merkeze uzakta bir bölgede muazzam bir güç kazanmış olması Güyük Kağan için tehlike olarak görülmüştür.²⁵⁶ Güyük Kağan hastalığını öne sürerek İmil'deki havanın ve suyun kendi sağlığı için iyi geldiğini belirterek büyük bir askeri güçle batıya doğru yola koyulmuştur. Yol üzerinde ne zaman bir yerleşim yerine gelinirse insanlara altın ve kumaş verilmesini emretmiştir. Bu şekilde hakimiyeti altındaki insanların fakirliğinin son bulmasını sağlamak istemiştir. Batıya doğru hareket edilmesinin asıl nedeni farklı olabilirdi. Sorgatani Beki çok zeki ve akıllı bir insan olarak onun bu seyahatinin başka bir nedeni olabileceğini düşünmüştür. Hastalığın öne sürüldüğü bu yürüyüş aslında bir hile olabilir, düşüncesi ile Batu Han'a haberci yollamıştır. Sorgatani Beki Batu'ya "Güyük Kağan bir ordu ile sana doğru geliyor hazırlıklı ol" haberini yollamıştır. Batu Han bu habere minnettar olarak hazırlıklara başlamıştır.²⁵⁷

Güyük Kağan'ın yapmak istediklerini başarılı bir şekilde tamamlanması için Batu Han'a boyun eğdirmesi gerekiyordu. En azından tüm kırgınlığı sona erdirip, Güyük Kağan, Batu'yu kendi emrine almalıydı. Bu durumun da gerçekleşmesinin çok zor olduğunu biliyordu. Batu Han için de seçenekler çok sınırlıydı ne yaparsa yapsın ya da ne söz verirse versin güvende olacağını garantisi yoktu. Cengiz Kağan'ın kardeşi Temüggö Odcigin'in nasıl idam edildiğini duymuştu. Güyük Kağan'ın batıya doğru büyük ordular ile yürümesinden endişelenmesi doğaldı. Güyük Kağan'ın geldiğini haber alan Batu Han doğruya doğru hareket ederken, kardeşi Şiban'ı Güyük Kağan'ın gerçek niyetini öğrenmesi için önden göndermiştir. 1248 yılının ilkbaharında Beşbalık'a bir haftalık yolculuk mesafesinde olan Urungu Nehri'nin kıyısında Kum Sengir olarak adlandırılan yerde aniden ölmüştür. Ölümünün nedeni hakkında Rubruk'un iki farklı açıklaması vardır. Ya Batu Han tarafından zehirlendi ya da şiddetli bir kavgada Şiban tarafından öldürüldüğünü bildirmiştir.²⁵⁸ Vernadsky bu ölümün normal bir ölüm olmadığını muhtemelen Tuluy'un dul eşi Sorgatani Beki veya Batu Han'ın ajanları tarafından zehirlendiğini belirtmektedir.²⁵⁹ Geleneklere uygun olarak Sorgatani Beki Oğul Gaymış'a kıyafet ve başlık yollayarak başsağlığı dilemiştir. Batu Han da

²⁵⁶ Hodong Kim, s.328.

²⁵⁷ Reşidüddin, s.395.

²⁵⁸ Hodong Kim, s.331.

²⁵⁹ Vernadsky, *Moğollar ve Rusya*, s.88.

gelenekler çerçevesinde başsağlığı dileklerini iletmiştir.²⁶⁰ Bu iki Moğol ileri geleni arasında bir harp olma olasılığı Güyük Kağan'ın ölümü ile de ortadan kalmıştır.²⁶¹

Güyük Kağan'ın ölümünde Batu'nun bir parmağı olup olmadığı netlik kazanmasa da insanlar tarafından Batu'nun yaptırdığı algısı oluşmuştur. Bu suçlamadan kurtulmak için Batu Han bir çaba göstermemiştir. Cüveyni, Reşüdüdin Güyük Kağan'ın ölüm sebebini doğal ölümmüş gibi algılamışlardır. Sebebi ne olursa olsun Güyük Kağan'ın ölüm haberine sevinen yalnızca Batu Han değildir. Onun yönetimi altında baskı hisseden birçok prens de durumlarını iyileştirme fırsatını değerlendirmek istemişlerdir.²⁶² Grousset, bu ölümün sonucunda Avrupa'nın korkunç bir tehlikeden kurtulduğunu ifade etmiştir. Güyük Kağan'ın sadece Batu Han üzerine gelmediğini Carpini'nin de bahsettiği gibi Hıristiyanlığı da hâkimiyeti altına almak üzere yola çıktığını belirtmektedir.²⁶³

Güyük Kağan'ın ani ölümü nedeniyle son bulan Kağanlığı bir buçuk yıl kadar sürmüştü. Bu nedenle babası Ögedey Kağan veya halefi Mengü Kağan tarafından gerçekleştirilen büyük seferlerle kıyaslanabilecek herhangi bir askeri sefer gerçekleştirememiştir. Bu nedenle Güyük Kağan'ın dönemi diğer Kağanların dönemine nazaran daha önemsiz gözükmektedir. King hanedanlığının önemli tarihçisi Wei Yuan (1794-1856) yıllıklarda ona bağımsız bir bölüm ayırmamıştır. Bu durumu Güyük Kağan'ın dönemindeki kaynakların az olmasına ve kesin başarılarının bulunmamasına bağlamıştır. Bundan dolayı Moğolların üç büyük Kağanı olduğunu belirtir. Bu kağanlarda Cengiz Kağan, Ögedey Kağan ve Mengü Kağan'dır. Modern tarihçiler, Wei Yuan ile aynı fikirde olmasalar da birçoğu Güyük Kağan dönemi sert eleştirilerine katılacaktır. Örneğin D'Ohsson klasik çalışması olan Moğol Tarihi eserinde Güyük Kağan'ın kronik romatizma acıları çektiğini ve sağlığının aşırı içkiden dolayı tamamen tahrip olduğunu belirtmektedir. W. Barthold ise Güyük Kağan'ın babası Ögedey Kağan gibi cömert bir yapıya sahip olmakla birlikte kadın ve içkiye zaafi olduğunu yazmaktadır. Fakat Ögedey Kağan'ın kadın ve içkinin kölesi gibi davranmadığını, devlet işlerine de önem verdiğini belirtmektedir. Güyük Kağan'ın ise çapkınlığı ve hovardalığı yüzünden bedenen ve zihnen hastalıklı bir hale geldiğini anlatır. Müslüman tarihçilerde örneğin

²⁶⁰ Reşüdüdin, s.395.

²⁶¹ Spuler, *İran Moğolları*, s.52.

²⁶² Hodong Kim, s.332.

²⁶³ Gosset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.265.

Reşidüddin, Güyük Kağan'a kadın ve iki dşknlĞnden dolayı ağır eleştirilerde bulunmuştur. Cüzcani ise Güyük Kağan'ı lanetlenmiş, zulüm yapan birisi olarak ele almaktadır. Çin ve Moğol kaynaklarında da aynı eleştiriler mevcuttur.²⁶⁴

²⁶⁴ Hodong Kim, s.309-310.

BÖLÜM V: BATU DARBESİ

Güyük Kağan'ın ölümü sonrasında yaşananlar babası Ögedey Kağan'ın ölümünden sonraki yaşanan manzaraya çok benziyordu. Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra nasıl ki eşi Töregene hatun naip olarak başa geçti ise Güyük Kağan ölünce de dul eşi Oğul Gaymış resmen iktidara geçmiştir. Fakat Oğul Gaymış, Töregene Hatun'dan farklı olarak Cengiz ailesinin kendi arasındaki çekişmeleri kendi gücünü arttırmak için kullanamamıştır.²⁶⁵

Güyük Kağan'ın ölümünden hemen sonra Batu Han, Oğul Gaymış'a eşinin ölümü için üzüntü duyduğunu ve yeni bir Kağan seçimine kadar onun naipliğini onayladığını belirten bir haber yollamıştır. Batu Han isteseydi iktidarı ele geçirebilirdi fakat yasaya sadık kalmayı tercih etmiştir. Ögedey Kağan öldüğünde, Temmüğe Odcigin nasıl ki Karakurum üzerine hareket ettiyse, Batu Han'da Güyük Kağan öldüğünde ordusunu toplayıp Karakurum üzerine hareket edebilirdi. Fakat Batu Han Ögedey ailesinin gücünü yok etmek için meşru, yasaya uygun bir yol aramıştır. Bu nedenle Oğul Gaymış'ın naipliğini onaylamıştır. Bu şekilde davranarak Ögedey ailesinin ona karşı olan şüphelerini boşa çıkarmış olacaktı. Oğul Gaymış'ın naipliği döneminde Ögedey ailesini iktidardan uzaklaştırmak için amaçladığı eylemleri sakince planlamıştır.²⁶⁶

Batu'nun fazla zamana ihtiyacı yoktu. Gelecek yıl, yeni bir Kağanı aday göstermeyi amaçladığı bir kurultayı kendi topraklarında yapmayı planlamıştır. Güyük'ün kağan seçiminde olduğu gibi, bu kurultayda da Karakurum' a gitmesinin mümkün olmadığını düşünmüştü. Kendisini yalnızca kendi topraklarında tamamen güvende hissetmiştir. Aynı zamanda, kurultayda dile getirmesi gereken sorular o kadar önemliydi ki, kardeşlerini Güyük Kağan'ın seçildiği kurultaya göndererek yaptığı gibi yetkisini temsilcilerine emanet etmeye de cesaret edememiştir.²⁶⁷ Batu, tüm gelenekleri ihlal ederek, kendi topraklarında bir kurultay toplama kararı alınmıştır. Niyeti belliydi, kendi topraklarında yapılacak kurultayda emrinde çok sayıda asker bulunacaktı, böylece düşman akrabalarına ve noyanlarına bile kararını kabul ettirebilecekti. Bu diğer Cengiz ailesi için oldukça anlaşılırdı, bu nedenle Ögedey Kağan ve Çağatay'ın soyundan gelenler Batu'nun geleneği ihlal ettiğini belirterek şu cevabı: “Geleneklerimiz gereği atamız Cengiz Kağan'ın başkenti olan Onon ve Keluren haricinde bir yerde kurultay

²⁶⁵ Poçekaev, s.231.

²⁶⁶ Reşidüddin, s.395.

²⁶⁷ Poçekaev, s.233.

yapmamız uygun değildir. Bu nedenle Kıpçak bozkırına gelmemize gerek yoktur” demişlerdir.²⁶⁸

Nitekim Batu'nun rakibi durumundaki birçok Moğol prensi bu kurultay davetini reddetmiştir. Bu durumla birlikte Batu Han'ın prensler üzerindeki otoritesi çok yüksekti. Cengiz ailesinin askeri liderleri, Batu Han'ın kararının üzerine söz söylemeye cesaretleri yoktu.²⁶⁹

Güyük Kağan'ın Maverâünnehir'in yönetimini vermediği için ondan nefret eden Kara Hülagü de Kurultay'a geldi. Güyük Kağan'ın oğulları da Batu'ya gittiler, ancak belirgin bir şekilde bağımsız bir pozisyon aldılar ve kurultay kararlarına ilgisiz olduklarını gösterdiler. Ertesi gün, buluşma yerinden ayrıldılar, bunun yerine Timur Noyan Karakurum prensleri tarafından alınan kararları onaylamak üzere yollanmıştı. Şu şekilde cevap vermişlerdir: “Batu tüm prenslerin en büyüğü o her ne söylemişse, sözü yasadır. Önerdiği ve en iyi gördüğü her şeye katılıyoruz ve buna itiraz etmeyeceğiz.”²⁷⁰ Ögedey Kağan'ın halefi olarak gösterdiği Şiramun, kurultaya gelmeye bile tenezzül etmedi, ancak temsilcisi Konkur Tokay Noyan'ı oraya göndererek, aynı talimatları vermişti. Görünüşe göre, Ögedey Kağan ve Çağatay ailesi, önceki kağanların tahta çıkarken, prenslerin verdiği sözlere güvenmişlerdi. Ögedey Kağan'ın çocuklarında iktidarın kalacağını düşünmüşlerdir. Ancak Batu kurultaya gelmeyenlerin yokluğunu çokta umursamamıştır. Aksine bu toplantıyı oluşturduğu iddianameyi duyurmak için kullanmıştır.²⁷¹ Batu'nun öne sürdüğü düşüncesi: “Ögedey Kağan'ın çocukları babalarının yönetimine aykırı davrandılar ve Şiramun'u tahta oturtmadılar, kanunları ve adetleri çiğnediler bu nedenle hanlık onlar için uygun değil” iddiasını savundu. Bu neden inandırıcıydı veya değildi, ancak Batu topladığı Cengiz ailesine ve noyanlarına Ögedey Kağan ailesini Moğol iktidardan uzaklaştırmaya karar verdiğini bu şekilde göstermiş olmuştur. Beklendiği gibi, taht Batu Han'a teklif edildi. Ancak, Batu Han'ın politik bilgeliği bir kez daha hırslarına üstün geldi. Mevcut topraklarında kalırsa bütün imparatorluğu kontrol altında tutamayacağını biliyordu. Yaşadığı yere de uzak olan Karakurum'a taşınmayı düşünmedi. Bu nedenle, Kağanlığı reddettiğinde, kararını Cüzcani'ye göre şu şekilde açıkladı: “Ben ve erkek kardeşim, bu bölgeye (Deşt-i

²⁶⁸ Reşidüddin, s.401.

²⁶⁹ Poçekaev, s.233

²⁷⁰ Cüveyni, s.460.

²⁷¹ Poçekaev, s.233.

Kıpçak) aidiz, burayı yönetirken aynı zamanda Çin, Türkistan ve İran'ı yönetmenin imkansız olduğunu biliyorum. Bu nedenle başka birisi kağan olmalıdır” demiştir.²⁷²

Ve sonra başka bir aday önerdi: “Tüm prenslerden biri Mengü, bu dünyada iyi ve kötülüğü gördüğü için, her durumda farklı yönlerde acı ve tatlıyı tattığından, Kağanlık için gerekli olan yetenek ve bilgeliğe sahiptir. Savaş, diğer tüm zihin ve yeteneklerden farklı, Ögedey Kağan'ın gözünde anlamı ve onuru, diğer prensler, emirler ve savaşçılardan en eksiksiz olanıydı. Ögedey Kağan bir keresinde onu Güyük Kağan'ı benimle, Kıpçak'ın kenarlarında ve bu eyaletlere gönderdi. Mengü birçok kabileye boyun eğdirdi. Üst düzey birçok düşman prensi Mengü yakaladı ve infazlar ile yağmalamalar yaparak onları teslimiyetimize soktu. Şu anda Mengü uygun ve kağanlık hükmünü sürmeye layık birisidir. Doğru yargı ve parlak düşüncelerin yardımı ile devlete ve orduya sahip olabilecek Cengiz Kağan'ın başka bir prensi kimdir? Sadece bu yeteneklere sahip olan Cengiz Kağan'ın küçük oğlu sevgili amcam Tuluy Kağan'ın oğlu Mengü'dür. Yasa'ya ve Moğolların geleneklerine göre, Mengü'nün Kağan olmasında hiçbir engel yoktur” demiştir. Dolayısıyla Batu, sözlerini Yasa ve Moğolların geleneklerine atıfta bulunarak kabullendirmeye çalışmıştır. Doğal olarak yasa ve gelenekleri yorumlama hakkı Batu Han'a aitti. Cengiz ailesinin en yaşlı üyesi o idi, kimse Cuçi'nin varisi ile çekişmeye cesaret edememiştir. Dahası, kurultaydan önce bile, Batu Han'ın yeni büyük hanın kim olacağı konusunda bir karar verdiği açıktı.²⁷³

Ancak Batu tarafından yapılan seçim, akrabalarını biraz şaşırtmış görünüyordu. Tarihçiler Deşt-i Kıpçak seferi sırasında, Batu Han ve Mengü'nün başlayan dostluklarının bozulmadan devam ettiğini yazmışlardır. Aksine, yukarıda belirtildiği gibi, Mengü, II. Deşt-i Kıpçak Seferi sırasında Batu Han'ı kızdırmış ve üzmüş olabilir, fakat zorlu coğrafya da birlikte mücadele etmek zorunda kalmışlardır bu onların birbirleri ile olan samimiyetlerini arttırmıştır. Sefer sonrasında da aralarında bir problem olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi olmadığına göre dostlukları devam etmiş olabilir.²⁷⁴

Güyük Kağan'a karşı mücadele sırasında Batu Han, Mengü'nün annesi Sorgatani Beki ile müttefik olmuştur. Diğer prenslerin Batu Han'ın yanına gitmeyi reddettiğini öğrenen

²⁷² Poçekaev, s.234

²⁷³ Yuvalı, s.112-113.

²⁷⁴ Poçekaev, s.235.

Sorgatani Beki Mengü'ye şunu tavsiye etti: "Prensler, ağabeylerine itaatsizlik ettiğinden ve ona gitmediğinden, git ve onu hasta yatağında ziyaret et" demiştir. Kuşkusuz, Sorgatani Beki, Batu Han'ın ciddi bir hastalığı olmadığını, bunun yalnızca uzak Moğolistan'a seyahat etmeyi reddetmesinin bir bahanesi olduğunun farkındaydı. En büyük oğlunu Batu Han'a göndermekle, Moğolların en etkili prensine boyun eğdirmemiş, sadece hasta bir akrabasını ziyaret etmiş göstermiştir. Sonuç olarak, Mengü ve erkek kardeşleri ilk önce Batu Han'a geldiler ve bu nedenle gelecekteki talihli kaderlerini belirlemiş olmuşlardır. Batu Han, onların gelişinden memnundu ve kişisel olarak Mengü'de parlak zeka belirtileri görmüştür. Kıpçak bozkırlarında kurultaya katılan prensler arasında Mengü, Batu Han'dan sonra aslında Cengiz ailesinin en yaşlısıdır.²⁷⁵

Mengü ilk başta kendisine sunulan tahtı reddetti. Kendisine verilmek istenilen bu büyük görevi üstlenmek istememiştir. Sonunda çevresi tarafından zekası ve bilgisi ile bilinen küçük kardeşi Möge oğul ayağa kalkarak " burada buluşmadan evvel hepimiz Batu Han'ın sözünden çıkmayacağımıza, onun gösterdiği yoldan dönmeyeceğimize söz verdik, bu toplantıdaki herkes taahhütte bulundu, Batu Han'ın emirlerini yerine getirmeliyiz" demiştir. Bu sözler üzerine Mengü'de itiraz edememiş ve ikna olmuştur.²⁷⁶

Mengü Batu Han'ın tavsiyelerini dinlemiş, onun istekleri doğrultusunda hareket etmiş olduğundan aralarında herhangi bir uyuşmazlık olmamıştır. Batu bu şekilde Moğol İmparatorluğu'ndaki en etkili kişi haline geldiğini ve itilafların durdurulmasında onun iradesi yeterliydi. Son zamanlarda ölen Subutay'ın oğlu Uryantai liderliğindeki güçlü Moğol komutanları da Mengü'nün adaylığını desteklemiştir. Ordu seçkinlerinin görüşleri Batu Han için çok önemliydi, çünkü ordu onun arkasındaydı ve desteği, planının uygulanmasını sağlamıştır.²⁷⁷

Kurultay, "Moğollar arasında geleneklere uygun olarak yapıldı. Bütün prens ve noyanlar Batu'nun teklifini kabul etmiş, kemerlerini çıkardıkları, şapkalarını

²⁷⁵ Reşidüddin, s.401.

²⁷⁶ Cüveyni, s.462.

²⁷⁷ Poçekaev, s.237.

çıkardıkları ve diz çöküp durdukları ciddi bir şölenle sona erdi. Orada olanların hepsi bağıllık sözü verdi ve yeni yılda büyük bir kurultay düzenlemeye karar verilmiştir.²⁷⁸

Batu Han'ın o sırada aklına muhalifleri tarafından acımasızca kırıldığı Rusya'daki bir seferden sonrası olan hadiseler gelmiş olabilir. Toplanan herkese kararını verdikten sonra, Batu Han Onon ile Kerulen nehirleri arasında, tüm gelenek ve yasaların gözetilerek yapılmasını istediği kurultaya Tuluy ailesi ile beraber Berke, Sartak ve Tuga-Timur'u temsilcisi olarak Moğolistan'a göndermiştir.²⁷⁹

Tüm bunlar bir şekilde Ögedey Kağan'ın soyundan gelen prensler tarafından hemen tanınmıyordu. Doğal olarak imparatorluğa önderlik eden Oğul Gaymış, gün geçtikçe kendi elinden giden gücünü kaybedip ticaret yapmaya ve servet biriktirmeye adanmıştı. Oğullarına gelince, Temur Noyon'ı sert bir şekilde reddetti, çünkü Mengü'nün adaylığına onay vermişti, görünüşe göre çoğunluğun aldığı herhangi bir kararını desteklemesi gerektiğini unutmuştu. O anın sıcaklığıyla, Naha ve Hoca, Moğolistan yolunda Mengü'yü tuzağa düşürecek ve yakalayacaklardı, ama bir şey yapmadan önce, kaderine güvenle ulaştı.²⁸⁰

Yetkililerin ellerinden uzaklaştığı gerçeğiyle yüzleşmek istemeyen Ögedey Kağan'ın torunları, Batu Han'a mektup göndererek şunları söylemişlerdir: "Bu sözleşmeden çok uzağız ve emin değiliz. İmparatorluğun gücü bize güveniyor, peki başkasına nasıl veriyorsunuz?" Bu mektuba cevap olarak Batu Han şu şekilde haber yollamıştı: "Biz, akrabaların izniyle, bu iyi yapıyı tasarladık ve bu konudaki sohbeti bitirdik, bu nedenle iptal edilmesi imkansızdır. Bu durumda, Mengü'den başka bir kişi seçilirse bir kusuru bulunacaktı, devlet işlerin düzeltilmesinde ve yürütülmesinde aksaklıklar olacaktı. Bu büyük topraklarımızı yönetmek çocuk işi değildir." demiştir. Gördüğümüz gibi, Batu mektubunda Güyük Kağan'ın oğullarına net bir şekilde cevap vermiştir. Şimdi Güyük Kağan'ın merkezi güç kavramı kendi oğullarına karşı çevrilmişti. Her halükarda, Mengü hayatta olduğu sürece, büyük Moğol tahtını göremeyeceklerdi.²⁸¹

Aynı yılın sonunda (1249), Berke'nin önderliğindeki Batu Han'ın elçileri, kurultay için hazırlıklara başladı. Berke Karakurum'a yerleşti ve Cengiz ailesine ve noyonlarına

²⁷⁸ Reşidüddin, s.401.

²⁷⁹ Poçekaev, s.237.

²⁸⁰ Poçekaev, s.238

²⁸¹ Cüveyni, s.463.

elçiler gönderilerek kurultaya katılması için davetler gönderdiler.²⁸² Oğul Gaymış ile çocukları Hoca ve Naku'ya ve Yesü Mengü'ye Alemdar Bitikçi'yi göndermişlerdir. Gönderilen mektupla “Cengiz Kağan'ın soyundan olanların birçoğu bir araya geldik. Burada sizlerin gelmesini beklemekteyiz, özür ve mazeret bildirmeksizin gelin. Gelirseniz birlikte bir çözüm yolu bulabiliriz” içeriği iletilmiştir.²⁸³ Daha önce olduğu gibi, ilk gelenler Tuluy ailesinin prensleri ve noyanlarıydı. Cengiz Kağan'ın torunları, Elçideyi Noyon liderliğindeki Cuchi Kasar, Hachiun, Ögedey ailesinin destekçisi olmasına rağmen, aynı zamanda geldi ancak kurultaya katılmaya cesaret edemedi. Güyük Kağan'ın oğlu Şiramun ve onu destekleyen Çağatay'ın torunları Yesü Menke, Buri, Yesün Büke ve diğerleri gelmeyi reddetmişlerdir.²⁸⁴

Batu Han ve Sorgatani Beki ile birbirlerine tavsiye mektupları göndermeye devam etmişlerdir. Sorgatani Beki Batu'ya “Yine de kurultaya gitmeli ve tartışmaya katılmalı, ata topraklarında tekrar danışmalısınız” haberini yollamıştır. Batu, Sorgatani Beki'yi Ögedey Kağan'ın ailesinin tutumunun kağan seçiminden sonra iyileşeceği konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Naha, Hoca ve Şiramun, Güyük Kağan'ın veziri Çinkay ve Kadak'ın desteğiyle inatla kurultaya gitmeme kararı devam etmiştir. Batu Han, elinden gelen en iyi tercihi yaptığını, kurultaya katılmak istemeyenleri ikna amacıyla ortak bir çözüm sağlamak amacıyla haber yollamıştır. Batu Han'ın fikirlerine aykırı olarak karşı çıkan prenslerin bu davranışları onun başarısızlığı olarak değerlendirilemez.²⁸⁵

Sonunda, Batu'nun sabrı tamamen tükenmişti. Berke, bir kez daha Mengü'yü iki yıl boyunca tahta koymak için uğraştıklarını, Ögedey Kağan'ın ve Güyük Kağan'ın oğulları ve Çağatay'ın oğlu Yesü Mengü'nün gelmediğini şikayet ettiğini söyleyen bir mesaj yollamıştır. Batu, kısaca şöyle cevapladı: “Onu tahta koydun, Yasa'dan uzaklaşan herkes kafasını kaybedecek” demiştir.²⁸⁶

O zamana kadar, Ögedey ailesi, Yasa'ya göre, onlar olmadan seçimlerin yapılmayacağını veya geçersiz sayılacağını düşünerek kurultaya gitmemişti. Şimdi, Batu'nun bu sözlerinden sonra, kurultaya gitmeyerek, Yasa'yı ihlal edenlerin kendileri olduklarını ve Mengü'nün yine de seçileceği ortaya çıkmıştı. Bunu anlayarak mülklerini

²⁸² Grousset, *Stepler imparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur*, s.282.

²⁸³ Cüveyni, s.466.

²⁸⁴ Reşidüddin, s.403.

²⁸⁵ Poçekaev, s.239

²⁸⁶ Reşidüddin, s.403.

terk ettiler ve kurultayın bulunduğu yere gittiler, ancak sıklıkla uzun bir süre boyunca durdular. Batu'ya verilen Yasa'nın yeni yorumu, kurultayı düzenleyenlerin birkaç prensin yokluğunu görmezden gelmelerini sağlamıştır. 1251 yılında, kurultay gerçekleşmiştir. Berke öncülüğünde organize edilen kurultay geleneklere uygun olarak yapılmıştır. Katılımcıların oturma sırasını değiştirilmişti, böylece Mengü'ye destek veren güvenilir kişiler en onurlu yerlerde olacaktı. Her şeyden önce, Tuluy'un oğulları ve komutanları Mengü'nün tahta oturmasını sağlayan Batu Han'a karşı bir şeyler söylemek isteyen herkesi önleyecek şekilde yerleştirilmişti. Berke, Mengü'ye çadırın girişinde durmasını istemişti. Böylece prensleri ve emirleri durdurabilirdi. Bu şekilde Berke'nin güvenilebileceği noyanlar ve komutanlar istenilen yerlere oturturuldu. Tüm bu önlemlere rağmen, sürprizlerden kaçınmak mümkün değildi: Ögedey Kağan'ın sevdiği kişi olan Kalair kabilesinden Elçideyi Noyan, Ögedey Kağan'a ve Güyük Kağan'a verilen yemin hatırlatmaya çalıştı. Fakat Mengü'nün kardeşi Kubilay, Batu Han tarafından derlenen "iddianame" kelimelerini basitçe aktarmıştı. Aslında, Batu liderliğindeki Cuçi ve Tuluy ailesi "seçimleri" yasa ve geleneklere uygun olarak yapmış olmalarına rağmen, bir darbe gerçekleştirmişlerdir.²⁸⁷

Mengü Kağan'ı başa geçirdikten sonra eğlenceler devam ediyordu. Eğlenceye o kadar dalmışlardı ki Cengiz Kağan'ın Yasa'sını birinin bozmaya çalışacağını düşünmediler. Tedbir almayı ihmal etmişlerdir. Ögedey Kağan'ın torunları Şiramun, Nagu ve Karaçar'ın oğlu Totok birlikte hareket ederek kurultayın yakınlarına geldiler. Yanlarında silah dolu arabalar akıllarında ise ihanet vardı. Bu arada Mengü Kağan'ın şahin bakıcısı Kaşaga devesini kaybetmişti. Devesini aramak için yola çıktığında Şiramun ve Nagu'nun askerleri ile karşılaşmıştır. Orada birçok asker ile arabaların içerisinde erzakları gördü. Neler olduğundan habersiz kaybettiği devesi ile ilgili sorular sormuştur. Yol boyunca bir gence rastladı, genç onu kendilerinden biri zannetti ve arabayı tamir edebilmek için ondan yardım istedi. Kaşaga yardım için atından indi ve arabanın içersindeki silah ve savaş aletlerini gördü. Gence dönerek "Bu ne yükü" diye sormuştur. Genç cevap olarak "diğer arabadakiler ile aynı olan silahlardan" diye cevap vermiştir. Bu durumdan şüphelenen Kaşaga orada bir çadırda misafir olarak kalmıştır. Ziyafet sürerken herkes sarhoş olduğunda saldırıya geçeceklerini anlamıştır. Kaşaga kendisini daha fazla dizginleyemeyip yanına birkaç deve alarak hızlı bir şekilde geri dönmüştür. İzin bile almadan Mengü Kağan'ın çadırına girmiştir. Kaşaga, Mengü

²⁸⁷ Poçekaev, s.240.

Kağan'a düşmanlarımız bize saldırmak için harekete geçerken, biz burada oyun ve sporlarla oyalanıyoruz, silahları hazır bir şekilde fırsat kolluyorlar diyerek her şeyi anlatmıştır. Moğollar arasında bu şekilde bir ihanet olmadığından onun söylediklerine inanmayıp olayı birkaç defa anlatmasını istemişlerdir. Kaşaga anlattıklarını birebir tekrarlamıştır. Mengü Kağan aldırış etmeyip anlatılanları dinlemek istememiştir. Orada bulunan bazı prensler bu durumu ciddiye alarak ilgilenmek için Mengü Kağan'dan izin istemişlerdir. Sonunda yapılan oylama ile sarayın şef emiri Mangasar Noyan'ın öncü olarak gidip araştırma yapmasına karar verilmiştir. Emredildiği gibi 3000 civarında atlı ile yola koyulmuştur. Yanına az birlik alarak Şıramun'un bulunduğu yere gitti ve çevreleri sardılar. Onların yanına askerlerinden birini yollayarak "Kalplerinizde şeytani fikirler ile yaklaştığınız Kağan'a rapor edildi. Bu rapor doğru değil ise sizin için en hayırlısı hemen saraya gitmenizdir. Aksi takdirde, sizleri tutuklayıp Kağan'ın huzuruna götürmek için görevlendirildik. Hangisini tercih edersiniz." Bu sözler üzerine kuşatıldıklarını anladılar ve yardım alamayacaklarından dona kalmışlardır. Yapılacak bir şey yoktu. Kaderlerine teslim olarak bizler iyi niyetle geliyoruz diye niyetlerini inkar etmişlerdir. Mengü Kağan'ın çadırına yaklaştıklarında silahları alındı. Prensler içeri alınarak üç gün boyunca kutlamalara katılmalarına göz yumulmuş tek bir kelime dahi sorulmamıştır. Dördüncü gün onların yanında olan askerlere birliklerine dönme emirleri verildi. Prensler tek başlarına yanlarındaki nöbetçiler ile kalmışlardır. Ertesi gün Mengü Kağan olayı sorgulamak üzere davayı başlatmıştır. Mengü Kağan prenslere "Sizin hakkınızda bir rapor geldi. Her ne kadar doğru ve mantıklı olmasa da dostane bir şekilde üzerinizde herhangi bir şüphe kalmaması için araştırılması gerekmektedir. Hakaret ve iftira olması durumunda iftiracı bunun cezasını herkesin huzurunda ödeyecektir." sözlerini söylemiştir. Prensler suçlamayı böyle bir şey hakkında bilgimiz yok diyerek kabul etmemiştir. Mengü Kağan Şıramun'un atabeyi Katakurin'in getirilmesini emretmiştir. Sorgulanmasında suçlamaları reddetmiştir. Ardından falakaya yatırılarak tekrar sorgulanmıştır, bu defa itiraf etmiştir. Katakurin "Prenslerin bundan haberi yok biz emirler ile toplanarak komplo kurduk. Fakat Mengü Kağan'ın iyi şansları çabalarımızı boşa çıkardı." diyerek kendi kılıcı ile yaşamına son vermiştir. Daha sonra Mengü Kağan, bir grup emir ve noyanın tutuklanması emrini vermiştir. Tutuklananlar kendilerini dokunulmaz olarak görüyorlardı. Emir Mangasar'a bir grup emir ile birlikte soruşturmaya başlama emri verilmiştir. İfadelere uyumsuzluk yakalayana kadar sorgulamaya devam etmişlerdir. Sonuç olarak hepsi suçlarını itiraf etmişlerdir. Mengü Kağan hepsinin bağlanarak hapsedilmesi emrini vermiştir. Ardından emir ve

yardımcılarına suçlular hakkında düşüncelerini söylemelerini istedi. Konuşan kişiler arasında onu etkileyecek kimse çıkmamıştır. Mahmud Yalavaç konu ile ilgili yorum yapmamıştır. Bu durumu fark eden Mengü Kağan ona neden konuşmadığını sormuştur. Mahmud Yalavaç cevap olarak “Kağan’ın yanında bir kulak olmak, bir dil olmaktan daha iyidir.” demiştir. Mengü Kağan fikrini söylemesi için ona emredince şu hikayeyi anlatmıştır:” Aleksander dünyanın birçok bölgesini alınca Hindistan üzerine doğru hareket etmek istemiştir. Komutanları ve bakanları ona itaat etmiyor, her biri kendi özgürlüklerinde söz etmişlerdir. Aleksander bu durum üzerine şaşırmıştır, Yunanistan’daki veziri Aristo’ya bir elçi göndererek durumu iletmıştır. Bu konu üzerine önerisini sormuştur. Aristo elçi ile beraber bahçeye çıkmıştır, köklü bir ağacın sökülerek yerine küçük bir fidanın dikilmesi emrini vermiştir. Fakat elçiye konu ile ilgili cevap vermemiştir. Geriye dönen elçi Aleksander’a Aristo’nun cevap vermediğini söylemiştir. bu durum üzerine Aleksander elçiye orada neler gördüğünü sormuştur. Elçi gördüğü fidan dikilmesi olayını anlatmıştır. Bu durum üzerine Aleksander aradığı cevabı bulmuş komutanlarına ölüm cezası vererek onların yerlerine oğullarını geçirmiştir.” Mengü Kağan bu hikâyeden memnun kalmış ve ne yapması gerektiğini anlamıştır. Olaya karışan yetmiş yedi kişinin öldürülmesi emrini vermiştir. Bunların arasında Elçidey’in iki oğlunun ağızlarına ölene kadar taş doldurulmuştur. Babaları yakalanarak öldürülmek üzere Batu Han’a teslim edilmiştir.²⁸⁸

Sorgulanmak üzere Yessun Toga, eşi Tokaşi ve Buri’de kurulan mahkemeye getirilmiştir. Buri suçunu itiraf ettiğinde cezalandırılmak üzere emirlerin gözetiminde Batu Han’a gönderilmiştir. Batu Han, II. Deşt-i Kıpçak Seferi sırasında ağır hakaretler işittiği Buri’yi yılların verdiği kin ile öldürtmüştür.²⁸⁹

Mengü Kağan’a fenalık yapmak isteyen bu amaçla falcılık ile suçlanan Oğul Gaymış ile Şiramun’un annesi sorgulanmak üzere çırılçıplak soyulmuştur. Bu şekilde bir uygulama ritüeli bulunmadığı halde uygulanmıştır. Yalnız Kağan’ın gördüğü vücuda başka insanlar nasıl bakar diye itiraz olmuştur. Bu itiraz kabul edilmemiş ve yapılan sorgulamada suçlu bulunmuşlardır. Elleri ve ağızları dikilerek bir çuvala konulup nehre atılmışlardır.²⁹⁰

²⁸⁸ Reşidüddin, s.406-407.

²⁸⁹ Reşidüddin, s.408.

²⁹⁰ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.317.

BÖLÜM VI: BATU HAN DÖNEMİNDE İKTİSADİ VE SOSYAL HAYAT

6.1. İktisadi Hayat

Altın Orda Devleti kurulmadan önce Rus ticareti durgun bir dönem yaşamaktaydı. Bu durgunluğun en önemli nedeni Haçlı Seferleri ile Avrupa ülkelerinin Rus topraklarına saldırıdır. Haçlı birlikleri, Baltık Denizi'ne giden yolu Batı Dvina'dan olmak üzere Rus geçişleri için kapatmışlardır. Novgorod şehri, Alman ve İsveçli derebeyler tarafından sürekli saldırılara uğramış bu nedenle Novgorod şehri içe kapanarak, dış dünya ile ticari ilişkilerine son vermiştir. Bir de Rus knezliklerinin birbirleri ile olan amansız mücadelesi, gerek kendi aralarında gerekse dış ticaretin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Ruslar, Altın Orda hâkimiyetine girerek Avrupa ile ticaret yapma imkanına kavuşmuşlardır.²⁹¹

1237-1240 yılları arasında yaşanan Moğol seferleri sırasında Rusya'da hemen her şeyin yağmalanması, Rus halkına şaşkınlık veren ağır bir darbedir. Bu seferler sonucunda ekonomik hareketlilik durma seviyesine gelmişti. Birçok şehir tahrip olmuş ve toplam nüfus ölümler ve esirler nedeniyle epeyce azalmıştır.²⁹²

Batu Han zamanından itibaren Altın Orda Devleti hanları ülkelerinde ticaretinin gelişmesi için büyük bir çaba vermişlerdir. Cengiz Kağan'dan itibaren bütün Moğol liderleri ticarete önemsemiş ve buna göre bir ekonomik politika izlemişlerdir.²⁹³ Altın Orda Devleti'nde en çok gelir getiren kaynak tüccarlardan alınan tamga vergisidir.²⁹⁴ Bununla birlikte halktan ve Rus knezliklerinden alınan vergilerde devlet gelirinin artmasını sağlamıştır.²⁹⁵ Batu Han ile birlikte bölgede ticari ve ekonomik ilişkiler etkinlik kazanmıştır. İpek Yolu, Altın Orda Devleti'nin ticari olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.²⁹⁶ Ticaretin gelişmesi için tacirlere büyük önem verilmiştir. Karadeniz ticareti o dönemde canlı ve değerlidir. Sudak önemli bir ticaret şehri halindedir. Tacirler tarafından buraya getirilen mallar burada alıcı bulur ve ülkede bulunan mallar tacirlere

²⁹¹ Kemaloğlu, Altın Orda ve Rusya, s.278.

²⁹² Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*,s.403.

²⁹³ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Azer Yaran (çev.), Ankara: Onur Yayınları, 1988, s.211.

²⁹⁴ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş...*, s.135.

²⁹⁵ Mehmet Saray, Altın Orda Hanlığı, *DİA*, C.2, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, s.540.

²⁹⁶ Ekrem Kalan, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları'nın Ticaret Politikaları", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, S.45, Ankara, 2014, s.48.

satılırdı.²⁹⁷ Batu Han yapılan seferler sonucunda zayıflamış olan ticari hayatı eski seviyesine getirmek için mücadele vermiştir. Bu durumla birlikte Batu Han devletin gelirlerini arttırmak için Kırım, Bulgar Kuzey Kafkasya ve Volga Havzası'nda vergi toplamak için ayrı bir teşkilat kurmuştur.²⁹⁸ Batu Han eli açık ve cömert bir kişiliğe sahiptir. Çevre ülkelerin hükümdarları tarafından ona gönderilen hediyeleri devlet hazinesine koymak yerine orada bulunan herkese ayırım yapmadan dağıttırırdı. Huzuruna gelen tüccarların bütün mallarını değerinden fazla ücret ödeyerek satın alırdı.²⁹⁹ Rubruk, Sudak bölgesine geldiğinde çevrede çok sayıda göllerin olduğunu ve bu göl kenarlarında tuz üretimi yapıldığını belirtmiştir. Bu tuz üretiminden Batu Han'ın büyük gelirler elde ettiğinden söz etmiştir. Rusya'nın her yerinden insanların arabalar tutarak bu tuzu almak üzere şehre geldiğini anlatmıştır. Ayrıca tuz almak için denizden de birçok geminin tuz almaya geldiğinden bahsetmektedir.³⁰⁰

Doğu ve Batı yönündeki ticarete Altın Orda şehirleri, sahip oldukları coğrafi ve stratejik konumlarından dolayı son derece önemli bir fonksiyon üstlenmekteydi. XIV. yüzyılın başlarına ait Toscana Anonimi'nde "*Kim ki Cenova ve Venedik'ten Çin'e gitmek isterse; alabildiği kadar keten kumaş, ince ve kalın çuha satın almalı sonra direkt yolun bulunduğu Tana'ya gitmelidir. Orada öküzlerin, atların veya develerin çektiği arabalarla karayolundan mallarını naklettirebilir. Tana ile Hacitarhan arasındaki yol öküzlerin çektiği arabalarla 25, develerin çektiği arabalarla ise 12 günlük bir yoldur. Bu yol üzerinde güvenliği sağlamak üzere silahlı Moğol ve Tatarlarla karşılaşmak mümkündür. Hacitarhan'dan Saray şehrine kadar 1 günlük mesafe vardır. Bu yolda da yine Tatarlarla karşılaşılabilir. Aynı gün nehir geçilir. Saray şehrinde Saraycık'a kadar 8 gün boyunca nehir yolu kullanılır. Her ne kadar suyolu gibi kervan yolu da olsa, malların kaybolması açısından suyolları daha az risk taşımaktadır. Saraycık'tan Ürgenç'e develerle 20 günde ulaşmak mümkünken, öküz arabalarıyla bu süre 40 güne çıkmaktadır. Beraberinde malları olanlar isterlerse Ürgenç'e uğrayabilir. Nitekim Ürgenç, kumaşları satıp, gümüş sumlar kazanabileceğiniz karlı bir ticaret şehridir. Yine istenirse beraberindeki kumaşların en incelerinden birkaç balyayı burada satarak, yola gümüş sumlarla devam edilebilir. Ürgenç'ten Otrar'a kadar develerle 35-40 günde ulaşmak mümkündür. Beraberinde malı olmayanlar Ürgenç'e uğramadan 50*

²⁹⁷ Tihesenhausen, s.55.

²⁹⁸ Yakubovsky, s.38.

²⁹⁹ Cüveyni, s.245.

³⁰⁰ Ruysbroeckli, s.85.

günde Saraycık'tan direkt olarak Otrar'a da gidebilirler. Bu yol kadar iyi bir ticaret yolu yoktur, tabii ki gümüş sumunuz varsa. Aslında en iyisi kumaşlarla birlikte Ürgenç'e gelerek, malları burada satmak en büyük kârı kazandırır. Otrar'dan Almalık'a kadar yük eşekleriyle seyahatin süresi ise 45 gün olup, yolda sürekli savaşı Moğollarla karşılaşırsınız. Almalık'tan Kamesu'ya yine eşeklerle 70 günde ulaşırsınız. Kamesu'dan ... (metinde eksik) Nehri'ne ulaşıp, 45 günlük at veya nehir yolculuğuyla Kassay'a varılır. Orada (Kassay) eldeki bütün gümüş sumları satarak, yerine bütün Çin'de ticarete kullanılan ve Kağan'ın mührünün bulunduğu baliş adı verilen kâğıt paralardan almak gerekir. Kassay'dan Çin'in başkenti Kanbalık (Hanbalık-Pekin)'a kadar 30 günde ulaşılır. Tana'dan itibaren bütün yolculuğun süresi kara ve su yoluyla toplam 284 gündür.” şeklinde ifade edilmektedir.³⁰¹

Bu dönemde şüphesiz ekonominin temel kaynağını göçebe hayvan yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Bölgeye gelen bütün Avrupalı seyyahların bölgedeki hayvanların fazlalığından bahsettiğini görmekteyiz. Hayvan yetiştiriciliği ile göçebeler her türlü yaşamsal gereksinimlerini karşılamaktadırlar. Hayvanların yünleri ile giyinmek için elbise yapmışlar, kilim dokumuşlar ve çadırlarını kapatmışlardır.³⁰² Hayvan ayrımı yapmadan bütün hepsini yedikleri bilinmektedir. Tatarlar için önemli bir yere sahip olan kımızın yapımı için kısırak sütünden yararlanmışlardır. Tüketebilecekleri kadar et yerler mevsime göre eğer yaz ise kış için et kuruturlardı. Hayvan derisinden, ayakkabı ve silah koşum takımları yapımında faydalanmışlardır.³⁰³ Et tüketimi onların yaşamlarında büyük bir yere sahiptir. Sebze, meyve ve bakliyat tüketimi yok denilecek kadar azdır.³⁰⁴

Sonuç olarak Rus ekonomisinin önceki döneme göre Batu Han idaresinde daha fazla geliştiğini söylemek mümkündür. Siyasi istikrarın sağlanması ile işlenen toprak miktarı artmıştır. Altın Orda döneminde köylüler vergi ödemişlerdir. Köylüler vergi ödemelerine rağmen özgür biçimde topraklarını işleyebiliyorlardı. Köylüler toprağın kiracısı durumunda olsalar bile topraklarını ekip biçtikleri sürece kimsenin onları yerinden etme hakkı bulunmuyordu.³⁰⁵

³⁰¹ Kalan, XIII-XIV. Yüzyıllarda..., s.49-50.

³⁰² Vasile'v, s.163.

³⁰³ Ruysbroeckli, s.93.

³⁰⁴ Carpini, s.59.

³⁰⁵ Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, s.242.

6.2. Sosyal Hayat

Altın Orda Devleti'nde erkekler bakabilecekleri kadar kadın alma haklarına sahiptir. Bazı istisna durumlar haricinde bütün akrabalarıyla evlenebilirlerdi. Kendi anneleri, öz kardeşleri ve aynı anneden olan kız kardeşleri ile evlilik yapamazlardı. Babanın ölümünden sonra, onun eşleri, hatta aynı babadan olan kız kardeşleri ile evlilik yapabilirlerdi. Bir kişi öldüğü zaman onun kardeşlerinden veya akrabalarından biri onun eşi ile evlenmek zorundadır. Kocasını ölen bir kadın istediği zaman başka birisi ile evlenemez, çünkü üvey oğullarından birisi onunla evlenmek isteyebilirdi.³⁰⁶ Erkekler evlenmek için ciddi manada eşlerinin ailelerine para öderlerdi.³⁰⁷

Moğollar, toprağa ve suya saygı duyarlardı. Katı bir dini tutumları yoktur, bu nedenle başka dinlere karşı anlayış göstermişlerdir. Geleneklerine göre bazı günah saydıkları durumlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; yiyecek ve içecekleri yere dökmek, ağza alınan bir et parçasını geri çıkarmak, bıçağı ateşe dokundurmak gibi adetleri günah olarak görmüşlerdir.³⁰⁸ Rubruk, Batu Han'ı Hıristiyan dinine geçmeye ikna etmek için Hıristiyanlığa inanmayanların öbür dünyada yanacağını anlatmıştır. Bu sözler üzerine Batu Han, Rubruk'a "Hemşire önce süt damlalarının çocuğun ağzına düşmesine izin vererek işe başlar, böylece güzel tat çocuğu emmeye teşvik edebilir; sonra meme başını çocuğa verir. Bizi basit ve makul bir şekilde ikna etmeliydiniz, çünkü bu öğreti bize tamamen yabancı görünüyor. Sen ise bizi, en başta sonsuz ceza ile tehdit ettin." demiştir.³⁰⁹ Moğollar hiçbir dini kendi kimliklerinin önünde görmemişlerdir. Onlar için öncelikli kriter Moğol milli kimliğine sahip olmaktır.³¹⁰

Tatarların keçeden ve çubuklardan yapılan çadırları bulunmaktadır. Bir kişinin sosyal durumu ve zenginliğine göre evinin büyüklüğü değişiklik göstermektedir. Evlerinden bazıları parçalara ayrılarak taşınabilir kimi de yük hayvanları sayesinde bozulmadan bulunduğu yerden başka yere taşınır.³¹¹

³⁰⁶ Carpini, s.40.

³⁰⁷ B.Y.Vladimirstov, **Moğolların İçtimai Teşkilatı**, Abdulkadir İnan (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 1987, s.89.

³⁰⁸ Ligetti, s.103

³⁰⁹ Peter Jakson, **The Mongol And The West 1221-1410**, New York: Routledge, 2014, s.276.

³¹⁰ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.139.

³¹¹ Carpini, s.41.

Tatarların yediklerine bakacak olursak her türlü hayvan etini yedikleri bilinmektedir. Kımız onların en çok sevdiği içecekleridir. Hayvanlarından ölen olursa etini ince dilimler halinde keserek, rüzgâr ve güneşte kurutup saklayıp daha sonra tüketirler. Yiyecekleri az olsa bile birbirleri ile paylaşmayı severler.³¹² Ayrıca avcılık Moğollar için önemlidir, bu sayede sağlıklı bir bedene sahip olup, kendilerini dinç tutmuşlardır.³¹³

Birbirlerine karşı saygılı davranırlar, hükümdarlarına bağlılıkları yüksek derecededir. Kendi aralarında kavga etmezler bu nedenle yaralama ve adam öldürme gibi olaylar olmaz. Baktıkları hayvanlar kaybolur ise hayvanı bulan kişi sahibine teslim ederdi. Hırsızlık olayı olmadığı için mallarını saklama ihtiyacı duymamışlardır. Zorlu iklim koşullarına dayanıklı, sağlam vücutları bulunmaktadır. Çok içki tüketmelerine rağmen taşkınlık yapmazlardı. Ülkelerine gelen yabancılara karşı kibirli davranmaktadırlar. Sarhoşluk onlar için övünülecek bir durumdur. Temizliğe dikkat etmezler, sarhoş olduklarında kusar ve bir şey olmamış gibi içmeye devam ederler. Yabancı birini öldürmekten çekinmez ve vicdan azabı duymazlar.³¹⁴

Tatarlar arasında büyüçülük ve fal bakma gibi durumlar oldukça fazla rağbet görmüştür. Aya karşı büyük bir saygıları bulunmaktadır. Güneşi, ayın annesi olarak görmüşlerdir. Ateşi bir arınma yöntemi olarak görmüşlerdir. Ülkelerine gelen kişilere hükümdarın karşısına çıkmadan önce iki ateş arasından geçme ritüelini mutlaka yapmışlardır. Batu Han'a gelen hediyeler bile ateş arasından geçirilerek arındırılmıştır.³¹⁵

Tatarların silahları rakiplerinininkinden her yönüyle üstündür. Peterhof Sarayı'ndaki muhteşem koleksiyonunda Moğolların vücutlarını korumada kullandığı, demirden yapılmış zırhları vardır. Bu zırhlar birbirleri üzerine örtünen demir pulla ile yapılmışlardır. Bu durum da onların demircilikteki hünelerini göstermesi açısından önemlidir. Herhangi bir çağdaşı ile kıyaslandığında işçilik harikası oldukları görülmektedir. Demir ya da deriden yapılmış başlıklar takmaktaydılar. Eğri biçimde kılıçları, oklarını taşımak için beylikleri ve yayları vardı. Genellikle oklarının başları dört parmak genişliğindeydi, batıda kullanılan oklardan daha uzundu. Demirden, kemikten ya da boynuzdan yapılmış bu okları batılılar kullanamıyordu. Atları küçük,

³¹² Ruysbroeckli, s.93.

³¹³ Habibe Temizsu, "Cengiz Yasalarının Moğol Devletindeki Uygulanışı, Etkileri ve Değişimleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, S.B.E., İstanbul, 2012), s.138.

³¹⁴ Carpini, s.57-58.

³¹⁵ Ligetti, s.104.

dayanıklı ve zorlu şartla uyum sağlayacak kapasitedeydi. Atlarını üzengisiz kullanırlardı.³¹⁶ Tatarlara göre şehri yapılan kaleler değil, şehirde bulunan halk koruyacaktır.³¹⁷

Kadınların araba sürmek, çadırları toplamak, derileri işlemek ve onları dikmek gibi birçok görevi vardı. Çamaşır yıkamazlar bunun Tanrı'yı kızdıracağını düşünürlerdi. Bulaşıklarını da yıkamazlar, kaplarını kaynayan et suyu ile çalkalarlar ve sonra bu suyu tencereye geri dökerlerdi. Ellerini veya saçlarını yıkamak istediklerinde ağızlarına su doldururlar ve damla damla ellerine akıtırlar. Develerin ve arabaların bakımları ile kadınlar ilgilenmektedir. Hayvanların sağılması işini duruma göre erkekler ya da kadınlar yaparlardı.³¹⁸

Tatarlarda erkeklerde genellikle sakal ve bıyık yok denilecek kadar azdı. Çekik ve küçük gözleri bulunmaktaydı. Burunları yok denilecek kadar küçüktü. Ses tonları ince ve keskindi. Saçlarını yuvarlak şekilde traş ederler kafalarının ortasında kalan saçları uzatırlardı.³¹⁹

Sonuç olarak, Batu Han komutasında Moğolların yaptıkları seferler sonucunda Deşt-i Kıpçak bölgesinin etnik yapısı farklılaşmıştır. Aşağı İdil Nehri havzası Altın Orda kültürünün oluşmasını sağlayan merkezdir. Bu kültür merkezinde, göçebe bozkır hayatı ile yerleşik yaşam tarzı geleneklerinin kaynaştığı görülmektedir. Bu kaynaşma sonucunda özgün ve eşsiz bir yapı ortaya çıkmıştır.³²⁰

6.3. Saray Batu

Batu Han II. Deşt-i Kıpçak seferi sonrasında 1241 yılında İdil Nehri'nin aşağı kısmına gelerek nehrin sol kısmında "orda" sının merkezi olarak planlamıştır. Bu bölge de kurulan yerleşim yeri daha sonra Saray adını almıştır. Kurulan bu şehir çok zaman geçmeden bölgede en mühim siyasi merkezlerden biri halini almıştır. Ticaret yolu üzerinde olması ve Türk-Moğol yaşam tarzına uygun bir coğrafyada kurulması

³¹⁶ Howorth,s.61.

³¹⁷ İklil Kurban, **Yaşlı Tarihin Yankısı (Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti)**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2014, s.79.

³¹⁸ Ruysbroeckli,s.104.

³¹⁹ Hasan Oktay, **Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar**, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2007, s.52.

³²⁰ Vasile'v, s.165.

neticesinde Saray şehri zaman içerisinde gelişerek büyümüştür.³²¹ Kurucusundan dolayı bazı kaynaklarda bu şehir Saray Batu olarak geçmektedir.³²² Batu Han tarafından inşa ettirilen Saray şehri günümüzdeki Selitrennoe Köyü civarındaki harabelerin bulunduğu yerdir.³²³ Rubruk, Batu Han'ın karargahını gördüğü zaman hayretler içerisinde kalmıştır. Batu'nun yaşadığı konutun çok büyük olduğundan söz etmekle beraber bu büyüklükten etkilendiğini belirtmektedir. İnsanların Batu'nun konutuna göre evlerini konumlandıklarını ifade etmiştir. Bu sebepten saray "orta" anlamına gelen orda kelimesi ile adlandırılmaktadır. Nitekim saray her zaman çevredeki evlerin ortasında konumlandırılmıştır. Saray kapısı güney yönünde açıldığı için onun tam önünde kimse yerleşim kuramaz, sağına ve soluna arazinin yapısına göre yerleşim sağlamışlardır.³²⁴

Carpini, Batu'nun muhteşem bir sarayı olduğunu kapısında oldukça fazla muhafızının bulunduğunu ve Kağan'ın olduğu gibi saray memurlarının bulunduğu bilgisini vermektedir. Yüksekte bulunan tahta kendisi ile beraber hatunlarından birinin onunla beraber oturduğunu belirtmiştir. Oğulları, kardeşleri ve diğer devlet görevlilerinin biraz daha alçak bir bölümde oturduğunu bildirmektedir. Batu'nun çadırının büyük ve çok güzel olduğunu bununla beraber daha önceden bu çadırın Macaristan kralına ait olduğunu belirtmiştir. Batu'nun izni yoksa kimsenin onun otağına yavaşamadığı bilinmektedir.³²⁵

6.4 Nüfus Sayımı

Moğollarda dönem dönem yapılan nüfus sayımı egemenliğin bir göstergesidir. Moğol Devleti'nde nüfus sayımı önemlidir, 1206 yılında Moğol Devleti'ni kuran Cengiz Kağan'ın hemen nüfus sayımı yapılması için emir vermesi bunun bir kanıtıdır. Nüfus sayımı, asker alımı ve vergi gelirlerinin bilinmesi açısından değerlidir.³²⁶

Rus topraklarında 1245 yılına kadar hiç nüfus sayımı yapılmamıştır. Sophia Kroniği, 1245 yılında Altın Orda Devleti'nin kurucusu Batu Han'ın Kiev, Pereyaslavl ve Çernigov gibi knezliklere elçiler gönderdiğini bildirmektedir. Batu Han gönderdiği

³²¹ Kurat, *IV ve XVIII. Yüzyıldaki Karadeniz...*, s.124.

³²² İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti" Osman Karatay, Serkan Acar (Ed.), **Doğu Avrupa Türk Tarihi**, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2013, s.620.

³²³ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Ders Notları*, s.149.

³²⁴ Ruysbroeckli, s.143.

³²⁵ Carpini, s.132.

³²⁶ Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, s.144.

elçiler vasıtasıyla dağınık ve saklanmakta olan halkın vergi vermesi için kayıt altına alınmasını istemiştir. Bu dönemde Güyük Kağan'ın emriyle diğer bölgelerde de nüfus sayımı yapılmıştır. 1245-1247 yılları arasında Moğol topraklarında seyahat eden rahip Carpini Rusya'da kaldığı süre boyunca bulunduğu konumu belirtmeden Tatar topraklarında yapılan nüfus sayımından bahsetmektedir. Rahip Carpini'ye göre, bu nüfus sayımı Müslüman biri tarafından asker alımı ve vergi toplamak amaçlı yapılıyordu. Fakat bu bilgi de kronolojik bir sorun bulunmaktadır. Carpini, iki kez Rus topraklarında bulunmuştur. Bunlardan ilki 1246 yılının ilk aylarında Moğol topraklarına ilk geldiğidir. Diğeri ise 1247 yılının ilkbaharının sonunda Karakurum'dan Avrupa'ya geri dönerkendir. Rahip nüfus sayımının kendisi Rusya'da iken yapıldığından bahsetmiştir, ancak hangi zamanda olduğunu belirtmemiştir. Neyse ki Carpini bu nüfus sayımının Güyük Kağan ve Batu Han tarafından yapıldığını belirterek sorunu çözmenin bir yolunu göstermiştir. Ögedey Kağan'ın en büyük oğlu Güyük, Moğol İmparatorluğu'nun başına 1246 yılının yazına kadar getirilmediğinden sayımın Carpini'nin dönüş yolunda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Güyük Kağan tahta geçmeden önce Batu Han'ın onun bu kadar önemli bir konuda yetkisini tanıması pek muhtemel değildir. O zaman iki farklı nüfus sayımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, 1245 nüfus sayımı büyük olasılıkla Batu Han tarafından kendi amaçları doğrultusunda, onun inisiyatifiyle başlatılmıştır. Diğeri taraftan 1247 nüfus sayımı İmparatorluğun diğer bölümlerinde Güyük Kağan'ın otoritesine bağlı yapılmıştır. Örneğin, 1247 yılının sonbaharında Çin'de nüfus sayımı yapılmış, 1248 yılında İran'da sayım yapılmıştır. Güyük Kağan'ın başa geçmesini istemeyen Batu Han yine de onun otoritesini kabul etmiştir. Carpini'nin belirttiği gibi Güyük'ün emriyle Rusya'da bir nüfus sayımı yapılmıştır. Nitekim, 1247 yılında Rusya'daki nüfus sayımı Güyük Kağan'ın kısa iktidarında sınırlı bir şekilde yapılmıştır. Batu Han egemenliğinde başka da bir nüfus sayımı yapılmamıştır.³²⁷

³²⁷ T.Allsen, "Mongol Census Taking in Rus',1245-1274", Havard Ukrainian Studies, V/I, Cambridge Massachusetts, 1981, s.37-38.

BÖLÜM VII: BATU HAN'IN ÖLÜMÜ VE KİŞİLİĞİ

7.1. Batu Han'ın Son Yılları ve Ölümü

Birçok kaynakta Moğol seferlerini anlatan bölümler bulunmaktadır. Batu Han ile ilgili Cuçi'nin varisi olduğu yüzeysel olarak ele alınır ve kaynaklar daha çok onu II. Deşt-i Kıpçak seferindeki liderliğini açık bir şekilde yazmaktadır. Batu Han'ın hayatı ile ilgili genel anlamda bir bütünlük içerisinde ele alan kaynak yoktur. Oysa Batu Han Moğol İmparatorluğu'nun en büyük figürlerinden birisidir. Cuçi ulusunun başında yaklaşık yirmi yıl birçok Asya ve Avrupa devletlerinin politikalarını etkilemiştir.³²⁸

Batu Han için büyük Moğol Devleti içerisinde gerçek bir devlet kurmuştu diyebiliriz. Mengü Kağan Papa IX. Louis'in elçisi olan Rubruk'a şu şekilde söylemiştir. "Nasıl ki güneş ışınlarını doğduğu zaman her yere yayar, benim ve Batu'nun egemenliği de aynı şekilde dünya üzerine yayılır". Mengü Kağan Batu'ya olan saygısını her yönden göstermiş ve kararlarını onunla istişareli bir şekilde vermiştir. Mengü Kağan kendisine ulaşan Ermeni kralı Hetum'a danışması için Batu Han'a yönlendirmiştir. Böylece Mengü Kağan batı kısmının Batu tarafından yönetildiğini o bölgelerin Cuçi mirasına ait olduğunu kabul etmiştir.³²⁹

Roux Moğol İmparatorluğu tarihi adlı eserinde, Batu yaşadığı dönemde Mengü Kağan ile ikili yönetim uyguladığı yönündeki fikre karşı çıkmaktadır. Mengü'nün Batu'ya karşı iyilik sever olarak yaklaştığını ama Mengü'nün Kağan olarak bir adım önde bulunduğunu vurgulamaktadır.³³⁰ Batu Han 1253 yılında, Mengü tarafından toplanan kurultaya oğlu Sartak'ı yollamıştır. Batu'nun hayatının son zamanlarında oğlu Sartak nüfuz sahibi olmuştu. Rus knezleri onun yanına gelerek emirleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.³³¹ Batu Han'ın oğlu Sartak Hıristiyan olmuştu, hatta Bar Hebraeus'a göre rahiplik görevine kadar yükselmişti. Hıristiyanlık dini onun iyi bir Moğol olmasının önüne geçmemiştir.³³² Rubruk, Sartak ile görüşmesinden sonra Moğolların dine bakış şekillerinin başka bir millete geçmek gibi algılandığına değinmiştir. Hiçbir şekilde

³²⁸ Poçekaev, s.279.

³²⁹ Poçekaev, s.259.

³³⁰ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.318.

³³¹ Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Hakkı Dursun Yıldız (çev.) Ankara: TTK Basımevi, 1990, s.526-527.

³³² Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.318.

Moğol olma aidiyet duygusunun önüne bir anlam yüklenmesine müsaade etmediklerini belirtmektedir.³³³

Batu Han'ın gerçek ölüm nedeni bir tür romatizma hastalığıdır. Bu hastalığı onu yaşaması süresince rahatsız etmiştir. Vücudundaki eklem ağrısı ve uyuşukluk nedeniyle sürekli acı çekmiştir. Bacaklarında oluşan ağrılar nedeniyle kurultaylara katılmayı reddetmiştir. Bazen de bu hastalığını bahane ederek kurultaylara katılım sağlamamıştır. Batu Han'ı hayatının son yıllarında gören Rubruk, onun yüzünün sonralardan kırmızımsı lekeler ile kaplı olduğunu belirtmiştir. Bu durumda romatizma hastalığının belirtilerinden biridir.³³⁴

1255 yılında Batu Han ölmüştür, bazı tarihçilere göre bu tarih daha sonraları 1256-1257 yılları olarak gösterilmektedir.³³⁵ Moğol geleneklerine uygun bir şekilde cenazesi gömülmüştür. Mezarına, silahları, sevdiği eşyaları, kadınları ve inançlarına göre öteki alemde ihtiyaç duyacağı her şey konulmuştur.³³⁶ Gömüldüğü yer bulunmasın diye saatlerce at koşturulmuş mezarın yok olması sağlanmıştır.³³⁷

7.2. Batu Han'ın Kimliği ve Kişiliği

Batu Han Cuçi'nin Kongrat kabilesinden elçi Noyan'ın kızı olan Oku Fujin Hatun'dan olma oğludur.³³⁸ Batu'nun yaşam tarihlerine ilişkin olarak, aynı zamanda tekdüzelik yoktur. Bu, tarihçilerin doğum ve ölüm tarihlerini belirlemeye çalışmasında büyük zorluklar yaratmaktadır.³³⁹ Kaynaklarda Batu'nun yaşam süresi ile ilgili farklılıklar bulunmaktadır. Roman Poçekaev "Han Olmayan Han Batuhan" isimli eserinde doğum tarihi olarak 1209 yılını ölüm tarihi olarak ise 1256 yılını daha güvenilir tarihler olarak göstermektedir.³⁴⁰

Batu Han'ın Sayın diye "Saygılı" manasına gelen bir lakabı vardı.³⁴¹ Batu Han güçlü kuvvetli anlamına gelmektedir. Moğol kökenli bir isim olan Batu önemli Moğol kahramanları tarafından da kullanılmıştır. Günümüzde "Bath" şeklinde Moğolistan da

³³³ Ruysbroeckli, s.41.

³³⁴ Poçekaev, s.275.

³³⁵ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.319.

³³⁶ Cüzcani, s.137.

³³⁷ Mustafa Kafalı, "Batu Han", *DİA*, C.V, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s.208-210.

³³⁸ Reşidüddin, s.351.

³³⁹ Poçakaev, s.28.

³⁴⁰ Poçakaev s.31.

³⁴¹ Rizaeddin, s.35.

Batu ismi hala popüler bir isim olarak görülmektedir. Batu Han geleneksel bir isim ile güçlü bir karakter ve sağlıklı bir beden yapısı ile büyümüştür.³⁴² Cuçi ulusunu ve ordusunu yönetmiştir. Cengiz Kağanın dört oğlu öldüğünde torunlarının en yaşlı olanı ve saygı gören kişiydi. Kurultaylarda hiçbir prens onun sözüne karşı gelemezdi ve onun sözünü dinlerlerdi. Cengiz Kağan Cuçi'ye kuzeyde Sibir, Kıpçak Bozkırları, Başkırt, Rus ve Çerkesya'dan Karadeniz'in kuzeyine kadar olan bölgeleri almasını emretmişti. Fakat Cuçi Cengiz Kağan'dan önce ölmüştür.³⁴³ Cengiz Kağan Batu'yu han tahtına çıkaracak olan Ut Çekin adlı elçisini Deşti Kıpçak'a gönderdi. Deşti Kıpçak'da hoş karşılanan Ut Çekin Cengiz Kağan'ın adıyla Batu'yu han olarak ilan etti. Cengiz Kağan'dan aldığı emirleri ve iyi dileklerini Batu'ya iletmiştir.³⁴⁴ Batu Han'ın tahta çıkması Moğol geleneklerince büyük bir sevinçle hediyeler dağıtılarak kutlanırken Cengiz Kağan'ın başkent Karakurum'dan ölüm haberi gelmiştir. Bu haberden sonra kutlamalar durdurulmuş. Batu Han ve emrindekiler yasa boğulmuştur.³⁴⁵

Batu Han emirlerine karşı gelinmesinden hoşlanmaz ve itaatsizlik karşısında bağışlayıcı değildir. Bu duruma örnek verecek olursak, Rusların büyük prenslerinden biri olan Michael, Batu Han'ın buyruğu altına girmeye geldiği zaman onu iki tarafta yanan ateşin arasından yürüterek geçirmişlerdir. Cengiz Kağan'ı temsil ettiğine inanılan putun önünde eğilmesi istenmiştir. Michael Hıristiyanlık gereği ölmüş birisinin suretinin önünde değil de Batu Han'ın huzurunda eğilmeyi istemiştir. Sıklıkla kendisine tekrar edilen emirlere rağmen istenileni yapmamıştır. Batu Han kendisine haber yollayarak belirttiği takdirde öldürüleceğini söyletmiştir. Michael dininin yasakladığı şeyi yapmaktansa ölmeyi istediğini bildirmiştir. Bu durum üzerine Batu Han askerlerinden birini yollayarak Michael'i kendisinden geçinceye kadar dövdürmüş ve sonra da küçük bir kılıçla kafasını kestirmiştir.³⁴⁶ Moğolların kökleşmiş dini ayinleri veya mezheplerinin belirli bir sınırı yoktur. Bu olayda dine karşı yapılmış bir hoşgörüsüzlük değildir. Burada Batu Han'ın emrine inatla karşı gelmenin sonucunda ölüm cezası verilmiştir.³⁴⁷

³⁴² Poçakaev s.17.

³⁴³ Reşidüddin, s.352.

³⁴⁴ Rizaeddin, s.35.

³⁴⁵ Howorth, s.36.

³⁴⁶ Carpini, s.46.

³⁴⁷ Ligeti, s.103.

Batu Han Cengiz yasasına çok sıkı bir şekilde bağlı gözü pek bir kumandandır. Siyasi bakımdan yetenekli zeki ve cömert bir devlet adamıdır. Batu Han kendisine gelen hediyeleri devlet hazinesine koymaz din ayrımı yapmadan orada bulunan herkese dağıtırdı. Ülkesine gelen tüccarların bütün mallarını satın alır ve değerinden fazla ödeme yapardı.³⁴⁸ Batu Han emrindekilere karşı çok şefkatli, emrindekilerde ona karşı oldukça saygılıdır. Savaşlarda ise oldukça acımasız ve gaddardır. Güçlü bir hafızaya sahip olmakla beraber savaş taktiklerini de iyi bilirdi.³⁴⁹

Batu'nun savaş sırasındaki idaresi ile savaş sonrasındaki idaresi farklılık göstermiştir. Savaş sırasında, Batu yıkım ruhunu taşımaktaydı. Savaş sonrasında ise bu tutum sona ermekteydi.³⁵⁰

Cüzcani onun gizliden Müslüman olduğuna dair bilgiler vermektedir. Müslüman olduğu ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte Batu Han döneminde Müslümanlar rahat etmiştir.³⁵¹ Batu Han'dan sonra İslam ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler neticesinde Müslümanlık resmi din olarak kabul edilecektir.³⁵² Batu Han'ın yirmi altı karısı, hepsinin de büyük konutları bulunuyordu.³⁵³ Sartak, Togogan, Abügan ve Singgum isminde dört oğlu olmuştur.³⁵⁴

7.3. Rusların Gözüyle Batu Han

Ruslar, Batu önderliğindeki Moğol seferlerini kıyametin bir belirtisi olarak görmüşlerdir.³⁵⁵ Bu seferleri, Tanrı'nın işledikleri günahlar için onları cezalandırma yöntemi olarak düşünmüşlerdir. Rusların inancı olan Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine göre Tanrı insanları kötülüklerden arındırmak için korku ve ceza yöntemine başvuruyordu. Bu amaçla bu tür korkular dine daha fazla önem verilmesine yol açmaktaydı. XIII. yüzyılın başlarında yazılmış olan *Slovo o Pogibeli Russkoy Zemli* (Rus Topraklarının Tahribatı Hakkında Hikaye) isimli eser Batu Han'ın bölgeye gelmeden önce Rusların büyük topraklara sahip olduğunu ve kazanılan askeri

³⁴⁸ Mustafa Kafalı, "Batu Han", **Makaleler**, E.Semih Yalçın, Süleyman Özbek (Ed.), C.I, Ankara: Berikan Yayın Evi, 2005, s.322.

³⁴⁹ Carpini, s.133.

³⁵⁰ Howorth, s.63.

³⁵¹ Cüzcani, s.137.

³⁵² Kafalı, "Batu Han", s.322.

³⁵³ Ruysbroeckli, s.89.

³⁵⁴ Reşidüddin, s.352.

³⁵⁵ A.G. Galstyan, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, İlyas Kamalov (çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s.85.

başarıların Tanrı'nın yardımı ile gerçekleştiğini belirtilmektedir. Rus knezleri yaptıkları seferler ile sadece askeri başarılar değil aynı zamanda Hıristiyanlık dinini de yayılmasını sağlamışlardır. Daha sonra ki süreçte Rus knezleri bu yoldan vazgeçtiği için Tanrı'nın onları cezalandırmak adına topraklarına düşman yolladığı fikrini benimsemişlerdir.³⁵⁶

Batu Han figürü, Orta Çağ Rus tarihi ve Eski Rus edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Cengiz Kağan, Moğollar Rusya'yı istila etmeden önce öldüğü için, Rusların gözünde Tanrı'nın belası rolünü üstlenen torunu Batu Han'dır. Batu Han, Eski Rus edebiyatında, Ortodoks Hıristiyanları'nın en kötü düşmanının nasıl davrandığına dair bir model olarak hizmet etmiştir. Rus düşüncesinde, başlarına gelen kötülükleri yargılamak için Batu Han'ın yaptıkları bir karşılaştırma ölçütü haline gelmiştir. Dolayısıyla Rusların Tatarlara karşı davranışlarının ölçütünü Batu Han imajı oluşturmuştur.³⁵⁷

II. Deşt-i Kıpçak seferinden sonra Ruslar ile Moğol münasebetleri edebiyat eserlerinde asıl konuyu teşkil etmektedir. Bu eserlerden biri de Batu Han'ın Ryazan'a gerçekleştirdiği seferi konu eden *Povesty o Razorenii Ryazani Batiem* (Ryazan'ın Batu Han Tarafından Yakılıp Yıkılması Hikayesi) adlı eserdir. Bu eser tam olarak gerçek olanları anlatmadığı gibi eserdeki bazı kişiler de o dönemde yaşamış kişiler değildir. Büyük olasılıkla hikaye ağızdan ağza dolaşarak değişiklikler göstermiş, XIV. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Bu hikaye bize Rusların gözünden Batu Han'ı algılamamıza yardımcı olur.³⁵⁸ Bu hikâyenin özeti şu şekildedir: “1237 yılında Batu Han beraberinde kalabalık bir Moğol ordusu ile topraklarımıza geldi. Ryazan yakınlarında bulunan Voronej Nehri kıyısında ordusu ile konaklamaya başladı. Elçilerini, Ryazan'ın Knezi Yuri İngvareviç'e hakimiyetini tanıması ve vergi vermesi için yolladı. Knez Yuri İngvareviç oğlu Fedor'a hediyeler vererek Ryazan'a sefer yapmaması için Batu Han'ın yanına yolladı. Tanrı'ya inanmayan zalim ve yalancı olan Batu Han Ryazan'a sefer yapmayacağına dair söz verdi. Fakat bütün Rus topraklarını alacağı yönünde tehdit edici cümleler kurdu. Ryazan'da bulunan devlet görevlilerinden biri kıskançlık içerisinde Batu Han'a giderek Fedor'un çok güzel bir eşi olduğu yönünde bilgiler verdi. Batu knezden oğlu Fedor'un eşini onu eğlendirmesi için ister. Fedor, Hıristiyanlıkta

³⁵⁶ İlyas Kemalolu, **Rusların Gözüyle Türkler**, İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2015, s.34.

³⁵⁷ Charles Halperin, **The Defeat and Death of Batu, Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Bükreş, 2007, s.105.

³⁵⁸ Kemalolu, *Rusların Gözüyle Türkler*, s.35.

eşlerin Tanrı'dan korkmaz kişiler ile eğlenmesine müsaade etmenin günah olduğunu, ancak hepsinin öldüğü takdirde eşlerine sahip olabileceğini belirterek olumsuz cevap verir. Bu cevaba sinirlenen Batu Han Fedor'un öldürülüp cesedinin parçalanarak yırtıcı hayvanlara atılması emrini verir. Bu haberi alan Fedor'un eşi sadık prenses Evpraksiya oğlu İvan Fedoroviç ile birlikte yüksek bir kaleye çıkarak intihar ederler. Bunun neticesine knez Yuri, Batu Han ile savaşır ve yenilir...". Batu bu hikayede acımasız, zalim ve yenilmez biri olarak tasvir edilmiştir. Eserde Ruslar başlarına gelen bu felaketin günahlarından dolayı olduğunu düşünmektedir.³⁵⁹

Batu imajı Eski Rus edebiyatında XV. yüzyıl boyunca göreceli olarak istikrarlıydı. Tatar boyunduruğundan kurtuluş döneminde ki iki metinde Batu imajı daha da kötü bir hal almıştır. Bunlardan biri Piskopos Vassian'ın Ugra Nehri Vitası ve diğeri on altıncı yüzyılın ortasından itibaren "Kazanskaia istoriia" (Kazan'ın Tarihçesi), ile ilgili yazılmış bir yazıdır. Bu iki eserin bölümlerinde, Batu'nun yaptığı haksızlıklar ve vahşet daha da abartılı bir şekilde öne çıkartılmıştır. Ancak, Batu'nun Eski Rus edebiyatının diğeri iki metninde anlatımı belirgin bir şekilde birbirinden ayrıdır. Batu'nun Smolensk Mercurius'un Vitasında ve "Batu'nun Ölüm Hikayesi" nde tasviri, sadece tarihsel olarak yanlış olmakla kalmayıp, entelektüel olarak Batu'ya karşı tutumunda da benzersizdir. Metinlerin tarihi önemi, güvenilir tarih bilgisine sahip olmalarının yanı sıra, yazarların zihniyeti, tutumları ve muhtemelen onların yazıldığı hedef kitle hakkında oluşturduğu fikirlerde yatmaktadır. Rusların Tatarlara yönelik tutumlarını anlamak için Rus-Tatar ilişkilerinde yaşanan değişimleri takip etmek gerekmektedir. Ne yazık ki, Ortaçağ Rus el yazmalarının tarihlerini belirlemede yaşanan zorluklar Ortaçağ Rus entelektüel tarihi hakkındaki kanıtları sorunlu hale getirmektedir. Batu'nun baskın bir görüntüsü de XIII. yüzyılda 1237-1240 yılında güney ve Kiev fetihlerinde ortaya çıkmıştır. Bu anlatımlar içinde Batu Han güç ve acımasızlığı temsil etmiştir. Diğer XIII. yüzyıl edebi anıtları da Batu'ya karşı bu tutumu ifade etmiştir. 1280'lerden itibaren Aleksandr Nevskii'nin Vitası'nın yeniden düzenlemelerinde Batu Han "Tanrı'nın doğudan batıya birçok halkı yönetmesini bahsettiği, doğu ülkesinden güçlü bir çar" olarak tanımlanıyor. Nevskii'ye, Batu Han'a itaat etme ya da toprağının yıkımı ile karşı karşıya kalma seçeneği sunuluyor; o itaat etmeyi tercih etmiştir. Nevskii'nin Batu'dan aldığı "şeref", Nevski'nin övgüye değer bir ünü olduğu kadar Batu Han'ın ihtişamının da bir işlevidir. Her ne kadar Batu Han, Galiçya-Volhynian kroniğinde övülme de,

³⁵⁹Altan Aykut, *Batu Han'ın Rusya Seferi...*, s.2018.

Galiçya-Volhynia'dan Daniil, Batu Han'ın önünde eğilir, dizlerinin üzerine çökerek, kendisini hanın "kölesi" olarak adlandırır, haraç ödemeye ve kırmızı içmeye söz verir. Bu yıllıkta Batu'nun gücüyle ilgili bir sorun yoktur, kronikler de hatta Daniil, kafire yani Batu Han'a boyun eğdiği için eleştirilir. Bu nedenle, on üçüncü yüzyıl Rus kaynakları, Rus meseleleri üzerindeki gücünü ve etkisini tam olarak yansıtan ve o zamanlar Rusya'daki Moğol üstünlüğünün gerçeğiyle uyumlu bir Batu Han görüntüsü aktarmaktadır.³⁶⁰

Kiev döneminde olduğu gibi Moğol döneminde de vakayinamelerin derlenmesinde din adamlarının rolü önemlidir. 1240-1260 yılları arasında yazılan ve kısmen bulunabilen Rostov vakayinamesinin yazanı o şehrin piskoposu Cyril'dir. Bu vakayinamede kocası ve babası Moğollar tarafından öldürülen Maria isminde bir prensesin kendisini hayır işlerine vermesi anlatılmaktadır.³⁶¹

1380'de Kulikovo Meydan savaşı hakkında yapılan edebi eserlerde Batu Han, Tatar liderlerinin karşılaştırılacağı bir standart olarak ortaya çıkmıştır. Bu liderlerin çoğunun Batu Han'ı taklit ettiğini ve ona eşit olamayacaklarını belirtmişlerdir. Kronik hikayelerinde Kulikova Savaşındaki Mamai, Rus kanı dökmesi, kiliseleri yağmalaması ve Rus topraklarını tahrip etmesi Batu Han ile kıyaslanmasına yol açmıştır. Bu kıyaslama sonucunda onun Batu Han'ın eşiti olamayacağı belirtilmiştir. Rusların başına gelen her saldırı da Batu Han'ı hatırlaması bir klasik haline gelmiştir. Onun başarısı o dönem için eşiti olmayan bir başarı öyküsü olarak görülmüştür.³⁶²

1480 yılında Ugra Nehri üzerindeki savaşın temel anlatılarında Ahmet Han'ın Batu Han gibi davranmak yani Rusya'yı yağmalamak istediği kaydedilmiştir. Mamai gibi Ahmet Han'ın da Batu Han'ın göstermiş olduğu performansı gösteremediği belirtilmiştir. Taklitçilerinin yeni zaferler kazanamaması Batu Han'ın ortaçağ Rusya'sındaki itibarını arttırmıştır. 1480'in önemli olaylarıyla ilgili yazılan iki metin Batu'nun imajını daha da ileriye taşıyor. Ugra Nehri'nde yapılan savaşla ilgili Piskopos Vassian, Batu'nun Rus topraklarını yağmaladığını ve köleleştirdiğini yazmıştır. Daha sonra, kafir olduğu için en üst rütbeye hak kazanmamasına rağmen, çar unvanını aldığını belirtmektedir. Dahası, Batu Han'ın doğuştan bile soylu bir aileye mensup olmadığını yazmıştır. Ortaçağ Rus

³⁶⁰ Halperin, *The Defeat and Death of Batu*, s.105-106.

³⁶¹ Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*,s.451.

³⁶² Kemaloğlu, *Rusların Gözüyle Türkler*, s.37.

tarihçileri on üçüncü ila on beşinci yüzyıl boyunca, Cengiz soyunun meşruiyetini kabul etmişlerdir, hatta Kağan ile Ortodoks Hristiyan Bizans İmparatoru imajını birleştirmişlerdir. Buna karşılık Vassian Batu’yu ve soyundan gelen herkesi Cengiz soyu haricinde tutarak ayrı bir Altın Orda hakimiyeti olarak görmüştür. Tatar yönetiminin meşruiyetine yapılan bu cesur ve olağanüstü saldırı, Moskova’daki Tatar yönetiminin imajını, yeni Ortodoks çarlığını kafirden kurtarmak için atılan bir ideolojik bir adımdır. Böylece Tatar hâkimiyetinin meşruluğu imha edilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen, Vassian’ın Batu’yu inkâr etmesi onun Ruslar gözündeki geleneksel imajını bozmadı. Aksine daha da imajı geliştirmiştir.³⁶³ Batu’nun Rus topraklarında yaptığı tahribat her dönem destan ve efsanelere konu olmuştur.³⁶⁴

“Kazanskaya İstoriya” metninin yazarı, Batu’nun kariyerini betimlemek için Vassian’ın dilini slavca taklit etmemiştir. “Kazanskaya İstoriya”sına göre Batu, Vassian Dönemi’nde olduğu gibi Rus topraklarını yağmalayıp ve köleleştirmiştir. Ancak hanedanlıkta meşruiyetsizlik suçlamasını tekrarlamıyor, bunun yerine Batu’nun Rusların atama ilkelerini ihlal ederek kendi seçtiği kişilere yetki vermesi nedeniyle bir suçlama yapılmıştır. Bu suçlama aslında yanlıştır, Batu on üçüncü yüzyılda Vladimir’in büyük prens tahtına vermekte olan şecere kademine saygı duyuyordu. “Kazanskaya İstoriya” yazarının zayıf tarihi bilgisi, Batu’nun politik davranışlarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Bunun nedeni Moskova’da Altın Orda hanedanlığına olan ilginin artmış olması endişesini yansıtıyor olabilir. “Kazanskaya İstoriya”nın yazarı tarafından Vassian’ın Cengiz soyuna karşı olma ideolojisi on altıncı yüzyıl politik Moskova düşüncesinin bir karakteristiğidir. Altın Orda devleti yıkıldıktan sonra, Moskova hala güvenlik açısından ciddi bir Tatar tehditleri ile karşı karşıya kalmıştır. Moskova, on altıncı yüzyılda ve sonrasında çeşitli hanlıklardaki Cengiz ailesi ile uğraşmaya zorlandı ve onun siyasi kuruluşu, Vassian’ın Cengiz’in soyundan gelenlerin sömürgeci statüsünü reddetme veya torunu Batu’yu görmezden gelme lüksünü göze alamamıştır. Vassian’ın Cengiz Kağan’ın meşruiyetine yönelik azami saldırısı başlamadan son bulmuştur. Ancak meşru ya da değil, Batu Han Eski Rus kaynaklarında güç ve tehlike sahibi bir kişi olarak kalmıştır. Üç yüzyıl boyunca, Batu Han Ruslara karşı başarılı Tatar savaşının göstergesi olarak kalmıştır. Tatar’lardan gelen sürekli tehlike, tarihteki rolüne ilişkin bu algıyı doğruladı. Tarihsel olarak imajı en azından on altıncı yüzyılın ikinci yarısına ve

³⁶³ Halperin, *The Defeat and Death of Batu*, s.107.

³⁶⁴ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s.114.

“Kazanskaya İstoriya”sına kadar doğrudu. Ne de olsa Batu tüm Rus prensliklerini yendi. Çarlık unvanını almadı çünkü hala dünya Moğol İmparatorluğu’nun Büyük Kağan’ı tarafından yönetilmekteydi. Her halükarda Batu, Moğol İmparatorluğu’ndan gerçekten bağımsızdı. Rusların algısına göre Batu’nun imajı ciddi bir kişi olarak tanımlanabilir. Çok güçlü, tehlikeli ve hafife alınmaz bir Tatar Han’ı olarak görülmektedir. Batu Han mutlaka saygı ile muamele edilmesi gereken biri olarak algılanmıştır. Batu Han, önemsiz ve de anlamsız bir şekilde tasvir edilemezdi. En önemlisi, Batu’nun Doğu Slavlarla olan ilişkisinin temel gerçeği hiçbir zaman çarpıtılmamıştır. Batu, eski Rus kaynaklarında Ruslar’ın tarafından yenilmezliğini sürdürmüştür. Kariyerinin göze çarpan bu unsuru asla yanlış ifade edilmemiştir.³⁶⁵

Sonuç olarak, Batu Han liderliğinde kurulan Altın Ordu Devleti’ni barbar ve saldırgan olarak göstermek, Rus Moğol ilişkilerini yanlış öğrenmemize yol açar. Rus kaynaklarını incelemeden de Altın Orda ile ilgili objektif bir çalışma yapılamaz.³⁶⁶

7.4. Batu Han ile İlgili Efsaneler

Böylesine güçlü bir hükümdarın ölümü tabii ki ardından efsaneler doğmasına yol açacaktı. Bu efsaneler Cuçi’nin varisini yücelten doğu kaynaklarından ortaya çıkmamıştır. Bu efsaneler daha çok kötü niyetli Rus kronikleri yazarlarından meydana gelmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanı “ Batu Cinayetinin Masalı”dır. Bu efsaneye göre, Batu Han büyük Varadin şehrinde ortaya çıkmıştı. O dönemde Macaristan’ı yöneten Kral Vladislav idi. Batu birçok şehri tahrip etti, halkımızı katletti. Kral Vladislav bu durumu görünce, hıçkırıklarla ağlayarak ağızına bir kutsal ekmek koyup Tanrı’ya dua etmeye başlamıştır. Dindar kral ilahi bir destek almayı başarır, harika bir at ve balta kendisine gönderilmiştir. Bu kutsal ata binerek Batu’nun yanına gider ve kutsal balta ile Batu’yu öldürür.³⁶⁷

Batu Han’ın Rusya’da sefer düzenlemediği şehirlerde adına efsaneler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin böyle bir efsanesi de Smolensk Mercurius Masalı’nda görülmektedir. Bu efsanenin iki farklı anlatımı bulunmaktadır. Smolensk Mercurius Vitası’nda Batu Han yenilmez değildir. Smolensklü Mercurius, şehrini ele geçirmek isteyen Batu

³⁶⁵ Halperin, *The Defeat and Death of Batu*, s.107-108.

³⁶⁶ Charles Halperin, “The Place of Rus’ In The Golden Horde” , **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Bükreş, 2007, s.344.

³⁶⁷ Poçakaev, s.270.

liderliğindeki Tatar girişiminde şehit oldu. En azından Vita'sında böyle yazıyordu. Metnin kaynağı ve değerlendirmesi hakkında değişik görüşler vardır. Bazı tarihçiler, bu Vita'yı sadece kişisel isimleri ve yerel adları değiştiren, Caesarea Mercurius of Bizans Vita'sının sadece bir çevirisi olduğunu düşünürler. Diğer tarihçiler ise sözlü, folklorik ve popüler motiflerin olduğu bu Vita'nın yaratıcılığın bir ifadesi olduğunu düşünürler. Bununla birlikte, ikinci düşüncenin taraftarları, Vita'nın mevcut versiyonlarının kitabi ve edebi unsurlar içerdiğini kabul ederler. Kökeni ne olursa olsun, bazı iddialar inkar edilemez görünmektedir. Smolensk Mercurius'un var olduğu son derece şüphelidir. Bununla birlikte onunla ilgili hikayeler Smolensk bölgesinde dolaştı ve o Smolensk'teki yerel bir tarikatın ikonuydu. Vita yaklaşık XVI. yüzyılın başlarına doğru Eski Rus edebiyatına girmiştir. Batu'nun askeri cesaretinin kaydını değiştirmeye elverişli olabilecek tarihsel şartlar o dönemde bulunmuştur. Hikayenin özü şu şekilde anlatılmaktadır. Batu Smolensk'i kuşattığında, bir bakire, Crypt manastır kilisesinin papazının rüyasında görünür ya da bir melek ile konuşulur. Papaz, dindar Mercurius'u çağırarak, onu sihirli bir kılıçla silahlandırmakta ve bazen sihirli bir ata oturtmakta ardından savaşa göndermektedir. Mercurius, Tatar alaylarını parçalara bölerek Batu'yu korkutur. Kişisel mücadelede Mercurius, Tatar komutanı Batu'yu yener. Ardından Tatar'ın oğlu ya da bir melek belirir, Mercurius'un daha önce söz verdiği gibi kılıcını verir. Mercurius'un başı bu kılıçla kesilir, başını yerden kaldırıp şehre geri döner, su taşıyan bir kadın tarafından şiddetle taciz edilir. Şehrin kapısında yatar, ama bedeni ilk önceleri hareket ettirilememiştir. Bakire üç gün sonra, baş meleklerin yardımıyla onu katedrale kaldırır. Mercurius'un bindiği sihirli at kaybolur. Başını omzunun altına sokmuş olarak Mercurius'un bazen de kılıcının "günümüzde de" görünür olduğu söyleniyordur. Vita'nın doğrudan öykü çizgisi açıkça folklorik ya da edebi kökenli olarak değerlendirilemez. Fantastik unsurlar folklorik türev olabilir, ancak neredeyse hepsi Caesarea Mercurius Vita'sına kadar izlenebilir. İki Mesih benzeri benzetme vardır, Mercurius'a hakaret eden su taşıyan bakire ve bedeni gömülmeden geçen üç gün vardır; Bu motiflerin folklorik kanıtlara sahip olma olasılığı düşüktür. On yedinci yüzyıl yazılarında yer alan ek detaylar metnin kaynağının sorusuyla ilgilenmez ve öneminin değerlendirilmesine katkıda bulunmaz. Smolensk Mercurius'un vita'sı, Smolensk-Tatar ilişkilerinin hiçbir olayıyla ilişkilendirilemez. Batu'nun komutasında şehrin kuşatılması için düzenlenmiş bir sefer yoktur.³⁶⁸

³⁶⁸ Charles Halperin, *The Defeat and Death of Batu*, s.116.

Efsanenin ikincisi, Smolensk Mercurius'un Vita'sının genişlemiş halidir. Novgorod Büyük kroniğinde bulunur. XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde, yeniden derlenmiş olabilir. İlk metinde olduğu gibi, seferde kötü çar Batu, kutsal Kiev kentinin Hıristiyan sınırlarına gelmiştir. Kiliseleri yağmalayarak, Ortodoks Hıristiyan Rus Ülkesinin tüm topraklarına acı yaşattı ve din adamlarını öldürdü. Devamında metin Tatarlar hakkında yeni XVI. yüzyıldaki Moskova eserlerinin yansımasıymış gibi devam etmişti, Batu Hıristiyanlar Rusları boyunduruğuna alıyor ve “ kölelik dönemine” girilmiştir. Smolensk Mercurius'un Vita'sının ikinci uyarlanışında genel özelliklerini değiştirmeden muhafaza edilmiştir. Birincisi, Smolensk'teki Tatar ordusu yenilmiştir. Mercurius, Batu'nun ordularını yenmesini sağlayan doğaüstü yardım için hayatını kaybetmiştir. Fakat burada Batu korkmuş ve mağlup olup, Smolensk'ten kaçmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle yeniden uyarlanmış olan Mercurius'un Vitası, Batu'ya onursuz bir duyguyu, yani korkuyu, atfettiği gibi aynı zamanda tarihi doğruluğu da ihlal etmiştir. Eski Rus edebiyatının tüm eserleri gibi, Smolensk Mercurius'un Vita'sı da tam anlamıyla okumaya değerdir, ama Batu'ya karşı olan tutum kurgu olarak değerlendirilmelidir. Bununla, metnin yazarının edebiyat eserini anlatı materyalini sanatsal bir varlık olarak biçimlendirmek için kullandığı bilinmelidir. Sadece yazarın, ortaçağ Rus kaynaklarında nadir görülen bir olayı farklı şekilde anlatması burada önemli değildir. Aynı zamanda Vita'nın hikayesinin dayandığı bölümün Batu'yu bir karakter olarak betimlemesi, Batu'ya olan tavrı, farkedilir bir şekilde ortaya koymaktadır. Yenilmiş ordusundan bir avuç adamla kaçan korkmuş ve mağlup bir Batu, tarihsel güvenilirliği tamamen olmayan çarpıcı bir senaryonun ürünüdür. Yine de inanılması amaçlandı ve modern anlamda vita, tarihi kurgu, şiirsel bir anlatımla hayal gücüne uyacak şekilde uyarlanmıştır. Böyle bir edebi yaratıcılığı Batu'ya uygulamak, metnin bir Bizans Vita'sının bir uyarlaması olsa bile, gerçek tarihe göre aşikâr bir serbestlik derecesi gerektirir. Batu'yu, doğru tarihsel anlatı kaynaklarından uzaklaştırılmış bir şekilde betimlemek için, XIII. yüzyıl Rus tarihinin gerçeklerinden önemli derecede zihinsel, entelektüel ve kültürel olarak uzaklaşmış olmak gerekmektedir.³⁶⁹

³⁶⁹ Halperin, *The Defeat and Death of Batu*, s.118-119.

SONUÇ

Cuçi'nin ölümü neticesinde Cengiz Kağan Cuçi Ulusu'nun başına Batu Han'ı geçirmiştir. Birçok sefere katılan ve prensler ve noyanlar tarafından sevilen Batu Han kısa sürede babasından devraldığı mirası büyümüştür. Yaptığımız bu çalışma onun Altın Orda Devleti'nin kuruluşundan önce katıldığı seferleri ve devleti kurduktan sonra izlediği politikaları kapsamaktadır. Deşti Kıpçak bölgesinde büyük başarılar sağlayan Batu Han kurduğu yeni devlet ile dönemin önemli aktörlerindedir. Batu Han bir taraftan farklı milletler ile mücadele ederken diğer yandan Moğol dünyası ile de stratejik ilişkiler kurmuştur. Moğollar ile ilgili, Cuçi ulusuna ait sorunların babası Cuçi döneminden başlayıp onun döneminde de devam ettiği görülmüştür. Bu sorunlu ortamda olgun duruş sergileyen ve zamanı gelince önemli taktiksel hamleler yapan Batu Han dönemin güçlü figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. O, yeri geldiği zaman alttan almasını bilmiş, sabır göstererek fırsatı beklemiş güçlü bir yönetim kabiliyeti ortaya koymuştur.

II. Deşt-i Kıpçak Seferi'nden sonra kurduğu Saray şehri ile birlikte Devleti'nin temellerini atmıştır. Dönemin önemli siyasi, ekonomik ve kültür merkezi olan Deşt-i Kıpçak bölgesinde güçlü bir ulus inşa etmiştir. Çevre milletleri kendisine tabi kılan Batu Han hâkimiyetini tanımayanlara acımasızlığını göstermiştir. Bunun yanı sıra kendi ulusuna karşı hoşgörülü ve adil davranmıştır. Ticarete önem vermiş, savaşlar sonrası zarar gören şehirlerin toparlanması için mücadele vermiştir. Ülkenin ekonomisine önem vermiş, yurduna gelen tacirlerin mallarını değerinin kat kat üstünde satın almıştır. Rus knezlikleri Batu Han'ın liderliğinde gerçekleşen II. Deşt-i Kıpçak Seferi öncesinde ayrı müstakil bir yapım içerisindeydi. Bu knezlikler birbirleri ile mücadele içerisinde bulunuyordu. Merkezi bir siyasi yapı Rusya'da Batu Han öncesinde bulunmuyordu. Batu Han'ın kurduğu Altın Orda Devleti neticesinde Rusya bir siyasi bir bütünlük kazanmıştır. Moğollar Türk-Moğol kültürünün Rusya'ya taşınmasında önemli rol oynamışlardır. Hatta yapılan seferler ve kurulan ilişkiler neticesinde bu etkileşim Avrupa'nın içlerine kadar ulaşmıştır.

Batu Han kurduğu iletişim ve yürüttüğü siyaset sayesinde büyük Moğol Kağan'ını belirlemiştir. Yaptığı hamleler ile İmparatorluğun izleyeceği siyasete yön vermiştir. Altın Orda Devleti'nin dış politikası Anadolu, Kafkasya, İran gibi bölgelerin etkilenmesine de yol açmıştır. Moğolların batıdaki ilk hanı olması hasebiyle

imparatorluğun batı bölümü Batu Han'ın verdiği yarlıklar ile yönetilmiştir. Batu Han kurduğu Saray şehrini bölgenin merkezi haline getirmiştir. Anadolu'dan, Rusya'dan, Kafkasya'dan ve Avrupa'dan gelen önemli devlet adamları ona uğramadan geçmemişlerdir. Bölgenin mutlak otoritesinin Batu Han'da toplandığını görmekteyiz. Bu doğrultuda Batu Han çevre prenslerin gelip itaat bildirdiği bir kişidir.

Deşt-i Kıpçak toprakları Batu Han döneminde iktisadi olarak kısa sürede savaşların verdiği olumsuz koşullardan kurtulmuştur. Üretim sağlanmış çevre ülkeler ile ticari ilişkiler kurulmuştur. Rus topraklarında yaşayan halk kısa sürede uygulanan teşkilat çalışmaları ile devlete bağlanmıştır.

Rusya'nın bugünkü idari kurumlarının çoğunun temeli Batu Han tarafından başlatılan Moğol-Türk kültürünün bir unsurudur. Moğollar Deşt-i Kıpçak bölgesine sadece yağma yapmak üzere sefer düzenlememişler, bu toprakları kendilerine yurt edinmişlerdir. Moğol Seferleri bu bağlamda kötü bir durum gibi gözükürken aslında gelecekteki Rusya'nın şekillenmesinde olumlu bir durum olmuştur. Moğollar hâkimiyetlerini tanıyan şehirlere saldırmamışlardır. Moğolların yaptıkları seferleri, verdikleri tepkileri anlamamız için Cengiz Kağan'ın Yasa'sına hakim olmamız gerekmektedir. Moğollar hiçbir kimliği "Moğol" olmaktan üstün görmemişlerdir. Onlar için ilk öncelik Yasa'ya bağlı bir Moğol olmaktır. O dönemde bile bütün dinlerin rahat bir şekilde yaşanması için ortam sağlanmıştır. Altın Orda medeniyeti incelendiğinde kendine hayran bırakan bir kültür mirasımız olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKSARAYI, Kerimuddin Mahmud-i, **Müsameretü'l-Ahbar**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 2000.

ALLSEN, T., “**Mongol Census Taking in Rus’,1245-1274**”, Havard Ukrainian Studies, V/I, Cambridge Massachusetts, 1981.

ANONİM, Mehmet Levent, **Moğolların Gizli Tarihçesi (Moğolların Kırmızı Kitabı)**, Mehmet Levent Kaya (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.

ANONİM, **Moğolların Gizli Tarihçesi**, Mehmet Levent Kaya (çev.), İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.

ANONİM, **Moğolların Gizli Tarihi**, Ahmet Temir (çev.), Ankara:TTK Yayınevi, 2016.

BARTHOLD, V. V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Hakkı Dursun Yıldız (çev.) Ankara: TTK Basımevi, 1990.

BARTHOLD, V. V., **Orta Asya Türk Tarihi Ders Notları**, Hüseyin Dağ (çev.) Ankara: Çağlar Yayınevi, 2004.

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Erol Üyepazarcı (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

CARPINI Plano, **Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, Ergin Ayan (çev.), Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2015.

CHAMBERS, James, **The Devil’s Horsmen The Mongol Invasion Of Europe**, Book Club Associates, 1979.

CURTIN, Jeramiah, **The Mongols**, Combined Publishing, Pennsylvania 1996.

CURTIN, Jeremiah, **The Mongols in Russia**, Boston, 1908.

- CÜVEYNİ, Alaeddin Ata Melik b. Muhammed, **Tarih-i Cihan Güşa**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- D'OHSSON, A. Constantin, **Moğol Tarihi**, Ekrem Kalan (çev.), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.
- DE TIESENHAUSEN, W., **Altınordu Hanlığına Ait Metinler**, İsmail Hakkı İzmirli (çev.), İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- EL-CÜZCANİ, Minhac Sirac, **Tabakat-ı Nasırı (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, Mustafa Uyar (çev.) İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2016.
- EL-ÖMERİ, Şihabeddin b. Fazlullah, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınevi, 2014.
- ESİR, İbnü'l, **İslam Tarihi-el Kamil Fi't-Tarih**, Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın (çev.), İstanbul: Hikmet Yayınevi, 2008.
- FAHREDDİN, Rizaeddin, **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, İlyas Kamalov (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2003.
- FAZLULLAH, Reşidüddin, **Camit'ül Tevarih**, W.M. Thackston (çev.), Harvard Üniversitesi, 1999.
- GALSTYAN, A.G., **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, İlyas Kamalov (çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- GORDLEVSKİ, V., **Anadolu Selçuklu Devleti**, Azer Yaran (çev.), Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- GÖKBEL, Ahmet, **Kıpçak Türkleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- GRIGOR, Aknerli, **Okçu Millettin Tarihi**, Hrant D. Andreasyan (çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- GROUSSET, Rene, **Bozkır İmparatorluğu Atilla/Cengiz Han/Timur**, M. Reşat Uzman (çev), İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1980.

GROUSSET, Rene, **Stepler İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur**, Halil İnalçık (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 2011.

GUDZY, N.K., **History of Early Russian Literature**, New York, 1949.

GÜRÜN, Kamuran, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ankara: Karacan Yayınları, 1981.

HİLMİ, Şehbenderzade Ahmet, **İslam Tarihi 2 Türkler ve İslam (Selçuklular, Haçlı Seferleri, Moğollar ve Sonrası)**, Ziyatur Aksun (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2006.

HOWORTH, Henry H., **History of the Mongols**, Bölüm II, Newyork, 1880.

İBN BİBİ, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye**, C. I, Haz: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

İBN BİBİ, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye**, C. II, Haz: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

JACKSON, Peter, **The Mongol And The West 1221-1410**, New York: Routledge, 2014.

KAFALI, Mustafa, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbası, İstanbul, 1976.

KAFALI, Mustafa, **Ötemiş Hacı'ya Göre Cuçi Ulusu'nun Tarihi**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2009.

KAMALOV, İlyas, **Moğolların Kafkasya Politikası**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.

KAYMAZ, Nejat, **Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü**, Ankara: TTK Yayınevi, 2011.

KEMALOĞLU, İlyas, **Altın Orda ve Rusya. Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2015.

- KEMALOĞLU, İlyas, **Rusların Gözüyle Türkler**, İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2015.
- KIRAGOS Müverrih, **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, Gülsoy Solmaz (çev.), Ankara: Elips Yayınları, 2009.
- KURAT, Akdes Nimet, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara: TTK, 1972.
- KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- KURBAN, İklil, **Yaşlı Tarihin Yankısı (Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti)**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2014.
- LİGETİ, L., **Bilinmeyen İç Asya**, Sadrettin Karatay (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 1986.
- MICHELL, Robert, FORBES, Nevill, **The Chronicle Of Novgorod 1016-1471**, Camden Third Series Vol. XXV, Londra, 1914.
- MİRSKY, Dmitry Petrovich Svyatopolk, **Russia A Social History**, Londra: The Cresset Press, 1942.
- OKTAY, Hasan, **Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar**, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2007.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, **Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)**, Ankara: TTK Yayınevi, 2017.
- ÖZDEMİR, H.Ahmet, **Moğol İstilas ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- POÇEKAEV, Roman Y., **Han Olmayan Han Batu Han**, Moskova, 2007.
- PRAWDIN, Michael, **The Mongol Empire the Rise and Legacy**, George Allen and Unin LTD, London, 1940.

- ROUX Jean Paul, **Türklerin Tarihi: Pasifikten Akdenize 2000 Yıl**, Aykut Kazancıgil-Lale Arslan (çev.), III. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- ROUX, Jean Paul, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- SEVİM, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara: TTK Yayınevi, 2014.
- SEVİM, Ali, YÜCEL, Yaşar, **Türkiye Tarihi I**, Ankara: TTK Yayınevi, 1995.
- SPULER, Bertold, **Die Goldene Horde in Russland**, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965.
- SPULER, Bertold, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350**, Cemal Köprülü (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 2011.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I,-1969'dan Ayrı Basım, Ankara, 1970.
- VARDAN, Müverrih, **Türk Fetihleri Tarihi**, Hrant D. Andreasyan (çev.), İstanbul: Post Yayınları, 2017.
- VERNADSKY, George, **Moğollar ve Ruslar**, Eşref Bengi Özbilen (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2007.
- VERNADSKY, George, **Rusya Tarihi**, Doğukan Mızrak, Egemen Mızrak (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- VLADİMİRSTOV, B.Y., **Moğolların İçtimai Teşkilatı**, Abdulkadir İnan (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 1987.
- WEATHERFORD, Jack, **Cengiz Han**, Sermin Karakale (çev.), İstanbul: Kronik Yayınevi, 2018.
- WILLEM, Ruysbroeckli, **Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255**, Zülal Kılıç (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

YAKUBOVSSKIY A., **Altın Ordu ve Çöküşü**, Hasan Eren (çev.), Ankara: TTK Yayınevi, 1992.

YUVALI Abdülkadir, **İlhanlılar Tarihi -I- Kuruluş Devri**, Kayseri:Erciyes Üniversitesi Yay.,1994.

YUVALI, Abdulkadir, **İlhanlı Tarihi**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2017.

Makaleler

AYKUT, Altan, Batu Han'ın Rusya Seferi ile ilgili "Ryazan'ın Batu Han Tarafından Yakılıp Yıkılması Hikayesi", **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.XXXI, Ankara, 2018, ss.1-23.

ÇELİK, M.Bilal, "The Battle of Kalka and its Consequences", **Shodoznavstvo**, C.57, S.2004, ss.204-211.

HALPERIN, Charles, " Russo-Tatar Relations in Mongol Context ", (Edit. Victor Spinei, George Bilavschi) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Bükreş, 2007, ss.191-211.

HALPERİN Charles, "The Defeat and Death of Batu", **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Bükreş, 2007, ss.105-121.

HALPERİN, Charles, "The Place of Rus' In The Golden Horde" ,**Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Bükreş, 2007, ss.345-347.

KAFALI, Mustafa, "Batu Han", **DİA**, C.V, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, ss.208-210.

KAFALI, Mustafa, "Batu Han", **Makaleler**, E.Semih Yalçın, Süleyman Özbek (Ed.),C.I, Ankara: Berikan Yayın Evi, 2005, ss.315-325.

KALAN, Ekrem "XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları'nın Ticaret Politikaları", **Avrasya Etüdüleri Dergisi**, S.45, Ankara, 2014, ss.43-62.

- KALAN, Ekrem, “Tarihi Kaynaklara Göre Cüçi Adının Kökeni ve Cengiz Kağan’a oğul olma Sorunsalı” **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXVII/S.I,2012, ss.119-130.
- KEMALOĞLU, İlyas, “Altın Orda Devleti”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu (ed.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016, ss.98-149.
- KEMALOĞLU, İlyas, “Altın Orda Devleti”, Osman Karatay, Serkan Acar (Ed.), **Doğu Avrupa Türk Tarihi**, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2013, ss.577-624.
- KEMALOĞLU, İlyas, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu (ed.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016, ss.29-67.
- KİM, Hodong, “A Reappraisal of Guyug Khan”, **Mongols, Turks, and Others**, C.II, Boston, 2005, ss.309-339.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, “Chronica Maiora”da Moğollara Dair Kayıtlar”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.16, İzmir 2013, ss.23-77.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, “Macar Papaz Julian 1237 Tarihli Moğol Raporu”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXIX, S.48, Ankara, 2010, ss.88-99.
- SARAY, Mehmet, Altın Orda Hanlığı, **DİA**, C.2, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, ss.538-540.
- SCHAMİLOGLU, Uli, “Altın Ordu”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss.705-732.
- TEMİR, Ahmet, “Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss.416-432.
- TOGAN, İsenbike, “Cengiz Han ve Moğollar”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss.377-415.

TOGAN, Zeki Velidi,”Arran”, **İA**, C.I, ss.596-598.

VASIL’EV, Dmitry V., “Altın Orda: Tarih, Ekonomi ve Kültür”, Mehmet Alpargu, M. Bilal Çelik (Ed.) **Kuruluş ve Çöküş Sürecinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2008, ss.153-170.

WORDEN, Robert L., “Subetei and the European Expedition”, **Mongolia a Country Study**, Washington, 1991, ss.18-23.

YÜCEL, Mualla Uydu, “*Kıpçaklar*”, **DİA**. C.25, Ankara: TDV Yayınları, 2002, ss.420-421.

Diğer Yayınlar

KILIÇ, Emel, “Türkiye Selçuklu-Altın Orda İlişkileri Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel 1242-1308”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2005).

KOÇ, Dinçer, “Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti”,(**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi, S.B.E. İstanbul, 2010).

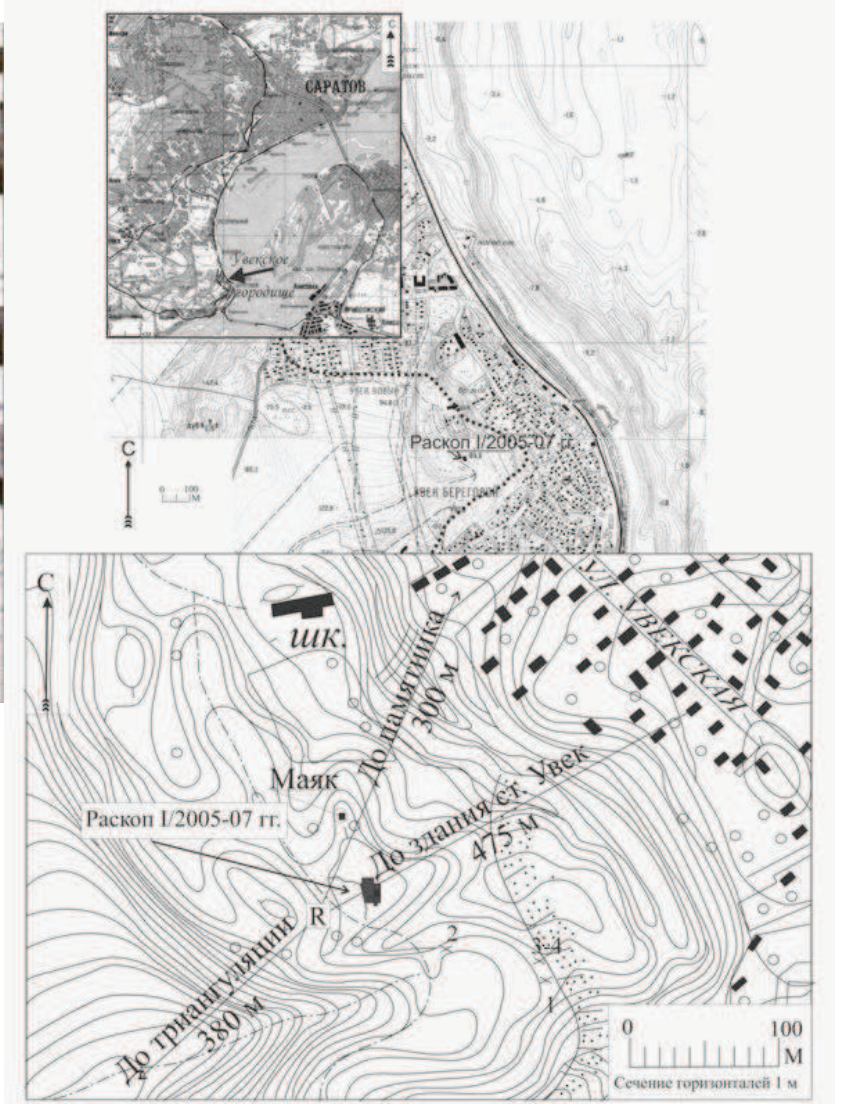
MIFTAKHOV, İlyas, XX. Yüzyılda Kazan Bölgesinde Tarih Yazıcılığı, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, S.B.E, Ankara, 2011).

TEMİZSU, Habibe, “Cengiz Yasalarının Moğol Devletindeki Uygulanışı, Etkileri ve Değişimleri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi, S.B.E., İstanbul, 2012).

YALTIRIK, Mehmet Berk, “Moğolların Deşt-i Kıpçak Seferleri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi, S.B.E., Edirne, 2014).

EKLER

EK 1: ÇADIR ŞEHİRİ: Saray'daki Altın Orda'nın Başkentinden Kalanlar (Aşağı Volga, Bugünkü Rusya'nın Selitrennoe Köyü Yakınları)

<http://uvek.sgu.ru/archeology/kubankin.jsp>

<http://xacitarxan.narod.ru/images/selitrenuram.jpg> (Erişim Tarihi: 12.05.2018)

EK 2: Altın Orda'nın Han'ı Olarak Batu Han'ın, Tahta Çıkması.

Reşidüddin Fazullah'ın Evrensel Tarih El yazması (İran 1300) : Batu, Hediyeleeri Kabul Ediyor.

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/3/37/Batu_Khan_on_his_throne.jpg

(Erişim Tarihi: 12.05.2018)

EK 3: Büyük Han Cengiz Han'ın 1206'da Tahta Çıkması

Sağında oğulları Ögedey ve Cuçi İle

Reşidüddin Fazullah'ın Evrensel Tarih El yazması

http://www.athensacademy.net/teachers/bsensing/worldhistory/2011/03/picture_10.html

(Erişim Tarihi: 12.02.2019)

EK 4: Altın Orda, Zırh ve Silahlar

http://swordmaster.org/uploads/2007/mongol/ordynskie_dospehi.jpg/

<http://www.5rt.ru/oruzhie/headarmor> (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

EK 5: Batu Han Döneminde Süvari Saldırısı: At Binerken Ok Atanlar

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/MongolCavalrymen.>

(Erişim Tarihi: 12.02.2019)

EK 6: Tatar-Moğol Fetih Sahnesi

Reşidüddin Fazullah'ın Evrensel Tarih El yazması (1247-1318)

<http://lembranzas-ines.blogspot.com/2009/07/compendio-de-chronicas-de-rashid-al-din.html>

(Erişim Tarihi: 12.02.2019)

EK 7: Batu Han'ın Kiev'e Saldırısı (1207-1255)

<http://www.museum.murom.ru/modules/smartsection/item.php?itemid=187>

(Erişim Tarihi: 12.02.2019)

EK 8: Orta Güney Moskava'daki Ryazan Şehrine 1237 Yılında Batı tarafından Düzenlenen Tatar-
Moğol Saldırısı

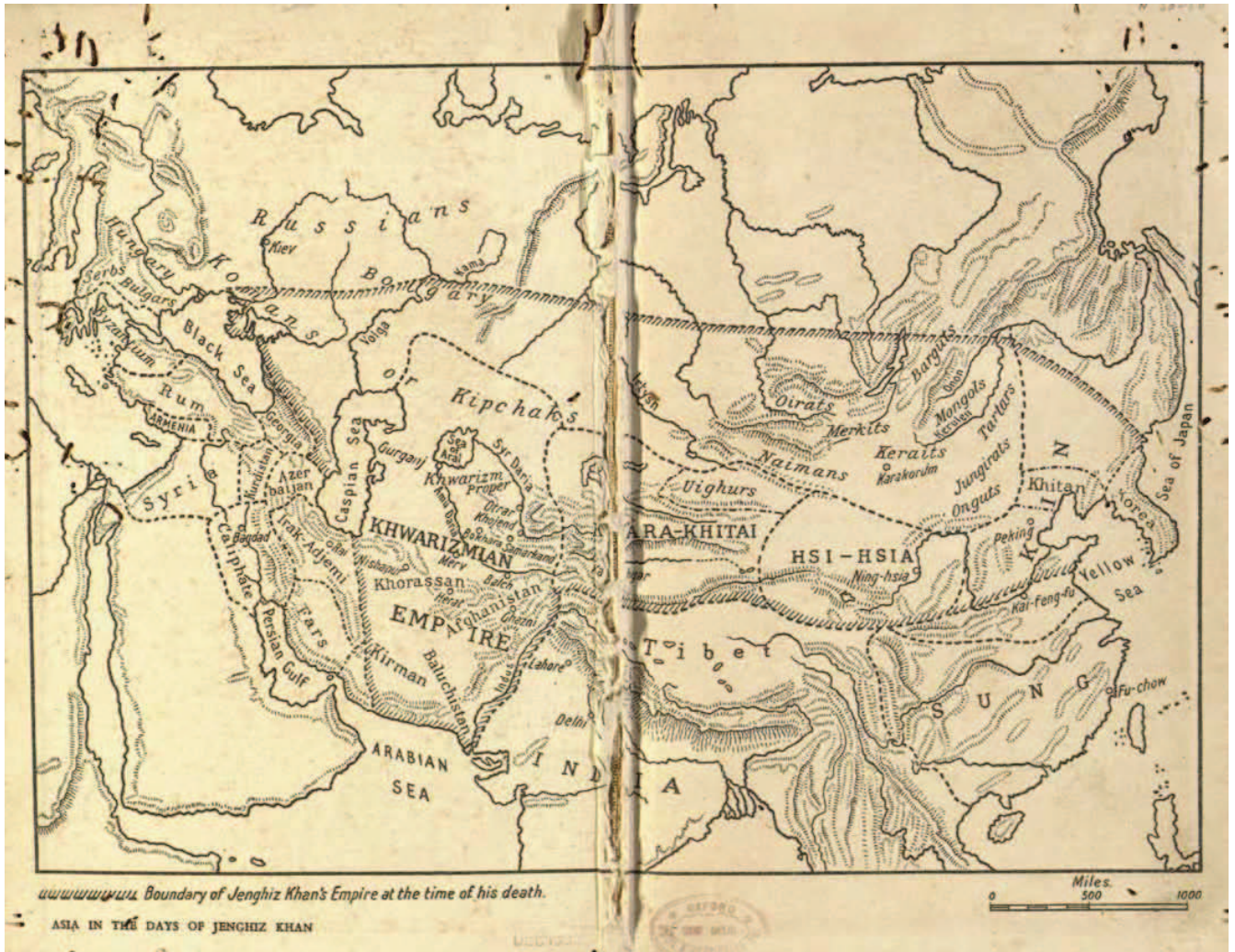
http://www.xlegio.ru/armies/khrapachevsky/batu_raid.htm (Erişim Tarihi: 14.04.2019)

EK 9: 13 Y.Y Metni "Ryazan Firtınası Masalı" 'dan, Batu'nun Ryazan'a Saldırısı

<http://dcp.sovserv.ru/media/images/a/6/4/141348.jpg> (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

EK 10: Cengiz Han Döneminde Asya

Michael Prawdin, *The Mongol Empire the Rise and Legacy*, George Allen and Unwin LTD, London, 1940, s.1.

EK 11: Moğol İmparatorluğu

Michael Prawdin, **The Mongol Empire the Rise and Legacy**, George Allen and Unwin LTD, London, 1940, s.582.

ÖZGEÇMİŞ

Serdar Gül 13/09/1987’de Sakarya’da doğdu. İlköğrenimini Kocaali Yeni Mahalle İlköğretim Okulu’nda tamamladıktan sonra İzmit İnkılap Ortaokulu’ndan mezun oldu. Ortaöğretimini İzmit İnkılâp Lisesi’nden mezun olarak tamamladı. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü’ne girmeye hak kazandı ve bu bölümden 2013’te mezun oldu.

